

KOŚCIOŁ (10004) *sb m*

Pierwsze o jasne. ◇ -ół (100), -oł (20); -oł *MurzHist* (1), *SiebRozmyśl*; -ół : -oł *Mącz* (20 : 12), *KochPs* (3 : 2), *SarnStat* (8 : 1). ◇ -oł-; -el- (154), -él- (2) *BiałKat* (32 : 2).

sg N kościół (1708). ◇ *G kościoła* (3018). ◇ *D kościołowi* (519). ◇ *A kościół* (1187). ◇ *I kościołem* (392); -em (9), -(e)m (383). ◇ *L kościele* (1933), *kościeli* (1); -e : -i *Leop* (32 : 1; Dd6v); ~ -e (136), -é (1), -(e) (1796); -e : -é *MurzNT* (8 : 1; 56). ◇ *V kościele* (8). ◇ *pl N kościoły* (145), *kościółowie* (2); -y : -owie *RejAp* (3 : 2). ◇ *G kościołów* (449); -ów (63), -(o)w (386). ◇ *D kościołóm* (87); -óm (12), -om (6), -(o)m (69); -óm *Mącz*; -om *KochZg*, *OrzQuin* (2), -óm : -om *SarnStat* (11 : 3). ◇ *A kościoły* (288). ◇ *I kościoły* (33), *kościółmi* (5), *kościółami* (2) *StrykKron*, *PowodPr*; -y : -mi *KromRozm III* (2 : 2), *KrowObr* (5 : 1), *BielKron* (2 : 1), *SkarJedn* (10 : 1). ◇ *L kościeléch* (167), *kościółach* (58), *kościoléch* (1) *ReszList* 163; -éch *FalZioł*, *BielŻyw* (2), *WróbŻółt*, *LibMal*, *ConPiotr*, *RejKup* (4), *HistAl*, *KromRozm I*, *KromRozm III* (5), *Diar* (3), *LubPs*, *KrowObr* (35), *RejWiz*, *Leop* (3), *UstPraw*, *BibRadz* (3), *BielKron* (24), *GrzegRóżn*, *KochSat*, *Mącz* (4), *OrzQuin* (2), *SarnUzn*, *RejAp* (6), *GórnDworz*, *HistRzym*, *RejPos* (6), *BiałKat* (2), *KuczbKat*, *RejZwierc*, *WujJud* (6), *WujJudConf*, *RejPosWstaw* (2), *BudBib* (2), *ModrzBaz* (4), *StrykKron*, *BielSen*, *ActReg* (2), *GostGosp*, *OrzJan* (3), *KlonWor* (2); -ach *GliczKsiąż*, *MurzNT* (2), *CzechRozm*, *CzechEp* (2), *CzechEpPORz*, *ReszPrz* (2), *ReszHoz*, *LatHar*, *WysKaz*, *PowodPr* (4), *SkarKaz* (5), *SkarKazSej* (3); -éch: -ach *SkarJedn* (1 : 15), *SkarŻyw* (1 : 4), *ReszList* (1 : 3), *WujNT* (20 : 4), *SarnStat* (4 : 8); ~ -éch (11), -(e)ch (157); ~ -ach (54) *GliczKsiąż*, *CzechRozm*, *SkarJedn* (15), *SkarŻyw* (4), *CzechEp* (2), *ReszPrz* (2), *ReszList* (3), *LatHar*, *WujNT* (4), *SarnStat* (8), *WysKaz*, *PowodPr* (4), *SkarKaz* (5), *SkarKazSej* (3); -äch (4) *MurzNT* (2), *CzechEpPORz*, *ReszHoz*. ◇ *du G (cum nm) kościołu* (1) *SkarŻyw* 528.

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

I. Społeczność ludzka (6588) :

1. *Chrześcijańska społeczność religijna oparta na wspólnocie wiary i kultu a wywodząca swą naukę od Chrystusa, przez katolików i prawosławnych pojmowana jako nadprzyrodzona i widzialna zarazem społeczność wiernych, przez protestantów jako mistyczne zgromadzenie wybranych; Ecclesia Vulg, PolAnt, Modrz, Cn (6465) : MetrKor 31/621; OpecŻyw 174, 184v; PatKaz II 25v, 29, 83v; TarDuch C8v; LibLeg 8/133v; W thym Pieniu [w psalmie 91] naprzod Prorok z perfony kościoła powiada iako dobra rzecz iest chwalić pana boga w łzczelciu y w niezłzczelciu WróbŻółt ff3, H3, T7v, T8v, V2, V8 [3 r.] (16); ComCrac 13v, 20 [2 r.]; SeklWyzn b2, c2, e3v [2 r.]; SeklKat Q [2 r.], Vv, X, X2; RejKup o8v; Bylic y przed cztermi łty lat kácerze [...] ktorzy fye zwáli potomki ápoftolłkimi á kołcyołom KromRozm I F2v; Oddzyeleuue od kołcyoła yáko cyęłzki grzechy KromRozm I Q2v marg, Ev, F [3 r.], Fv [2 r.], F2v, F3 (25); MurzNT 111; KromRozm II a4, a4v, h4, v4, y2v [2 r.] (7); kácyrzowye y oddłczepyenicy z kołcyoła wychodzą KromRozm III F2v, B4v, B5v [4 r.], B6, B8 [2 r.], C2 (106); GliczKsiąż K8v [2 r.], L5; LubPs A3v, Bv marg, C marg, Cv marg, F3v marg (17); KrowObr A3 [2 r.], A3v [2 r.], 10v [2 r.], 24v, 27v [3 r.] (36); Pfalm Dawidow. 39. Należy Pfalm ten Pánu Chryłtułowi/ zá ktorego w ćielenie kołciół dzięki czyni. Leop Ps 39 arg, *B4v [3 r.], Ps 74 arg, Act 8/3, 12/5, 1. Cor 14/34, 35 (10); OrzList a4v [4 r.], b, e4v, f2v; RejFig Bb8 [2 r.]; od błędow w kołciół wniełionych/ do Bogá á Oycá Páná náłzega Iezufá Kryłtułá/ ze włzytkiey dułze náłzey vdamy y náwroćimy łię*

BibRadz *2v, I 351a marg, *Cant* 2 arg, I 353v, *Is* 10 arg, I376b marg (18); *OrzRozm* F3 [3 r.], F3v [3 r.]; wżákże dzifiefyfy kápłani/ mogą wziąć práwo mieczowe/ przez kthore mogą [...] nieprzyimować żadnego do kościoła/ kthoryby niebył práwy krześciánin *BielKron* 214v, 132v, 136, 142v, 152v, 166v (33); *GrzegRóżn* C2, D2v, D3, F4v, G, G3v, H; *OrzQuin* A2v, H4, I3, I3v marg, N2v marg (13); *Prot* C2v; *SarnUzn* B, B6v, E6v [3 r.]; *RejAp* AA6v marg, BB4 marg, 27 [2 r.], 29, 30v (17); czemuby kościoł w wielki piątek/ modłąc się zá wżytki fthany [...] nie modlił się zá Kárdinaky *GórnDworz* Q3v; ma kárác niepoślufzne⁸⁰ á ma go odciąć od kościoła áż się łam vzna. *HistRzym* [89], [89], 93; Acż kościoł nigdy nie zbłądził *RejPos* 85v, 23v marg, 49 [3 r.], 57v, 139v, 214v marg (12); *RejPosWiecz*² 92 [4 r.], 94v; *BiałKat* 36 [3 r.], 38v [2 r.], 126 [2 r.], 166, 231 (19); Ale w tym Artykule zwłáfzczá/ tho słowo Kościoł/ łpolne złych y dobrych zgromádzenie/ á nie Przełożone thylko/ ále też y ty ktorzy poślufzni być máią/ známionuie. *KuczbKat* 75; iáko wielkie dobrodziefytwá od Páná Bogá wzięli ci/ kthorym się w tym Kościele vrodzić y wychowác doftáło. *KuczbKat* 75; to każdy rozumem y śmyśłem obaczy/ iż Kościoł ieft ná ziemi/ tho ieft ludzi zgromádzenie ktorzy Pánu Chriftułowi poślubieni y poświęceni są *KuczbKat* 80, 70 [3 r.], 75 [2 r.], 80 [5 r.], 85 [3 r.], 140 (23); Widziłz iáko ten Kościoł Auguftyń ś. opifuie: [...] z tey fukcefsiey y porządneho á nie rozerwánego Bifkupow w tym Kościele náftępowánia. *WujJud* 136v; Luter kościoł niewidomym czyni. *WujJud* 139, A4, 4v, 6, 8, 20v (184); *WujJudConf* 6v, 30, 31v, 40v, 42v (21); Názwiško Kápłáńskie zda się że ieft wzyęto z Bożnice do Kościoła. *RejPosRozpr* c2v marg, b4, cv, c2 marg, c2v [2 r.], c3; Nic inżzego tedy nie ieft Kościoł/ iedno zgromádzenie ludzi wiernych. *RejPosWstaw* [143²]v, [143²] [2 r.], [143²]v [2 r.], [143³] [4 r.], [143³]v, [143⁴] [2 r.] (15); *BiałKat* 13v; iákoż to może być/ áby w tymże też kościele/ gdzie się Chriftus z Beliálem zgodzić nie może/ mógł Chriftus cichy/ prawdziwy/ y łprawiedliwy z Antichriftem zaráz krolowác? *CzechRozm* 184, A3, 73; *PapPan* P4v; *KarnNap* B3v, F3v, G2; á niema być bezecnym/ áni też iáko od obcowánia ludzkiego/ ták od kościoła [*ex coetibus aut ecclesia*] odłączon. *ModrzBaz* 96; w kościele [...] poftánowił Bog Apoftoły/ Proroki/ Doktory/ y wżytki inne łkutki Duchá Bożego: kthorego vczęftnikami być nie mogą/ ktorzy do kościoła nie idą/ kędy ieft kościoł/ thám y Duch Boży: á gdzie Duch Boży/ tám kościoł/ y wżytká łáfká *SkarJedn* 10; Wiktor pił do Azyanow y Bifkupow onych [...] y groził im wyklęćim y odcięćim od kościoła *SkarJedn* 124; odzczępieńftwo od Kościoła/ co dzień w nowe y wietźze błędy idzie/ iż się z niego rozna y kácerłka wiárá vczyni, *SkarJedn* 341, A3v, 5, 7 [3 r.], 9 [2 r.], 10 [3 r.] (60); Kościołem (lud Boży) Apoftoł zowie *SkarŻyw* 92; Ołobę kościoła/ nołżá łtárfzy kościelni. *SkarŻyw* 93 marg, A4, A5v, 31, 80, 87 (77); *CzechEp* 97 [2 r.], 98, 302 [2 r.], 358 [3 r.]; *NiemObr* 82 [2 r.], 150, 179; *ReszPrz* 5 [4 r.], 6 [3 r.], 9, 13 [5 r.], 14 [2 r.] (33); *WerKaz* 286 [4 r.], 289; bo też Kościoł odnowił [*syn Boży*] dżiefyżzego czáfu/ służebniki w nim wzbudził niebieskiego głófu. *ArtKanc* N16, E5v, K9v, K12, K13, N15v; *LatHar* ++7, 15 marg, 42, 76, 99 (14); Tu się począł poft czterdzieści dni/ kthory Apoftołowie podáli kościołowi *WujNT* 208; Kościoł z Zydow y z Pogánow zebrány. *WujNT* 517 marg; Wżytkie/ ktorzy iedno wyłzli z kościoła/ y ktorzy walczą przeciw kościołowi/ Ian S. názwał Antychrifťami. *WujNT* 820; Odcięty od kościoła nic Bogu przyjemnego czynić nie może. Ian 14.4. *WujNT* Zzzzz2v, przedm 8 [2 r.], 9, 16, 31, 32 (207); *SarnStat* *3v, 211; *PowodPr* 41 [2 r.], 54 marg; *SkarKaz* 41a, 43a, 119a, 122b, 351a (14); *SkarKazSej* 672b, 701a.

W połączeniu z zaimkiem dzierżawczym odnoszącym się do Chrystusa lub Boga (604): *OpecŻyw* 56v, 58 [2 r.]; *TarDuch* B7, C8v; modlitwa moja [...] tym będzie pożyteczna ktorzy będą w łonie moim, to ieft w kościele moim. *WróbŻołt* L7, H3, V6, V7, V7v, X2 (10); *RejPs* 69, 72, 138v, 174v, 195, Ff5; *SeklWyzn* c2; *KromRozm I* Fv, F4, M4v; *MurzHist* Nv; *MurzNT* 51; [Krystus] będziey krolował w domu Yakobowym/ to yeft w koścyele fwym [...] ná wyeki *KromRozm III* Ev, B5v, C7v, G4v, L, L3 (19); *DiarDop* 107 [2 r.]; *GliczKsiqż* D3v [2 r.], K8v, O2; *LubPs* A3v, A5, B2 marg, B4 marg [2 r.], B6 marg (76); *GroicPorz* a2v; *KrowObr* C, 11v [2 r.], 12v, 13v [2 r.], 14 [2 r.] (17); *RejWiz* A3; *BibRadz* *6, *6v, I 83d marg, 353v, *Ps* 102 arg (16); *OrzRozm* Hv [2 r.]; Nie trzeba ináčzey rozumieć/ iedno iż to bog karze kościoł fwoy/ dla występku fwego ludu/ á náwięcey tych ktorzy łą przełożeni w nim *BielKron* 199; *OrzQuin* N2v, Z2, Z2v; *SarnUzn* E6v, G5; [Pan] gotow będąc ząwždy ná ráthunk á ná wfpomożenie Kościołowi fwemu thu iefzczę pielgrzymuiącemu ná zyemi. *RejAp* 117v, AA7v, BB3, BB3v, BB4, CC3 (36); *RejPos* A5v, 23, 40v, 48, 49 [2 r.] (80); *RejPosWiecz*³ 96; *BiałKat kt*, 13v, 36, 38v, 133v (12); *KuczbKat* 135, 255; *RejZwierc* 196, 259v; *WujJud* 2, 6, 8, 38 [2 r.], 38v (25); [Apostoł i towarzysze jego] sługami byli Kryftuła iedynego Krolá y Kápłaná w kościele swoim. *WujJudConf* 150v, 3, 38v, 47, 55v, 122v (13); Pan Iezus Kryftus [...] łam iedynty zołtawá kápłanem/ y owłzem nawyślłzym Bilkupem Kościołowi swoiemu ná wieki/ łprawuiącz w nim włzytki wrzędzy kápłáńskie. *RejPosRozpr* b4, b3 [3 r.], b3v, b4, c [2 r.], c2 [3 r.] (15); *PaprPan* Bv; *KarnNap* E3v [2 r.], F3v, F4 [2 r.]; *SkarJedn* A2v, A7v, 5 [2 r.], 9, 11 (47); *SkarŻyw* 25, 79, 81, 90, 92 (17); *CzechEp* 35, 44, 165; *ReszPrz* 5, 25, 108, 109; *ReszHoz* 135, 136; *ReszList* 146, 149; *WerKaz* 286 [2 r.], 289; Duchowne y fwieckie/ we złym nie wftępane/ odwroć ie od drog ich złych/ á błędow łzkodliwych. Ráčż posłać Anioły by ie wybieráli/ Thwoy Kościoł czyścili/ wierne zgromadzáli *ArtKanc* K14v, kt, H2, I17, K9v, K10 (14); *GórnRozm* K2v; *LatHar* 19, 42, 58, 84, 87 (35); *WujNT przedm* 27, 31 [3 r.], 32, s. 3 [3 r.], 9 [2 r.] (75); *JanNKar* C2v; *SiebRozmyśl* Ev, E2v, E3v; *PowodPr* 43, 44; *SkarKaz* 41a, 118b, 119b, 120a [2 r.], 205b [2 r.] (20); Ieflic Chryftus w kościele swoim Monárchią połtawił: pewnie tá ieft nalepłza. *SkarKazSej* 690b, 679a, 681b, 682b, 688b, 690b marg (11); *KlonFlis* A3v.

W porównaniach (6): A yako rodzicy s przyrodzenya przychylni łą dzyatkam fwym/ ták pan bog ma łie ku koscyołowi fwemu. *GliczKsiqż* D3v; Abowiem dziś kościoł fwięty iáko wierna á fwięta mátká będąc ząłtárzálą [...] ieft wielkimi [...] wćilki y trapieniem ze włząd ogárniony *LubPs* A3; Kthory Kościoł iáko Mur/ ták ieft opráwion łwiętołćiami: przes ktore Dyabli niemogą nas doleć. *OrzList* d3; Ktemu do miáłtá ná gorze zbudowánego przyrownáł kościoł fwoy łyn Boży *SkarJedn* 12; y był kościoł Boży kwitnący iáko czyłta oblubieńcá *SkarŻyw* 511; CHRISTVS Pan náłz nie raz Kościoł fwoy do łodzi ábo do korabiá przyrownywał *KlonFlis* A3v.

W przeciwstawiach: »Kościoł ((Pana) Chrystusow, a. boży, a. chrześcijański, a. Pana, a. pański, a. powszechny, a. prawy, a. zebrania krześcijańskiego) ... bożnica (antychrystowa, a. szatańska, a. żydowska) (7), synagoga (szatańska, a. malowana) (3), zbor (dyjabelski, a. kacerski, a. szatański) (3), kacerstwo, niebo, zebranie złośliwych, zborzyszczce odszczepieńskie« (17): A przeto co bez łłowá Bożego yeft wftáwyono/ nye od kołcyoła ále od zboru Szátáńłkyego pod imyenyem kołcyoła yeft wftáwyono. *KromRozm I* H4; A yednák to nye był práwy kołcyoł boży/ ále złołciwych/ á Synógógá łłátáńłka *KromRozm III* L7, E; Tám nie ieft kościoł Páná Kryftułow/ ále ieft zebranie złołliwych/ y

zbor Dijabelki *KrowObr* 10v, 10v; *SarnUzn* G7v; *RejAp* Ee3v; *RejPos* 137v, 139v [2 r.]; A że to nie iest Kościoł Chryštułow/ ále ráczey Bożnicá Izátáńfka *WujJud* 131v; Od Papieżá który fię Kościoł dzieli nie iest kościoł/ ále zborzyłczce odłzczepieńskie. *SkarJedn* d8; *SkarŻyw* 394; Moc którą Syn człowieczy ma grzechy odpufzczáć [...] trwáć będzie ná ziemi do fkończenia światá/ w fługach iego/ y w świętych Sákrámentách/ przez ktore on grzechy odpufzcza w kościele/ á nie tylko w niebie. *WujNT* 133; Nie wfpominam/ iż wielka różność iest miedzy kościołem Chrześcijáńfkim/ á miedzy bożnicá Zydowfką *WujNT* 563, 27, 444.

W charakterystycznych połączeniach: Kościoła odsądzić (2), słuchać, trzymać się (6); do Kościoła iść (przyść) (2), nic nie mieć, prowadzić, przyjmować (przyjęcie) (2), przyłączyć (się) (przyłączenie) (5), przystawać, przywozić (5), przywrócić się (przywrocon) (2), wchodzić (wejść, wniść, weszcie) (5), wleźć, wnosić, wprowadzać (wprowadzić, wprowadzon(y)) (9), wszczepić (wszczepiony) (3), wwozić; od Kościoła (od)dzielić się (oddzielenie, oddzielony) (6), odcinać (odciąć, odcięcie, odcięty) (7), oderwać (się) (oderwanie) (11), odłączać (się) (odłączenie, odłączon) (7), odpaść, odrażać się (2), odrzucać się, odrzuconym być (odrzucony) (3), odsądzać, odszczepić się (odszczepienie, odszczepieństwo) (6), wygnać, zbieżać (2); z Kościoła wychodzić (wyjść, wyniść, wyjście) (15), wykroczyć, wylączyć się (wylączyć) (2), wypadać (wypaść) (2), wypędzić, wyrzucać (wyrzucić, wyrzucenie, wyrzucony) (12), występować, wywozić; Kościołowi podać (3), sprzeciwi(a)ć się (3), zalecić; ku Kościołowi mieć się, przyznawać się; przeciw Kościołowi powstać; Kościoł jednocić (6), mnożyć (rozmnażać) (5), opuszczać (2), potwarzać (4), pozna(wa)ć (2), rozrywać (2), sprawić [= uczynić], (po)stanowić (postanawiać) (4), (roz)targać (7), zachowywać, założyć, zgromadzać; na Kościoł powstawać; w Kościoł przyjmąć, wkraść się, wprowadzać; za Kościoł mieć się, wydać (siebie samego); Kościołem gardzić (6); nad Kościołem smilować się (2); z Kościołem być, dzierżyć (2), mówić, pojednać się (zjednać się) (2), porównać się, przestawać, święcić, wierzyć (2), wyznawać (2), zgadzać się (9), zjednocić się (zjednoczyć się) (5); przy Kościele stać; w Kościele nauczać (3), pracować, rozumieć, śpiewać, trwać (16), trzymać (2), wierzyć (2), wychować się, zacho(wy)wać (się) (3), zamykać się (zamknięty) (2), zawierać się (zawarty) (2); Kościoł dzięki czyni, się mnoży, mówi, pości, powtarza (2), rozkrzewił się, rozmnaża się, trwa (3), zachowuje; Kościoł chwalebny (3), istotny, ludzki, niepokalany, pewny, pośledni [= poapostolski] spolny, zawołany, z poganow zebrany; Kościoła autor, biskup (12), dosyćuczynienie, duchowny, dzieje, historyja, historyk, jednocenie, kapłan (3), lepsze [= dobro], ludzie, msza (2), naprawa (4), nauczyciel, nauka (4), nieposłuszny, obietnice, obyczaj (2), obywatel, obrońca, obrządek, ofiara, osoba (9), piątno, podwyższenie, podanie (2), pomnożenie, porządek, posłuszeństwo (3), (po)stanowienie (5), potężność, poważność (2), prałaci, prawda (8), przodkowanie, rozciągnięcie, rozdwojenie, rozdzielenie, rozmnożenie (6), rozsądek, roztargnienie (2), sposób (2), sprawy (2), stany duchowne (3), stolica, stroż, świadectwo (3), tajemnica, trwałość, ustawa (8), wierni (2), własność [= właściwość] (2), zachowanie (3), założenie, zezwolenie, zgromadzenie, znak (39), zwyczaj (17); od Kościoła rozdział; od Kościoła potępiony, wyrzucony; Kościołowi pomocny, przeciwny, właściwy; nad Kościołem panowanie; o Kościele piecza; w Kościele przyjęty, ustawiony, zachowany (2), zwyczajny (3); Kościoła, w Kościele godności (1 : 1), pokój (4 : 1), rozerwanie (3 : 3), starszy (6 : 2), zgoda (5 : 1), zjednoczenie (4 : 3); od Kościoła, z Kościoła

uciec (2 : 1); nad Kościołem, w Kościele przodkować (1 : 1); z Kościołem, w Kościele rozumieć (1 : 1), trzymać (3 : 2); Kościół, o Kościele, w Kościele uczyć (1 : 1 : 5).

Frazy: »Kościół obchodzi, święci« [w tym: święci i obchodzi (1)] [szyk; zmienny] (7 : 6): *PatKaz II* 83v [2 r.]; *PatKaz III* 93v; *BielKron* 307; *SkarJedn* 72; *SkarŻyw* 408, 422; *StryjKron* 275; bez żadnego wyraźnego słowá Bożego ábo piłmá ś. święto tych niewinnych dziełek záfwsze kościół święcił y obchodził/ począwłzy od czáfów Apóftólfkich *WujNT* 9, 195, 456 *marg*, Cccccc.

»Kościół rozszerza się (a. szerzy się), Kościół rozszerzony (jest a. miał być); rozszerzenie Kościoła; Kościół rozszerzyć« [szyk zmienny] (5 : 3; 7; 1): Bo Pan Bog nigdy tego niedopuscił/ áby fie błędy ták dálece szerzyć miały/ iáko fie szerzy Powłzechny Kościół iego. *WujJud* 38; *SkarJedn* 26, 80, 166; CZWARTA CZESC ma w łobie rozłzerzenie kościółá do Pogánów. *WujNT* 435 *marg*, 102, 140 *marg*, 297, 392, [405] (12).

»Kościół śpiewa; śpiewanie Kościoła« = śpiewa się w liturgii Kościoła [szyk zmienny] (28; 2): *OpecŻyw* 12v, 22v, 36v, 187v, 190v; Śpiewanié kościola/ Salve regina. *OpecŻywSandR nlb* 6; *PatKaz I* 8v [2 r.], 14v; *PatKaz II* 20, 22, 24, 24v, 28v (9); *PatKaz III* 87v, 90, 91, 115; Then wirłzyk theż łpiewa kościół wzywaiącz na pomocz ducha łwiętego *WróbŻółt* ii2; *MurzHist* Qv; *RejAp* 49; *RejPos* 109v; *CzechEp* 182, 309; *LatHar* 12, 257.

»Kościół trzyma, dzierży; dzierzano było w Kościele« [w tym: trzymał i trzyma (5)] [szyk zmienny] (16 : 4; 2): Apóftółowie tak rołdawali/ piłmo łwięte tak vczy/ y kościół chrzełcijańłki prawdziwy tak trzymał y ielźcze trzyma *SeklWyzn* a3v, d4v [2 r.], Ev, e3, g4v; *KromRozm I* iI3v, K3v, M3; *KromRozm III* L4v; *GliczKsiąż* Dv; *BielKron* 228v; *KuczbKat* 255; *WujJud* 201; *WujNT* 44, 248, 575.

»Kościół wierzy, wyznawa; wiara, wyzna(wa)nie Kościoła« [w tym: wierzy i wyznawa (2)] [szyk zmienny] (5 : 15; 20 : 4): *PatKaz I* 14v; *KromRozm III* Mv; *BielKron* 225; *GrzegRóżn* O2v; *RejAp* 49; *BiałKat* a2, c3v, 118v, 186, 386; *WujJud* A6v, A7, 25v *żp*, 38, 171v (8); *WujJudConf* 8; *BiałKaz* G4; *SkarJedn* 314, 340; *SkarŻyw* 26; *NiemObr* 135, 142; *ReszPrz* 85; Ciebie po włzyłtkim łwiećie łwięty wyznawa Kościół. Oycá niezmiernego Máiełtatu. *ArtKanc* T17v; Wyznánie wiáry S. Athánázyułzá/ y Kościółá włzyłtkiego/ przeciwko Aryanom *LatHar* 371, 381, 573, 643; *WujNT* 44 [2 r.], 174 [2 r.], 248, 408, 515 (9); (iáko włzyłscy Doktorowie y kościół włzytek wierzy y łłowá te Páńłkie rozumie) *SkarKaz* 5b, 244b.

Zwroty: »być, mieszkać, żyć w Kościele; być z liczby Kościoła« [szyk zmienny] (71 : 16 : 1; 1): *OpecŻyw* 58; *PatKaz III* 105v; my ktorzy miełzkamy w tym kościelie w łáice bożey, dobra dułznego będziemy nafyceni. *WróbŻółt* T8v, X2; *SeklKat* Qv; *KromRozm I* O4; *KromRozm III* C7, C8v, D [3 r.], Dv, D5 (18); Iáko yełt rzecz wdzyęczna żyć w kościelie Bożym *LubPs* dd3 *marg*, S6v *marg*; *KrowObr* 23v, 120; *BibRadz I* 358c; *OrzRozm* M2 *marg*; *OrzQuin* Hv, I3, L4v, N3, N3v (7); *RejPos* 57v, 140; *RejPosWiecz*² 92 [3 r.]; *BiałKat* 41; *KuczbKat* 180; *WujJud* 119 [2 r.], 138, 139v, 219, Nn3; Bo siłá ich ielł w Kościelie/ ktorzy fie Krzełciány zowá/ ktorzy przedsię nie łá przełżrání. *WujJudConf* 68; ochędołtwo prawdziwe Kościółów Krzełciányłkich nie náleży we złóćie/ [...] ále w pobożności/ w łkromności/ y w łświętych cnotách łudzi tych/ ktorzy łá z liczby kościółá Bożego *WujJudConf* 182, 145v; *BiałKaz* I3v; *SkarJedn* 4, 31, 32, 36; Ale iż też kácerze/ iáko łłowo BOże/ ták y kościół/ łobie przywłáfczáiá/ tym łię popiłuiá iż z kościółem trzymáiá/ w kościelie miełzkáiá *ReszPrz* 13; żaden

świętym/ ani Bogu miłym/ ani zbawionym być nie może/ który w tym kościele nie ieft *ReszPrz* 24, 23, 97; *WujNT* 3, 13, 57 [2 r.], 69 (26); *SkarKaz* Ooood.

»należeć do Kościoła; przysłuchać (*a.* przysłuszać) do Kościoła, k(u) Kościołowi« [szyk zmienny] (6; 3 : 2): Zkąd twirdzą [*Husowie, Donatyści itp.*]/ iż tylko íprawyedliwi á fwyęci ku temu kołcyołowi przyflucháyą *KromRozm III* E7v, C6v, C7 marg, D, F4; Stey przyięgi może każdy obátzyć ieflyże ci Kárdynali rzetzeni co należą do kościoła *KrowObr* 36, 35v, 36; *WujJud* 119v, 130; Stąd też mamy/ że niefami wybráni należą do kościoła *WujNT* 92.

»od Kościoła odstąpić (*a.* odstępować), odstąpienie; Kościoła odstąpić« [szyk zmienny] (12 : 4; 1): *KromRozm I N* marg; *BiałKat* 333v; *WujJud* 30v; *PapPan* Bv; *SkarJedn* 19, 52, 323, 342, D5v [2 r.]; *SkarŻyw* 337; *WujNT* 333, 716; aby też oświecił zaślepienie wżyfłkich Heretykow/ którzy odftąpili od kościoła powłzechnego chrześciánłkiego *SiebRozmysł* Kv; Przetoż brzydźmy fię temi heretyctwy/ ktore do [...] nierozumu przywodzi łzalone od kościoła ś. odftąpienie. *SkarKaz* 118b; *SkarKazSej* 687a, 862b.

»Kościoł rządzic (*a.* rzedzić), sprawować; Kościołem rządzic« [*w tym: rzedzić i sprawować* (19)] [szyk zmienny] (50 : 27; 1): *KromRozm I* F4v; *KromRozm II* e3 [2 r.]; Yefli kto domu łwego rzedzić nye vmye [...] yáko będye kołcyoł rzedził? *KromRozm III* H5, C5v, G2v marg, G3, H4v, L7v [2 r.] (10); *DiarDop* 109 [2 r.]; *LubPs* F3, Z2, aa3 marg, dd6v marg; *KrowObr* 4v, 18 [2 r.], 18v [4 r.], 41, 222v; Tákową moc tobie dawam íprawować kościoł Krześciánłki/ iáką mi dał Pan Kryftus. *BielKron* 142v, 142v [2 r.], 164; *SarnUzn* G4v; *RejAp* AA7v; *GórnDworz* R6; *RejPos* 318; *WujJud* 87 [2 r.], 121v [2 r.], 122 [2 r.], 126 [3 r.], 151v [2 r.] (12); *WujJudConf* 152v [2 r.], 155; *RejPosRozpr* b3v; *SkarJedn* 120, 287 [2 r.], 335, 397; *SkarŻyw* 408; *CzechEp* 417; Pánie Boże który rzedziłz Kościoł łwoy/ prowadzilz go iáko Owieczki, wżák on ten ieft lud twoy *ArtKanc* I15v; nád ktorą [*trzodq*] was Duch S. poftánowił Biskupámi; ábyście rzedzili kościoł Boży *WujNT Act* 20/28, s. 50, 60, 63 [2 r.], 103 [2 r.], 416 [2 r.] (16); *SkarKaz* 206a; *SkarKazSej* 675a.

»służyć (*a.* posługować, *a.* usługować) Kościołowi; służyć, usługowanie (*a.* posługa) w Kościele; służba Kościoła« [szyk zmienny] (12; 1 : 5; 1): *KromRozm III* F5v; *OrzRozm* V2; *OrzQuin* G4v; *RejAp* 69v; *RejPos* 318; Dyakonowie tákże/ Subdiakonowie/ Akoluty/ Exorcyftowie/ Odwierni/ kościołowi służą y potrzebni łą. *WujJud* 142, 185; ACżkolwiek Miniłterium álbo wługowanie w Kościele świętym/ łciąga fię też ku wzbudzánium y záchowánium modlitw połpolitych *RejPosRozpr* b3, b3 [2 r.], c2v, c4; *ReszList* 188; *ArtKanc* K17; *WujNT* 516, 519, Zzzzz3; *SkarKazSej* 681b, 682b.

»trwać w Kościele, przy Kościele; w Kościele przetrwać« [*w tym: trwa i trwać będzie* (2)] [szyk zmienny] (21 : 1; 1): *KromRozm I* Pv; *KromRozm III* D3, H6v, H7 [2 r.], N5; *GrzegRóżn* F3v; *SarnUzn* D8; A wważ to łobie/ iáko tho ieft mocny łczyt ná kázde niebefpieczeńłtwo/ mocnie á łtale trwać przy kościele Páná łwe⁸⁰. *RejPos* 139v; Nie o tychci tu Ian ś. mowi/ ktorzy [...] wiary nieodftępuią/ ále w kościele trwáią; bo ci z kościoła niewyflzi. *WujJud* 139; *RejPosRozpr* cv marg, c2 [2 r.], c3 [2 r.]; *SkarŻyw* 363; *ReszPrz* 55; *WujNT* 369, 589, 765, 821, 830, 836.

»wierzyć Kościoł, w Kościoł; Kościoł wyznawać« [*w tym: wierzyć i wyznawać* (1)] [szyk zmienny] (20 : 4; 6): *SeklKat* B4v, P4v; *KromRozm I* K3; ponyeważ w Apołtołłkim háłle á wyznányu wyáry/ nye kołcyoły/ ále kołcyoł wierzimy y wyznawamy *KromRozm III* E6v, C5, C5v, G4, G6v; *KrowObr* A4;

Hierozolimą zowie/ y gorą Syońką ná ktorey Ieruzálem záładzone było. *SkarKaz* 633a, 40a, 43a, 81b, 120a, 158a (32); *SkarKazSej* 700a.

»ewanjelicki Kościoł« [obraźliwie ze strony katolików o protestantach] (1): Lecz o Ewángelickim kościele niewidomym ni słowka nie słyszemy. *WujNT* 443.

»Kościoł jeden(że), jedyny, (ktory) jest jeden« [szyk 20 : 59] (55 : 1 : 23): *SeklWyzn* Bv; *KromRozm I* [P2v]; po ktorých [znakach] práwy kołcyoł boży poznawamy y poznác mamy/ ktory yełt yeden/ fwyęty/ powłfechny/ y Apoftolki. *KromRozm III* C6, C5v, D8, E5v [2 r.], E7 [2 r.], G3 (15); *KrowObr* A4, 222v; Iásnie się pokázuie [...] pomieszánie ięzykow w náuce wiáry Krześciánłkiey/ ktora w iednym iednego Bogá Kościele/ záwždy y wżędzie ma być iednych włt *GrzegRóżn* A2v, H; *OrzQuin* G3v, Iv, I2, L4v, N3 (10); *BiałKat* 126 [2 r.]; *KuczbKat* 75, 80; *WujJud* 2, 25v, 116 [4 r.], 220v, 248 (12); *WujJudConf* 118v, 153v; *SkarJedn* A6v [2 r.], A7v, 19, 26, 37 (16); Krzyłz [...] Páńłki [...] fkułł narody w ieden kościoł/ w iedną wiárę/ y iedną głową w miłości iey fpołł. *SkarŻyw* 120, 399 [2 r.]; *ReszPrz* 14, 94, 108; *LatHar* 91; *WujNT* 30, 57, 515, 836, *Zzzzz2v*; *PowodPr* 34; *SkarKaz* 606a.

»jedność, jednota Kościoła« 108 : 2] (109 : 1): *LibLeg* 8/133v; *KromRozm I* B4v, E2v, Fv, N, O2v (6); A to yednołć kołcyoła od yednego: ktory yełt głową yego. *KromRozm III* L8v, C5v, D6 [2 r.], D8, E4, E6v (31); *LubPs* Nv marg, X4 marg [2 r.], bb2 marg; *KrowObr* A4v; *BielKron* 157v, 208v; *OrzQuin* 12, Aa4v; nam w tym zámieszánium lepiej fthác przy ftárych zwyczáioch á przy połfufzeńftwie á iednocie kołcyoła. *RejAp* 66; *WujJud* 140 [2 r.], 168, 257v, 258, Mm4; *WujJudConf* 137v, 139v, 207v; *RejPosWstaw* [143²]v; *KarnNap* ktv [2 r.]; *SkarJedn* kt, A4v [2 r.], A6, A7v, A8 (35); *SkarŻyw* 26, 115, 120 [2 r.], 321, 520 [2 r.]; *WujNT* 44, 77, 253, 333, 382; *SiebRozmysł* E2v; *SkarKaz* Ooood; *SkarKazSej* 688b.

»kacercz, odszczepieniec, apostata, heretyk Kościoła« [w tym: apostata, kacercz i odszczepieniec (1), kacercz i heretyk (1)] (2 : 2 : 1 : 1): Biskup Krákowłki/ mnie vbogiego [...] flugę Pána Iezu Kryłtá vkrzyżowánego [...] nazwał Apoftátą/ kácerzem y odszczepiencem kołcyoła Świętego Krześcijánłkiego *KrowObr* A2v, A2v [2 r.], A4v, 145v [2 r.].

»Kościoł (jest) katolicki« = Ecclesia Catholica Cn [szyk 54 : 12] (66): *SkarJedn* A8, 16, 19, 25, 26 (10); *SkarŻyw* A2v, A3v, 120, 279 [2 r.], 369; *ReszPrz* 14; *LatHar* 682; Oprocz Kátholickiego kołcyoła nie máłz zbáwienia. *WujNT* 678 marg, przedm 8, s. 39 [2 r.], 44 [2 r.], 97 marg, 114 (40); *PowodPr* 55; *SkarKaz* 44a, 418b [2 r.], 607a, 608a, Oooob, Oooo2a.

»Kościoł (Pana) Krystusow(y) (a. Chrystusow(y)), Pana Iezu Krysta« [szyk 152 : 6] (156 : 2): *SeklWyzn* c2v; *SeklKat* Qv; *KromRozm I* M3; *KromRozm II* b3v; A ten znak [...] dzyeli kołcyoł Kryłtułow od Zydowłkyego/ ktory/ yákoł flyłł/ też myłł záwołánye kołcyoła bożego *KromRozm III* D6v; A przeto/ gdzye fye im [luteranom] przytráfi o kołcyele mowíc/ fwemi kołcyołmi/ álbo też bożym tylko álbo Kryłtułowym kołcyołem ij zową: powłfechny/ ktory włfyłtko krzełciyanłtwo od czáłow Apoftolłkich wyznawa/ omiáyą. *KromRozm III* E5, A4, B5v, C3, C6, D6v (18); ACzłkolwiek otkym dobrze wiem/ Iż kołcyoł Pána Iezu Kryłtá Syná Bożego [...] niemoże ftać/ bes prawdziwych y wiernych Biskupow *KrowObr* 126, 10v, 33 [2 r.], 35v, 36, 42; *BibRadz* *7, Is 10 arg; *GrzegRóżn* B2v, E4v, F; *RejPos* 218v; *RejPosWiecz*² 92 [2 r.]; *BiałKat* c3v, 161, 261, 278v; *WujJud* B6, 120v, 121v, 122, 127 (24); *WujJudConf* 51, 125, 137v, 206; *RejPosRozpr* c2v, c3v; *RejPosWstaw* 143v marg, [143²],

[146²]v marg, [143³], [143⁴]v [5 r.]; *KarnNap* E4; Na przywileie y nawyższe Páterstwo y Biskupstwo Piotrá S. w kościele Chrytułowym/ wftąpili prawem Bożym Biskupowie Rzymłcy *SkarJedn* 101, A8, 9, 10, 11, 25 (15); *SkarŻyw* 80, 597, 600; *ReszPrz* 28, 104; *WerGośc* 259; *LatHar* 509; Oto kościół Páná Chrytułow/ po w niebowftąpieniu iego miał pościć. *WujNT* 39, 31, 43 [2 r.], 44, 57, 67 (49); *SkarKaz* 242a, 550b, Oooo2c; *SkarKazSej* 681a [2 r.], 682b.

»Kościół krześcijański (a. chrześcijański, a. krześcijańskiej wiary)« [szyk 269 : 9] (278): *FalZiołUng* Y 119; Kościół krześcijańskiej wiary, którą wiarę pan Iesus nauczał *WróbŻołt* Z4; Przez gorę Syon rozumie sie kościół Krześcijański. *WróbŻołt* qq5, H2v, I8, T7v, T8, T8v (14); *RejPs* 128v; *SeklWyzn* Av, a3v, a4v, Bv, c2 (16); *SeklKat* B4v, P4v, Q, Qv, Q3 (7); *KromRozm I* B3, Cv, C4, C4v, E4v (16); *MurzHist* C, G3; *MurzNT* 33v; *KromRozm II* a2v, a3v, a4, a4v [2 r.], bv (13); *KromRozm III* B5v, C2, F4, H7, Iv (12); *Diar* 49; *DiarDop* 101; *GliczKsiąż* Dv [2 r.], K8v; Duchownym mieczem obłudliwi do kościoła krześcijańskiego bywają przywodzeni. *GroicPorz* a2v, hv; *KrowObr* A2v, A3 [5 r.], A4v [3 r.], C, C4 [2 r.] (74); *Leop kt*, HHh4, YYyy4, VV v; Iako dwanaście pokolenia Izraelfkie znamionują wżytke kościoła krześcijańskiego y liczbę wybranych *BibRadz I* 446a marg; *OrzRozm* F3, Gv, M2; *BielKron* 139v, 142v [2 r.], 152v, 154, 156 (29); *OrzQuin I*, Iv, I2, I2v, M4v; *SarnUzn* A3, G3; *LeovPrzep* C2v, D; *RejAp* 103, 103v; *RejPos* 23, 49, 125, 197 marg, 286v, 349; *RejPosWiecz*² 92 [2 r.], 94v; *BiałKat* a2, 41, 166, 173v, 186 (13); *KuczbKat* 410; *RejZwierc* 11v; *WujJud* 142, 166, 183v, 244v; *WujJudConf* 51, 84, 129v, 206; *RejPosRozpr* c [2 r.], 143v; *BiałKaz* G4, M4; *SkarJedn* 274, 300; *Oczko* 30; *NiemObr* 85; *ReszPrz* 12, 14, 16 [2 r.], 52, 61 (9); *ReszList* 146, 157; *ArtKanc* M10, M11; *WujNT przedm* 9, s. 12, 102 marg, 439, 455 (10); *SiebRozmyśl* G4v, Kv.

»naprawa Kościoła« (6): [Izajasz] Prorokuje o naprawie Kościoła. 14. Grozi nieprzyjaciółom iego y białwochwálcom. 19. Opowieda o wezwaniu pogánow. 22. Vkażuie że naprawa kościoła ftać wiecznie będzie. *BibRadz Is* 66 arg, *Is* 1 arg, 6 arg, 54 arg, 60 arg.

»Kościół niebieski« [szyk 4 : 1] (5): *PatKaz III* 140; á kyedy bog wślyftko we wślyftkich będzie: To yeft łam przez fye w wybranych á w kołcyele nyebyelkim *KromRozm III* H7, A8v marg, B2v [2 r.].

»Kościół niewidia(l)ny, niewidomy« [szyk 2 : 1] (2 : 1): Przeto dla tych łamych [wybranych] kościół niewidiałny zwan być niemoże. *WujJud* 139; A to przeciw niewidianemu kościołowi/ który Sektarze łobie wymyślają. *WujNT* 405, 443.

»Kościół nowy, Nowego Testamentu, Nowego Zakonu« [szyk 10 : 2] (6 : 3 : 3): Tho ieft wiem iż wyfluchafz w tym kołciele nowego zakonu. *WróbŻołt* T8, X2; *LubPs* T2v; *Leop Ps* 86 arg; *SkarJedn* 391, [d10]; Vkażciefz taką ofiarę v Chrześcian/ w nowym kołciele z pogánftwá zebránym *SkarKaz* 158a, 382a, Ooooc; Ná kościół nowego Teftamentu/ y ná zakonodawcę iego pátrzymy. *SkarKazSej* 690b, 679a, b.

»Kościół Pański, Pana« [szyk 105 : 1] (103 : 3): *KromRozm III* M4; *LubPs* A4v, D3v, E marg, E2 marg, F2 marg (36); *KrowObr* 123; *RejWiz* 140; *BibRadz* *4v, I 351a [2 r.], *Ez* 39 arg, I 461b marg; *KochZg* A4; *RejAp* AA6v, CC2v [2 r.], 26v, 63v, 67 (31); *RejPos* A6, 49 marg, 51, 57v, 139v [3 r.] (21); *BiałKat* 161; *WujJud* 86; *WujJudConf* 125; *RejPosWstaw* 143v; wtey że załudze Páná twego klucze rozwiązania grzechow twoich/ w kołciele tegołz Páná/ ktorego on krwią fwą nábydź

raczył. *BiałKaz* B4; *KarnNap ktv*, B; *SkarJedn* 68; fkaąd pánno wielkąs rádość miałá/ Widząc iż kościół páńfki/ mocnie fię gruntuie/ W którym Duch święty mieszka/ y lam gi spráwuie. *SiebRozmysł* K3v.

»Kościoł powszechny (*a.* powszechni), pospolity, powszebytny (*a.* powszebytni); (ktory) jest powszechny, ji zową powszechny; powszechność Kościoła« [*w tym: pospolity albo powszechny (3)*] [*szyk 270 : 115*] (347 : 26 : 2; 9 : 1; 3); *KromRozm I* Ev, E4v *marg*, F2, F3v, Gv (18); *KromRozm II* c3, v4; Ztąd możelz porozumyeć/ co yeft pófpolity álbo powfłechny kołcyoł *KromRozm III* E4, C5, C5v [2 r.], D8v *marg*, E, E2 *marg* (46); *Leop kt*, Nn; Wierzę święty Kościoł Powfłebytni. *GrzegRóżn* F; *OrzQuin* Iv, I2, L4v, N3, T2v, Aa6; Wierzę Kościoł powfłebythny Krzeáciánfki. *SarnUzn* G3; *LeovPrzep* C2v; *BiałKat* a2, 43v, 116, 126 [2 r.], 186 (10); *KuczbKat* 70, 75, 80, 210, 230, 250; Stany Duchowne kołciołá Powfłechno⁸⁰. *WujJud* 141v *marg*, A6v, A7, A8, B3, 136 (108); Drudzy zaś oderwawfzy fie od świętego z pófpolitym Kościołem obcowánia/ woynę z nim o Synu Bożym á o Duchu ś. záczełi *WujJudConf* 6; A ták wfzyfcy prawdfziwi Bifkupi á Páfterze w Kościele Powfłechnym porządnie tych kluczów vżywáią/ y rozgrzełzáią ludźie/ gdy Ewángelią Chryftułowę y w niey odpufłczenie grzechow wiernym [...] wyáwiadczáią. *WujJudConf* 88v; gánimy Donáfty [!]/ ktorzy Powfłechność Kościołá do Affryki tylko á do fwoich kátow ścifkáli. *WujJudConf* 116v, 5, 8, 22v, 24v, 27v (32); *RejPosRozpr* b4; *RejPosWstaw* [3 r.], [143²]v [3 r.], [143⁴], [143⁴]v; *SkarJedn* A7v, 3, 5, 6, 10 (19); *SkarŻyw* 520; *CzechEp* 42, 97, 132, 164; *NiemObr* 24, 26, 27, 122, 135 (17); *ReszPrz* 4 *marg*, 6 *marg*, 14, 24, 25 (12); *LatHar kt*, +2, +7v [2 r.], 7, 9 (18); ziednay fię z brátem twoim: á dáleko więcey z kościołem powfłechnym/ ktorzy iest zupełne bráctwo wfzytkichChrzeáciánow. *WujNT* 22; Papieź nie iest Bifkupem y Rządzcą lámego miáftá Rzymu/ ále wfzytkiego domu Bożego/ ktorzy iest kościoł Powfłechny *WujNT* 726, *przedm* 5, s. 3, 8, 16 [2 r.], 21 *marg* (66); *WysKaz* 34; *SarnStat* 193; *SiebRozmysł* Kv; *PowodPr* 34, 55; *SkarKaz* 381a, 519a, 520b; *SzarzRyt* A4v.

»prawdfziwy, prawy Kościoł« [*w tym: prawy a prawdfziwy (1)*] [*szyk 80 : 66*] (99 : 48); *SeklWyzn* a3v, Bv [2 r.], c2 [2 r.], c2v, d4v (12); *SeklKat* Q2 [3 r.], Q3 [2 r.]; *KromRozm I* [P2]v; *KromRozm II* b3v, y2v; *KromRozm III* B6, B7v, C2v [3 r.], C3, C5 (18); *LubPs* B *marg*, D3v, F3v *marg*, F4 *marg*, I *marg*, N, Q2v; A przełto ty walze pófwáćánia/ ták kołciolow/ [...] iako thełz ołtarzow/ nic inłzego nieznamionuią y nie łą/ iedno s prawdfziwego Kościołá Bożego [...] náfmiewifko *KrowObr* 102v, 35v; *OrzList kt*; *BibRadz* Agg 2 *arg*; *OrzRozm* F3 *marg*; *GrzegRóżn* F3v; *OrzQuin* M4v; *RejAp* 67 [3 r.]; Ták iákoby tho y dziś káždemu wiernemu przyłtało łzukác á pytác fie/ gdzie iest práwy kołcioł/ á gdzie łą práwe á wierne náuki Krzeáciánfkie/ opuściwfzy niepotrzebne wymyfły á wynálfki ludzkie y fwiátá tego. *RejPos* 23, 49, 137 *marg*, 139v [3 r.]; *BiałKat* a2, 13v, 118v, 126 [2 r.]; cí co łłomę y šíáno buduią ná Chriłtušie fundámencie/ do práwego kołciołá nie należą *WujJud* 119v, 2, 8v, 116, 118, 118v (20); *WujJudConf* 115, 126v, 128, 129, 130, 130v, 213v; *RejPosRozpr* b4v; *RejPosWstaw* 143v [2 r.], [143²] [3 r.], [143²]v [3 r.], [143³] [2 r.], [143⁴]v [7 r.]; *BiałKaz* G4; *SkarJedn* A7v [2 r.], 6, 17 [2 r.], 23, 32 (12); *CzechEp* 97 [2 r.]; *NiemObr* 81; *ReszPrz* 14 [3 r.], 25, 28, 88; Succellia páfterzow iest znákiem kołciołá práwego. *WujNT* 676 *marg*, 124 *marg*, 393 [3 r.], 397, [405], 676 [2 r.], 696, Zzzzz3, Cccccc; *SkarKaz* 418b.

»przełóżeństwo Kościoła, nad Kościołem, w Kościele; zwi(e)rzchność Kościoła, nad Kościołem, w Kościele; władza nad Kościołem, w Kościele« [*w tym: przełóżeństwo a zwirzchność (3), władza*

i zwirzchność (3) [szyk 23 : 2] (4 : 3 : 2; 4 : 7 : 7; 1 : 3): A tak maż dowodne pińmo á flowo boże o przełożeńftwy á zwirzchnoñci Pyotrowey w kołcyele Kryłtułowym *KromRozm III* M7v, L2, M3 *marg*, M8, N3v (10); [*Chrystus*] miał wzyać zwirzchność nád kościołem łwoim. *LubPs* dd6v *marg*; *RejPos* 302; Heretyk ten ieft/ ktory zániedbawłzy zwirzchnoñci Kościoła Powłzechnego niezbożnych wymyłłow łwych vporną myślą broní. *WujJud* 21, 117, 151v, 240, Nn7v; Drugá władza y zwirzchność w kościele Bożym/ ieft łżubna álbo vrzędowa z pewnym zleceniem od Pána zwirzcknego podána *WujJudConf* 151v, 152v; *SkarJedn* 143, 162, 163, 164; *WujNT* 217, 390.

»przełożony Kościoła, w Kościele; sprawca, rządźca, urzędnik Kościoła« [w tym: *sprawca i rządźca (4)*, *sprawca a (albo) przełożony (2)*, *sprawca abo (i) urzędnik (2)*] [szyk 41 : 6] (20 : 2; 25 : 4 : 4): *KromRozm I* F, O2; *KromRozm III* G2v, H4v, M3, N8, O7v, Q2v; [...] ieft ofobliwe s fukánie złich łprawcow kościoła Pánłkiego/ ktorzy łie íedno łami nád ludem Bożym pałtwią *LubPs* N5v, O *marg*, T3 *marg*; *KrowObr* 16v, 17, 17v, 18v, 19v, 22, 25; *BielKron* 205; Gwiazdy to íuż wiemy íż pińmo zowie wierne náuczyciele á łprawce álbo przełożone Kościoła Pánłkiego łwiętego *RejAp* 76v; *RejPos* 23 *marg*, 24, 184, 211, 315; Papieź ieft widomym łprawcą Kościoła. *KuczKat* 75 *marg*, 75; *WujJud* 134v; *SkarJedn* 186, 274, 296; Miniłtrowie kácerłcy biorą łobie vrząd [...] oprócz dozwołenia y potwierdzenia przełożonych kościoła powłzechnego. *WujNT* 452, 390 [2 r.], 416, 419, 482, 726 *marg*, Aaaaaa3v; *PowodPr* 22; Izali łprawca ábo vrzędnik kościoła Bożego/ to ieft Duch ł. nie odpráwował vrzędu łwego? *SkarKaz* 550b, 205b, 206a, 607b.

»od Kościoła, w Kościele przyjęty« [szyk 9 : 1] (9 : 1): *Diar* 51; *Leop kt*, Nn, YYyy4; *BibRadz* *5v [2 r.]; *LatHar* 572; Tu mamy Sákráment ofáttecznego pomázánia/ od Pána Chriłtuła vłtáwiony/ od ł. Íákubá zálecony/ od kościoła Kátholickiego przyjęty/ y áż do czálów náłzych vczłiwie záchowány. *WujNT* 795, *przedm* 3, s. 63.

»Kościoł przysłzy« (1): Iezu ktorys w przypowiełciach mowíacy do tkułcz [!] y do apostołow łtan kołcioka [!] przyłżłego opowíedał. *TarDuch* B4.

»rząd Kościoła, w Kościele; urząd Kościoła, w Kościele; sprawowanie, rządzenie, sprawa Kościoła« [w tym: *rząd i (a) sprawowanie (2)*, *rządzenie i sprawowanie (2)*] [szyk 29 : 2] (8 : 4; 1 : 2; 9 : 7 : 4): *KromRozm I* Kv, T; Tákże y to przełożeńftwo á zwirzchność kołcyoła powłłechnego nye dla ofoby Pyotrá S. pan dał ále dla rzádu á łprawoána kołcyoła łwego *KromRozm III* N3v, G3 *marg*, H2v; *GroicPorz* a2v; *BielKron* 222; *KuczKat* 80; Ale Concilium [...] ma w łobie wagę y władzú Kościoła Powłzechnego: poniewáż íe Duch ł. połtánowíł ku łpráwie Kościoła Bożego. *WujJud* 37; Owa wam nie miły ten rząd w kościele: że włzyłcy do głowy łie vćiekáią *WujJud* 85; Tákíe práwá vrząd y zwirzchność włzeláka w kościele/ ma dawno łpíłáne y vłtáwíone/ íedno íe chowác potrzebá. *WujJud* 214, 39, 117, 124v, 142; *RejPosRozpr* c3; [*Biskupowi Rzymłkiemu*] w łwiętym Pietrze/ daná íeft zupełna moc/ ná rządzenie y łprawoówanie włzytkiego kościoła [!]. *SkarJedn* 275, 58, 60, 147, 188, 273; *SkarŻyw* 317, 363; Abyłmy y my welpołek z nimi [...] náukę ích wdźięcznie przyimowáli/ rząd w Kościele záchowáli. *ArtKanc* K17; *WujNT* 51, 217, 390, 479; *SkarKaz* 607a, 608a.

»Kościoł rzymłki« = *Kościół rządżony przez papieža i kolegíum biskupów pozostájacych z nim w łącznoñci*; *Ecclesia Romana Cn* [szyk 14 : 5] (19): Synowie pokoíu nigdzie índźie/ íedno w Powłzechnym Rzymłkim Kościele być íemogá. *WujJud* 219, 14v, 132, 133, 134v, 135 (13);

WujJudConf 121v, 161v; Gdzie fię za morzem dáleko/ aż prawie/ iáko mowią/ ná innym świećie/ Rzymfki kościoł różfzefzył [!]/ y zagony puścił *SkarJedn* 166; *SkarŻyw* 337; *tey Praxidy* [...] Kościoł náfz Rzymfki obchodzi dzień S. Lipcá 26. dnia. *StryjKron* 275; *CzechEp* 50.

»sługa Kościoła« (26): *LubPs* dd3v, dd4v *marg*; *KrowObr* A4v, D, 4v, 5, 5v (9); *OrzRozm* Hv; *RejPos* 119, 119v, 235; *RejPosWiecz*³ 96, 97v [3 r.]; *BiałKat* 161; *WujJud* B6, 141; Abowiem w nowym Teftámencie nigdzyey nie naydzyefz/ áby kędy ługi fłowá Bożego y Kołciołá iego zwano Kápłany *RejPosRozpr* c2v, b4v; *BiałKaz* M4; *WujNT* 419.

»społeczność, spólność Kościoła; spólny Kościoł« (12 : 1; 1): *RejPs* 72, 195; *LubPs* F2 *marg*, M *marg*, M3 *marg*, Z4v *marg*, bb2 *marg*; *RejPos* 23v, 140 [2 r.]; iżby też Odfzczępieńcy y Kácerze zdrowego rozumu doftáli/ y ku fpolności Kościołá Bożego/ [...] zaś sie przywroćili *KuczKat* 390; Przetoż káždy kołcioł powiátowy/ názywan bywa zgromádzieniem wiernych/ ktory ku iedności á fpoleczności należy onego powfzecnego Kołciołá *RejPosWstaw* [143²]v; nigdy przeciw iedności fpolnego y powfzecnego kołciołá/ ná żadną rzecz nieprzyzwolę. *SkarŻyw* 520; *WujNT* 431.

»starożytny, staradawny, stary Kościoł« (2 : 1 : 1): *Swiádectwo* ftarádawnego Kołciołá po Apoftolech aż do tego czáfu. *SarnUzn* G5 *marg*; *RejAp* 67; *WujJud* A8, 16v.

»świátosci Kościoła« = *sakramenta św.* [szyk 3 : 2] (5): *Małżeńftwo* [...] wáfnie y prawdźiwie między infzymi Połzecnego Kołciołá Swiátostíami policzone iefł *KuczKat* 250, 230; *WujJud* B6, 159, Nn3.

»Kościoł święty (a. náświętszy), (ktory) jest święty; swiátobliwość (a. swiétobliwość), swiátosc Kołciołá« [szyk 398 : 87] (468 : 14; 2 : 1): *OpecŻyw* 9v, 22v, 26v, [34]v, 36v; *PatKaz I* 3; *LibLeg* 8/133 [2 r.], 133v [2 r.]; *WróbŻolt* H3 [2 r.], I6v, T8, T8v, X2 (10); *RejPs* 69, 128v, 140v; *SeklWyzn* Bv, d4v; *SeklKat* B4v, P4v, Qv; *RejKup* obv; *KromRozm I* E2 [2 r.], E2v, F, F4, K2v (11); *KromRozm II* a3v; Bo fą y byli w myefcyech/ powyefcyech/ żyemyach y narodźyech rozmáite zebrányá krzefcyánow/ ktore myály záwołánye fwyętego kołcyołá *KromRozm III* D8, A2, C3, C5v [2 r.], C6 [3 r.], C7 (34); *DiarDop* 101, 102, 107; *LubPs* A2v [2 r.], A3, A3v [4 r.], A4 [2 r.], A4v [3 r.] (74); *GroicPorz* a 2v; Albo theż gdy kołcioł Dijabelfki y Anthykryftá Rzymfkiego/ prorocy fálfzywi názywáią/ kołciołem swięthym krześcijáńfkim/ á kołcioł swięty Apoftolfski y krześcijáńki/ kołciołem przezywáią Dijabelfkim. *KrowObr* C4; Powiedz mi próżę cie? Iefli iefł Kryftus Syn Boży w Duchu fwoim w kołciele swiętym obetzny/ álbo nie iefł? *KrowObr* 10, A2v, A3 [4 r.], A4, A4v [3 r.], Bv [2 r.] (82); *Leop Eph* 2/21; *BibRadz* *4v, *6; *OrzRozm* F3; *BielKron* 78v, 142v, 144, 171v, 173, 201, 208v; *GrzegRóżn* E4v; *OrzQuin* Iv, I2 [2 r.], I2v, L4v, N2v (12); *RejAp* AA6v, BB3v, BB4v, CC2v, 49 (24); *HistRzym* [89], 92v, 93; *RejPos* A6, 23 [2 r.], 23v [4 r.], 24, 28 (41); *RejPosWiecz*³ 96 [2 r.], 97v [2 r.]; *BiałKat* kt, 116, 126 [2 r.], 376; *KuczKat* 70, 80 [4 r.], 85, 160, 230, 255, 365; *WujJud* B6, 10v, 25v, 51, 57 (22); *WujJudConf* 119v, 121v, 199; *RejPosRozpr* b3 [3 r.]; *BudNT Eph* 2/21; *StryjWjaz* C2v; *KarnNap* B3v; *SkarJedn* A3v, A4v [2 r.], A6, A7v, 3 (35); *SkarŻyw* A3v, 119, 120, 130, 165 (10); *ReszPrz* 14, 25 [2 r.], 88, 108; *ReszHoz* 136; *ReszList* 157; *ArtKanc kt*, H2, K9v, K10, K12 (9); Ciebie też po włyfłtkim swiećie swięty Kołcioł wyznawa *LatHar* 573, +7v, 9, 19, 85, 91 (13); złość niektorych [papiezy] nie fzkodzi swiátobliwości kołciołá powfzecnego. *WujNT*

3, 35, 92, 163, 194, 195 (17); *SiebRozmyśl* Ev, E2v, G4v; Krolestwo to Bożé [!] ieft święty kościół Chrytułow ná ziemi *SkarKaz* 242a, 118b, 204b, 242a, 351a, 418b (12); *SkarKazSej* 682b, 703a.

»Kościół tryumfujący« = *święci w niebie* (4): *RejAp* 50v, 117v; Kościół w niebie triumphuiący/ iáko o nim Páweł święty świadczy: *non habet maculam neq^{ue} rugam* *WysKaz* 19; *WujNT* 669.

»ubogi Kościół« = *ubodzy, biedni członkowie wspólnoty wyznaniowej* (2): *fami siebie paffá y pozeraia maiętności luczkie/ to czo kościelne ieft/ to ieft vbogych ludzi woffladzie/ albo parafiey [...]* á vbogy kościół laknie pragnie leżąc pod plotem. *SeklKat* L2v, Q3.

»wdzięczny Kościół« [szyk 7 : 2] (9): *LubPs* D4v, Vv; Bo wiernych zbor zowie pińmo fwięte wdzięcznym Kościółem Pańskim/ á wierną oblubienicą iego, *RejAp* 92v, 70v, 170, Ff3v; *RejPos* 241, 338, 352.

»Kościół (jest) widomy, widzialny, cielesny« [szyk 21 : 6] (24 : 2 : 1): *OrzList* g; *BiałKat* 133v, 243v; widomy Kościół widomey też głowy potrzebuie *WujJud* 124, 121v, 124v, 138v, Mm3v, Mm4; *SkarJedn* A7v, 11 [2 r.], d6v; *SkarŻyw* 92 [3 r.]; *ReszPrz* 9; *ReszList* 145; wielką moc Pogánów ieft do widziálnego kościoła przyłączona *WujNT* 443, 21 *marg*, 139 *marg*, 397, 405 *marg*, 435 *marg*, 669, Zzzzz2v; Ludzie wćiele mużą mieć ćieleśny kościół. *SkarKaz* 453b.

»Kościół wieczny« (1): Kościele wieczny/ zborze świętych w niebie/ O ráunek/mey hęci/ wzywam ćiebie *GrabowSet* O2.

»Kościół wielki« [szyk 8 : 2] (10): *TarDuch* A3v; *WróbŻołt* 34/18, L8; *LubPs* L2; fzukamy kościółá wielkiego/ y ftadá wielkiego/ w kthorymby wedle Dawidá chwałyły páná Bogá *uniuerfae familiae gentium*. *OrzList* a4v, a4 [2 r.], a4v, b3v, b4v.

»wierny, prawowierny Kościół (Pański)« [szyk 19 : 10] (28 : 1): *LubPs* Gv *marg*, M4 *marg*, N, X4 *marg*, Z3v, bb6 *marg*, ee3v, ff3 *marg*; Apoštoł opowiada wołą Pańfką/ iáko kościół fwoy wierny ma wołą zázwdy w cáłości zachować *RejAp* 89, 26v, 34v, 63v, 69v, 73v (12); *RejPos* 51, 140, 236v, 336, 357v; *BiałKat* 161, 173v; *RejZwierz* 11v; Niechay w on czás nie flábieie we mnie wiará powfzechnego y prawowierne⁸⁰ kościółá twego *LatHar* 643.

»Kościół wiernych (Pańskich), wierzących; wierni Kościoła (bożego)« [szyk 21 : 2] (19 : 1; 3): *KromRozm III* G5; *LubPs* Cv, F, F2v *marg*, F3, F3v (15); Błogosławieństwo obiecáne Syonowi y Ieruzolimie ściąga fię ná kościół wiernych. *BibRadz I* 476b *marg*, I 381b *marg*; *BiałKat* 186; A táka fprawá wewnętrzna y zwirzchnia/ [...] we włytykich wiernych Kościoła Bożego ieft ofiárą práwą *WujJudConf* 236; *SkarJedn* 6; *SkarŻyw* 374; *WujNT* Zzzzz3.

»wszy(s)tek (wobec) (a. wszyciek), wszytkiego świata Kościół« = *omnis Ecclesia Vulg* [szyk 168 : 65] (232 : 1): *WróbŻołt* ff4v; *KromRozm I* B3, F, H4v, L, M3, O3; *MurzNT* 88v; *KromRozm III* D5v, D8, Gv, G2 [2 r.], K7v (19); *Diar* 49; *GliczKsiąż* Dv; *LubPs* A3v, G4 *marg*, O6v *marg*, P3 *marg*, P6 (11); *KrowObr* Bv, 6v, 11v, 12 [2 r.], 13 *żp*, 16v (26); *Leop Eph* 1/22, VV v; *BibRadz I* 446a *marg*, II 108a *marg*, 120d *marg*; *BielKron* 177v; *SarnUzn* G7; Rokkazanie o chrzćie ieft powfzechné/ ná włytyhek Kościoł wobec przynależące *BiałKat* 256, 38v; *KuczbKat* 75, 115; Gdiż co włytkiego światá Kościół poftánowi/ to bez pochyby od Duchá świętego poźzło *WujJud* 156, 6v, 33, 37, 38, 41 (21); A to z cáłego fercá twirdźimy przed Bogiem y przed włytykim Kościółem/ w niebie y ná ziemi będącym/ iż iedyna byłá ofiárą wblągánia *WujJudConf* 231, 22v, 33v, 123, 227v; *RejPosWstaw*

[143⁴]v; *SkarJedn* A7v, A8 [2 r.], 53, 54, 65 [2 r.] (46); *SkarŻyw* 31, 93, 165, 168, 188 (11); *ReszPrz* 9; *WerKaz* 281; *LatHar* 16, 32, 38, 50, 58 (18); Bo moc zwiążowania y rozwiążowania nie iełt dána wżytkiemu kościołowi [...] ále przełożonym kościelnym/ ku pożytku kościoła wżytkiego. *WujNT* 588, *przedm* 3, 9 [2 r.], s. 5, 7, 21 (43); *SkarKaz* 5b, 40a, 205b, 381a, 607a (9).

»Kościoł wybrany, przebrany, przebranych (Pańskich)« [szyk 5 : 2] (4 : 1 : 2): [nauka] o krzyżu [...] ktory zawnżdy muś nieść kościoł wiernych á przebranych Pánłkich *LubPs* aa4, F3v *marg*, R2v *marg*, R3v, ee3; Anyołom swoim świetym porucza ie/ áby strzegli/ [...] namnieyżzego poštąpienia ich/ á ty zowie świetym á wybranym kościołem swoim. *RejAp* 102, 70v.

»Kościoł (świętego) zebrania (krześcijańskiego), zbioru wiernych Pańskich, zboru krześcijańskiego« (4: 1 : 1): *SeklWyzn* d2v; *LubPs* M3 *marg*; Iuż też wítanie y on kościoł zbioru wiernych Pánłkich *RejAp* 185v; IZ Kościoł zebrania Krześcijańkiego dnia dzisieyżzego wřpomina á obchodzi hiłtorią żywotá á fpraw Szczepaná s. *RejPos* 21v, 26v, 137v.

»zebranie, zbor Kościoła (świętego) (Pana Chrystusowego)« (7 : 3): *LibLeg* 8/133v; *RejPs* 69, 128v, 138v, 174v; *LubPs* A2v; Dayże nam to wżytkim/ ábych my [...] w wiernym zebraniu kościoła twego/ wítawicżnie zołtawáli *RejPos* 90, 344v; Apoštołowie y ich vcżniowie/ y wżyłtek zbór Kościoła pána Chryłtułowego/ thák wierzyli czynili y vczyli *BiałKat* 261, 258v.

»Kościoł ziemski« = *Kościół walczący, czyli wierni przebywający jeszcze na ziemi* [szyk 2 : 2] (4): my tego żyemłkyego kołcyoła obywatela [...] nye yełtełmy do końcá prożni nyedołtáthkow dułłnych y cyelełtnych *KromRozm III* B3, A8v *marg*, B2v [2 r.].

»żywy, żywiący, żywych Kościoł« [szyk 6 : 5] (9 : 1 : 1): *SeklKat* Q, Qv, Q3 [3 r.], Q3V, Y3v; *BibRadz* II 135d *marg*; *RejPos* 249; Y iełtełmy Kościołem żywym Bogá żywego *WujJud* 48; Zycżmy tey pomocy vmárłym/ ktora im tu w kościele żywych/ iáko członkom tegoż ciála/ lámá zołtála. *SkarKaz* 383b.

Wyrażenia obelż. oznaczające w obustronnych polemikach religijnych przeciwników (55): »Kościoł antykrystow, antykrysta rzymskiego« [szyk 8 : 2] (9 : 1): *KrowObr* C4, 35v, 96; GDy był Pan Bog Lutherá wzbudził/ chćiał áby Antykrýłtow Kościoł był przezeń obálon *GrzegRóżn* F4, F2v, F3 [3 r.], F4; *GrzegŚm* 28.

»fałszywy, fałeczny, obłudny Kościoł« [szyk 5 : 4] (7 : 1 : 1): Vczinki kościoła fałżiwego fzatańłkiego przes ktore bywa połnano. *SeklKat* Q2v, Q2 [2 r.]; Druga [przyczyna]/ iż fie ludzi fałżywych chroni á obłudnego kościoła. *LubPs* G2 *marg*, Bv *marg*; *RejPosWstaw* [143²], [143²]v; *SkarJedn* 17; *ReszPrz* 14.

»heretycki Kościoł« [szyk 4 : 4] (2): A zdrużiey łrony/ to iełt/ heretycki y fałżywy kościoł/ ktory ma około Bofłkich w Chryłtuśie rzeçy/ Rołterki/ Nieułtawicżność/ Pokátność/ y Samołłáńłtwo. *SkarJedn* 17; *SkarŻyw* 369.

»Kościoł mały« = *seкта* [szyk 1 : 1] (2): Znác żeś w kościele máłym/ w káćie/ w ćieniu then líft piłał *OrzList* b4, b.

»Kościoł papieski (babiloński), nowy« = *Kościół rzymskokatolicki* [szyk 6 : 3] (8 : 1): my wolemy s Pánem Kryłtułem z Apoštoły y s pierwłżym kościołem być Heretykám/ á niłłli s Papieżem Rzymłkim Antykrýłtułem/ y fwám iego flugám/ y z wálżym kościołem nowym być v was wiernymi.

KrowObr 206, 115v, 188v; Kościoła Papielkiego (Brácie miły) niemálf ná świećie żadnego/ my wyznawamy być iednę Świętą powfzechną y Apołtolfką Cerkiew *OrzRozm* F3; *BialKat* 279; *CzechEp* 253; iżeby ten kościół Papielki Bábilońki poznác [ludzie] mogli: á nie ogládáiác fię nic ná ozdobne tytuły y zmyfloną powagę ie⁸⁰/ z niego fię wylęczać [...] vmieli. *NiemObr* 180, 179; *ReszPrz* 57.

»rzymskiej katoliki Kościół« (1): á godziłf fię to ták bárzo obładzoną brácią drapác? á ktoż drapie? á toli Kápłan duchowny? ktoregoż nabożeńftwá y wyznánia? á toli Rzymfkiey Kátholiki kościoła powfzechnego. *CzechEp* 97.

»Kościół szatański, diabelski« [szyk 8 : 3] (9 : 2): *SeklKat* Qv, Q2 [2 r.], Q2v, Q3; Abyfmy fye nye mylili/ á yákyego ludzkyego/ złoćiwego/ álbo fátáńfkyego/ myáfto bożego kołcyoła fye nye imowáli? *KromRozm III* B6; Albo theż gdy kościół Dijabelski y Anthykryftá Rzymfkiego/ prorocy fáłfzywi názywáią/ kościołem fwięthym krześcijánfkim/ á kościół fwięty Apołtolfki y krześcijánfki/ kościołem przezywáią Dijabelfkim. *KrowObr* C4, A3, 13; *RejPos* 218v.

bibl. »Kościół (ludzi) złoćiwych (a. złośliwych), złoćiwy (a. złośliwy), złych« = *ecclesia malignantium* *Ps* 25/5 [szyk 7 : 4] (6 : 4 : 1): *SeklKat* Qv; nye yeft v nich kołcyoł ápołtolfki/ A ták áni boży álbo Kryftułow/ ále kołcyoł złoćiwych á zgromádenye fátáńfkye. *KromRozm III* L, B6, L7; *LubPs* Gv [2 r.], P2 marg; rozeznas [...] kościół fwięty od kościoła złoćiwego/ flugi prawdziwe P. Kryftułowe od flug Antykryftułowych *KrowObr* 47; *ReszPrz* 13 [2 r.]; Day Krolom ferce takie/ by thwe Słowo przyięli/ By złych Kościół wzgárdziłi/ iák nieczyfty odrzuciłi *ArtKanc* K10.

Zestawienia: »doktor Kościoła« = tytuł nadawany przez *Urząd Nauczycielski Kościoła rzymskokatolickiego* [szyk 17 : 8] (25): *KromRozm III* A2; *SarnUzn* [G2]v; My nie zgoła mowimy/ ále tego Pífmem Conciliámi/ y Doktory Kościoła Powfzechnego dowodźimy/ że tho fá Chrześciamińkie íprawy. *WujJud* 202, 28v, 37, 51, 148v, 257v; *SkarŻyw* 336; *ReszPrz* 22, 61; *LatHar kt*, 7, 42, 75, 131, 245, 247, 328, 381; *KołakSzczęśl* Cv; *WujNT* 171, 516; *WysKaz* 34; *SkarKaz* 204a.

»Ojcowie Kościoła« = *pisarze pierwszych wieków chrześcijańskich, którym Urząd Nauczycielski nadał tytuł Ojca Kościoła* (3): *KromRozm I* G4v; Sam Pyotr ze wfyfłkyego fwyátá wybran yeft/ ktoryby ták wezwányu wfłech narodow/ yáko y ápołtołom wfyfłkim / y wfłem oycom kołcyoła przełożon był *KromRozm III* Nv; *SkarJedn* 102.

Szeregi: »Kościół to jest gromada ludzi wiernych« (1): rzecz pewna iż záfwiże był y teraz ieft y nigdy być nie przeftał Kościół BOży prawdziwy/ to ieft/ gromádá álbo zebránie ludzi wiernych *WujJudConf* 115.

»Kościół a krolestwo boże« (1): A toż roznoć żyemfkyego á nyebyelkyego kołcyoła á krolestwá bożego. *KromRozm III* B2v.

»Kościół powszechny to jest krześcijaństwo« (1): ktorzy około pífmá S. z kołcyołem powfłechnym/ to yeft/ ze wfłem innym krześcijánftwem fye nyezgadzáyá *KromRozm III* F2.

»lud (boży) (krześcijański), (i, a) Kościół« [szyk 4 : 1] (5): *LubPs* P3, R2v; to ieft znák tych powołáných od Páná/ ktorzy fię zrodzili ábo wychowáli miedzy ludem Krześciamińkim/ á miedzy kołcyołem fwięтым iego *RejPos* 239, 241; Boże [...] ípraw ferca tych ftárfzych náłfzych/ áby wfzyfcy byli [...] iedney myśli y rády/ ná dobre kościoła y ludu twego. *SkarKazSej* 677b.

»Kościoł a przebrani« (1): [*Pan*] zawnždy [...] vpátruie y przygody/ y fmetki/ y ine przypadki Kościoła fwego świętego/ á tych tho wiernych á przebranych fwoich. *RejPos* [279].

»Kościoł a rzeczpospolita krześcijańska« (1): Powołać cie też raczył iuż y do fpraw winnice fwoiey/ tho ieft/ kościoła fwego/ á Rzeczypospolitey krześcijańskiey. *RejWiz* A3.

»społeczność (święta) a Kościoł« [*szyk 2 : 1*] (3): W którym kościele á w ktorey społeczności/ day Pánie Boże ábychmy ftale przy tobie wfátawicznie trwáli *RejPos* 140, 23, 139v.

»Kościoł to jest synowie ludzcy« (1): iákie Pan rofkoży fwe wielkые pokláda być s kościołem fwoim/ to ieft s fyny ludzkiemi. *LubPs* Qv *margin*.

»wiara, (a, i) Kościoł« [*szyk 9 : 4*] (13): *LibLeg* 8/133; Polacy nigdy od wyáry y kołcyoła nye odftąpili. *KromRozm I N margin*, *KromRozm II* a4, a4v; *KromRozm III* Q; *KarnNap ktv*; *SkarJedn* 73, 156, 375; *SkarŻyw* 399 [2 r.]; *SkarKaz* 241a, b.

»Kościoł a (albo, to jest) wierni (chrześcijanie)« [*szyk 6 : 2*] (8): *SeklWyzn* c2; *KrowObr* 222v; *RejAp* CC3; pátrżay opátrżności á przeźrzenia Páná tego/ co on nád Kościołem fwoim á nád wiernemi fwemi zawnždy čzynić á fprawowác raczy *RejPos* [279], 187v, 214, 231v, [279].

»Kościoł, (a(l)bo, a, to jest, i) zb(i)or (krześcijański a. wiernych)« [*szyk 22 : 15*] (37): Ecclesia ieft ci greckie flowo á popoľku zgromadzenie/ y toż też zgromadzenie poftaremu zowiem kościołem/ albo zborem krześcijańskim *SeklKat* Q, Qv, Q3; *KromRozm I* B3, C4v, F3, Gv, L, M3, O3; *KromRozm II* a4v, bv, b3, b3v, cv, t, t3; *KromRozm III* A2, A4v, A6v, B2v, F3, F4, I5; *LubPs* G4 *margin*; *RejAp* AA6v, 41, 99, 108, Ff3v, Ff4; *RejPos* 184, 213, 286v; *WujJudConf* 211v; Boć pewnie bez fłowá Bożego/ nie może być nic dobrego: nie może być zbor ábo mowiac po Papiesku, kościoł. *CzechEp* 129, 250.

»Kościoł a (to jest, a(l)bo, i) zebranie (wiernych)« [*szyk 23 : 2*] (25): *SeklKat* Q; Obietnicá odpulzczenya grzechow/ kthora przyść myálá hoynie ná wierny kościoł á zebranie Pánfkiego ludu wiernego. *LubPs* Gv *margin*, B3v, B6v; *KrowObr* 35v; *BibRadz I* 336b *margin*; *RejAp* 90, 170; *RejPos* 51v, 119, 137 *margin*, 176v, 197 (14); *RejPosWiecz*² 92; *WujJudConf* 115; Kościoł to ieft zebranie wiernych/ powinne ieft Páľterzom fwym/ potrzeby dáwác. *WujNT* Zzzzz3.

»Kościoł albo (to jest) zgromadzenie (wiernych a. krześcijanow)« [*szyk 4 : 1*] (5): Ecclesia [...] Eyn kirch ader verfamlung der chriftenen menfchen. Kołcyoł álbo zgromádzenye krześciyanow. *Murm* 125; *SeklWyzn* Bv; *MurzNT* 88v; *KromRozm III* G5; *WujNT* Zzzzz2v.

»Kościoł abo złączenie społeczne« (1): ktore ciało ieft kościoł krześcijańki ábo złączenie społeczne *RejPosWiecz*² 94v.

Wyrażenia przyimkowe: »(o)krom, oprócz Kościoła« = *poza wspólnotą Kościoła* (8 : 6): *SeklKat* Q3; Oprócz kołcyoła žadeⁿ zbáwion być niemoże *WujJud* 138 *margin*, Mm4; *SkarJedn* 4, 7, 36; Niech fię wftydzą [...] dzišieyfy Heretykowie/ ktorzy okrom Kościoła y wrzędnikow iego widomych/ prawdą fię Chryftufowá chlubić śmieią *SkarŻyw* 82, 153; *ReszPrz* 24, 108; *WujNT* 253 *margin*, 678 *margin*, Zzzzz2v, Cccccc3v.

W przén (*W kontekstach nawiązujących do biblijnych alegorii*) (617) : *SeklWyzn* c2v; Kriřtus prawdziwy krol kołcyoła. *LubPs* B2 *margin*, aa3; *KrowObr* 142v; *RejPos* 49, 139v; *KuczbKat* 255, 260 [2 r.]; *WujJud* 161; Abowiem wyznawamy wedle Piřmá ś. iż Pan Kryřtus ieft y zořtawa ná wieki powfzechnym y nawyřłzym Biřkupem Kołcyoła fwoiego. *WujJudConf* 124, 242v; *RejPosRozpr* b4;

KarnNap F2v, F4 [2 r.]; Kościół cało trzyma co wziął w połagu od łwego mężá [to jest: od Chrystusa]. *SkarJedn* 27, 7; Biłkupi łą gwiazdami kościoła *WujNT* 841; *SkarKaz* 81b, 633b marg.

Wyrażenie: »syn, synaczek Kościoła« [szyk 4 : 1] (4 : 1): A ia też ieden kthory łie też dali Pan Bog ozywam być prawdziwym á wiernym łynaczkim kościoła łwiętego *LubPs* A5v; chcemyli być prawdziwemi łynámi á nie bękártý Kołcioła tego Bożego. *OrzList* e4; *WujNT* 35, 237, 607.

a) *W nawiązaniu do biblijnego obrazu Kościoła jako budowli* [niektóre z zebranych przykładów bardzo bliskie są zastosowań w znaczeniu **II. 1.a**, **2. Przen**] (219) : *WróbŻółt* Y3v; Ná którym [*Chrystusie*] włzelkie budowanie wywiedzione/ roście w kościół łwięty [*crescit in templum sanctum*] w Pánie. *Leop Eph* 2/21; *BibRadz* I 5a marg; Efes. 2. Zbuduyćie łię w Kościół Boży kámieniem narożnym Kryłtułem przez Duchá. *GrzegRóżn* Mv; *RejPos* 139v; A ci łą pirwłzy budownicy Kołcioła miłego Bogá/ od których v łtarych wzyęły zbory to názwilko Apołtołskie kołcioły *RejPosRozpr* c2; *BudNT Eph* 2/21; *SkarJedn* 80, 335; *LatHar* 368 marg; Chriłtus ielt ten kámiień węłowy bożnice y kościoła: w którym łię wierni ták Zydzi iáko y Pogáni zámýkáia. *WujNT* 170, *Eph* 2/21; toż łię rozumie o włzytkich heretykách: ktorzy [...] bluźniá przybytek Boży/ to ielt ł. kościół iego *SkarKazSej* 703a.

Zwroty: »budować (a. ubudować, a. zbudować) Kościół; Kościół (jest, a. będzie, a. stoi) zbudowany; (wy-, z)budowanie Kościoła« [szyk zmienny] (67; 27; 13): *OpecŻyw* 56v; *TarDuch* C8v; *RejPs* 195; *SeklWyzn* c2, c2v [2 r.]; *SeklKat* Qv, Q3v; *KromRozm I* Iv; Kołcyołowi z ludzi zbudowanemu trzeba było łprawce widomego *KromRozm III* M2, B marg, G2v [2 r.], G4v [2 r.], H3v, H7 (16); *LubPs* F, T2v marg; Ty ł ielt tedy mowi Kryłtus/ Piotr/ á ná tey opoce/ ktorá ty wyznał/ [...] Ty ielt ł Kryłtus Syn Bogá żywego/ zbuduię kościół moy/ to ielt/ ná mnie łámym/ zbuduię kościół moy *KrowObr* 15, 13v [2 r.], 14 [2 r.], 15, 22v, 42; *BibRadz* II 108a marg; *OrzRozm* D2, Hv; *GrzegRóżn* B2v; *RejAp* 104v; *RejPos* 300v, 301 [2 r.]; *BiałKat* 36 [2 r.]; *WujJud* 6, 20v, 87, 117v, 120 [2 r.], 120v, 153v; *WujJudConf* 3, 142v, 157v; *RejPosRozpr* b3; *RejPosWstaw* 144; Hieronim też S: ták mowi. Ná Pietrze zbudował Pan Kościół. *SkarJedn* 68, 21, 64 [4 r.] 68 [2 r.], 69, 70 (20); *SkarŻyw* 120, 120 [3 r.], 597; *ReszPrz* 5; *LatHar* 431; Apołtołowie [...] łą też fundámentem po Chriłtułie/ ná ktorých łię buduię kościół iego. *WujNT* 672, 32, *Matth* 16/18, s. 64, 67 [4 r.], 68 [4 r.] (18); *SkarKaz* 606a, 609b, Oooo2b.

»siedzieć, usieść, zasięść w Kościele« = *zasięść na majestacie jako panujący [o papieżu]* [szyk zmienny] (9 : 3 : 1): Abowiem być Wikaryim Kryłtułowym/ nic nie ielt inłzego/ iedno miałto Kryłtułá Bogá łiedzieć w kościele *KrowObr* 11, 9 [3 r.], 40v, 206v; *OrzList* h2v; *OrzQuin* K3; Antichriłt [...] nie gdzie indziew iedno w kościele iáko ieden Bog włieść y krolowác miał *CzechRozm* 184, 182v, 184, 184v, 191. [Cf znac. **II. 2. a.** »siedzieć w kościele«.]

Wyrażenia: »filar Kościoła, w Kościele; podpora, słup Kościoła« [*w tym: podpora i słup* (1), *słup i filar* (1)] [szyk 13 : 1] (7 : 1; 4 : 4): *RejAp* BB8v; *SkarJedn* 393, 395; Mam [...] Piotrá Kłiąże Apołtołskie/ pierwłzego wćniá y podporę kościoła *SkarŻyw* 172, [407], 534 [2 r.]; *CzechEp* 35, 97, 195; *NiemObr* 175 [2 r.]; *ReszList* 180; o Troycy przenachwálebniewłzey czterech rzeczy náuczył nas [...] ołobliwy filar Kościoła Bożego/ Athánázyułz. *LatHar* 376, 428; *SkarKaz* 609b marg.

»fundament, grunt Kościoła; (u)fundować, ugruntować, zasadzić Kościół; fundator Kościoła« [*w tym: ugruntować a ufundować* (2)] [szyk 44 : 5] (28 : 5; 8 : 7 : 2; 1): *WróbŻółt* L6v; Y to yełt grunt

końcyoła tego [bożego]: fłowo boże/ álbo Ewányelia *KromRozm III* B7v, M4, M4v, Q; *LubPs* F3v marg, T8v marg, V2v; *GrzegRóżn* E4v, F3; *RejAp* 64v; iż tu ná Pietrze Pan miał záfádzic kościoł fwoy *RejPos* 300v; to ieft oná mocna opoká/ ná ktorey ten Pan raczył vgruntowác á vfundowác ten wdzyęczny Kościoł fwoy *RejPos* 338, 299v, 300v [2 r.], 301v, 302 [2 r.], 303; *RejZwierc* 259v; *WujJud* 122, Mmv; *SkarJedn* 68, 72, 73; Ífz w Rzymie náuczál Piotr S. y kościoł Boży fundowál [...]: wífzędzie tego w iego pífmách pełno *SkarŻyw* 321, [407], 534, 600; *NiemObr* 24; *ArtKanc* A12v; Zbor wálny Chálcedońfki [...] zowie Piotrá opoká y fundámementem kościołá powfzechnego *WujNT* 68; Bo iż [apostołowie] byli Doktormi y fundatormi kościołá/ tedy też zá fwego czáfu czynili/ co potym drudzy po nich Bifkupi y Doktorowie *WujNT* 516, 67, 136 [2 r.], 289, 307, 390 (15); *SkarKaz* 606b, Oooo2b.

»klucze Kościoła« (1): iákośz oni do fkárbow Chryftufowych otworzyć komu mogą/ poniewáz kluczy od nawyźszego kluczniká Piotrá S. y potomká iego/ ktoremu íamemu iáko ítárfzemu/ wífzytkiego Kościołá klucze dáne íą/ nie bierzą? *SkarJedn* 339.

»opoka, petra, skała Kościoła« [w tym: *petra albo opoka* (1)] [szyk 18 : 1] (16 : 2 : 2): *KromRozm III* M4v, Q; Papiesz íie Petrá álbo Opoká wífzýfthkiego kościołá krześcijáńfkiego tznini. *KrowObr* Tt2, 15v, 16, 22, 25; *SkarJedn* 65, 74, 121, 164, 395; *SkarŻyw* 601; *ReszPrz* 25; *WujNT* 68, 136, 289; *SiebRozmyśl* E3v; *SkarKaz* Oooo2b.

b) *W nawiązaniu do biblijnego obrazu Kościoła jako ciała* (179) : Abowiem Kościoł przeto bywa názywan ciálem Páná Kryftufowym/ iż przez wiárę przyłączon bywa ku íedney głowie pánu Kriftufowi/ ktory wífzytki człónki íwoie ożywia y posila Duchem íwoim íwiętym. *RejPosWstaw* 143v.

Fraza: »Kościoł jest ciálem(-o) (Pana Chrystusowym)« (4): *KromRozm III* F5v; *WujJud* 236v; *WerKaz* 287; *On íeft zbáwicielem ciáłá* [Eph 5/23].) Kościoł Kátholicki (mowi Auguftyń S.) íam íeft ciálem Páná Chryftufowym: ktorego on íeft głowá/ zbáwiciel ciáłá íwego. *WujNT* 678.

Wyrażenia: »ciało Kościoła (Chrystusowego, a. bożego, a. krześcijáńfkiego)« (13): *KromRozm III* Q [2 r.]; *KuczbKat* 165; Nád to/ dziwnym obyczáiem bywamy ípoieni/ wífzytki człónki ciáłá kościołá Krześcijáńfkiego/ vfługowániením fłowá Bożego. *RejPosRozpr* c, c; *SkarJedn* 2, 40 [2 r.], 157, 404; *SkarŻyw* 166; *CzechEp* 42; *WujNT* 695 marg.

»członek Kościoła (bożego a. Chrystusowego)« [szyk 28 : 3] (31): także też y wrzymie/ być niektóre człónki tego kościołá Chriftufowego wierzę *SeklWyzn* c2v, c2v; źli á grześfni ludźye íą ponyekąd żywymy/ ponyekąd martwymy człónkámí końcyołá bożego *KromRozm III* D4v, D2v [2 r.], D3 [2 r.], D4, D4v, D5 (13); *KrowObr* A3 [2 r.], 12v; *BiałKat* 38v; *WujJudConf* 24v, 137v; *RejPosWstaw* 143v, [143⁴]; *SkarJedn* A2v, 15, 58, 163; *SkarŻyw* 81; *WujNT* 383, Zzzzz3; *PowodPr* 16.

»głowa Kościoła, nad Kościołem; Kościoł ma głowę« = *caput Ecclesiae Vulg* [w tym: o papięzu (40), o Chrystusie (40), o św. Piotrze (20)] [szyk 106 : 11] (110 : 6; 1): *WróbŻółt* ff3; *SeklWyzn* c2v; *SeklKat* Q, Q3; *KromRozm III* Mv [2 r.], M3, M4v, N3, N5 marg (10); *LubPs* A5, D4v, E2 marg, F3v marg, aa3v marg; *KrowObr* 11v, 12 [6 r.], 12v [2 r.], 13 [4 r.], 18 (23); iego [Chrystusa] dáł aby był głowá náde wífzýfthkim kościołem ktory íeft ciálem iego *Leop Eph* 1/22; *RejAp* 77; *BiałKat* 368v; *KuczbKat* 75; oprócz Páná Chriftufá/ kthory íeft duchowná á niewidźiálná przednieyfzą głowá/ ma

Kościół y głowę widziálną zwierzchnią á cieielefną. *WujJud* 121 v, B6, 73v,115, 121v, 122 [3 r.] (24); *WujJudConf* 122v, 123, 125, 129v; *SkarJedn* 65, 162, 163, 273, 307, D3v, D4; *SkarŻyw* 165, 168; *CzechEp* 230; *NiemObr* 24, 26; *ReszPrz* 9 [3 r.], 109; *WerKaz* 287, 289; Bo nie rozumieią/ żeby ábo Piotr ábo Papież był głową kościoła pópołu z Chrytušem *WujNT* 669, 67, 68, 69, 307 (25).

Szereg: »ciało (Chrystusowe), (to jest, a, i) Kościół« [szyk 9 : 4] (13): *KromRozm I* B3; A ták od cyála Krytušowego/ to yeft od powšfechnego košcyoła/ fye odrywáją *KromRozm III* E, D3, D5, D8, F5v; *RejPosWiecz*² 92 [2 r.]; *BiałKat* 38v; *WujJud* 258; *WujJudConf* 122v; *SkarJedn* A2v; przerzeczeni gwałtownicy [...] dobrá ciála/ to ieft kościoła iego/ gorzey niż kiedyś kátowie fuknią iego rozfzárpáli *CzechEp* 165.

c) *W nawiązaniu do biblijnego obrazu Kościoła jako trzody lub owczarni (68)* : *KromRozm III* Qv; Strzeście fámi fiebie y wšyftkíe trzody/ nád ktorą was poftáwił Duch Święty ábyście páfli kościół Boży *KrowObr* 130, 18, 18v [2 r.]; *WujJud* 87; *RejPosRozpr* c2v; iemu [biskupowi rzymskiemu] w Pietrze S. daná ieft zupełna moc/ ná páfzã/ rząd y fprawowanie powšzechnego kościoła. *SkarJedn* 273; Piotr [...] pierwszego Pogániná Korneliufzã Rotmiŕzã okrzciwfzy/ Pogánom wrotá do kościoła otwarza. *WujNT* 510.

Wyrażenia: »owczarnia Kościoła; owczarnia (jest) Kościół« [szyk 2 : 1] (1; 2): Przez tego odzwiernego [...] może fię też rozumieć Piotr S. [...] ktoremu Pan [...] poruczył wšytkie owce/ y tę owczárníã kościoła fwoiego. *WujNT* 349, Aaaaa3; *SkarKaz* Ooood.

»pasterz Kościoła, w Kościele, nad Kościołem; pasterstwo Kościoła« [szyk 33 : 8] (35 : 3 : 1; 2): *KromRozm III* M3; *KrowObr* 16v, 17, 19v; *RejPos* 318; *BiałKat* 173v; *WujJud* 37, 117 marg, 124v marg, 151, 235v, Mm3vo (12); Obeyrzy fię na świętego Piotrá/ ktorý [...] po grzechu głową wšytkiego kościoła y páłterzem zoftał. *SkarŻyw* 168, 317, 599; rácz miłóšciwie weyźrzeć ná flugę twego N. ktoremuś widome páłterftwo kościoła twego zlećić raczył *LatHar* 625, 513, 621; *WujNT przedm* 5, s. 69, 184, 390, 444, 463, 669; *JanNKar* A3; *SkarKaz* Oooo2a.

Szeregi: »baranki (a. barany) albo (to jest) Kościół« (2): gdy mu [*Piotrowi Chrystus*] poruczył po trzy kroc/ páśc/ to ieft rzádzić y fprawowác báránki fwoie/ álbo kościół fwoy. *WujJud* 87; *SkarJedn* 78.

»owczarnia, (a, albo, i) Kościół« [szyk 2 : 2] (4): *RejPos* 125; *SkarŻyw* 25; *ReszPrz* 94; do Kościoła Boże⁸⁰ ábo owczárníey drzwiami ieft Chrytuš *SkarKaz* Ooood.

»owce (a. owieczki) i (a, to jest) Kościół« [szyk 2 : 4] (6): [*wiele się takowych znajduje*] ktorzy [...] wnet opufzczáią/ dla márnego póżytku/ zwierzne fobie kościoły á owieczki Páná Krytušowe *RejPosWstaw* 42; *SkarJedn* 78; *SkarŻyw* 599; *LatHar* 513; Chrytuš IESVS [...] iednego dał nawyźłzego wšytkiemu kościołowi y owcom fwoim páłterzã y kápłaná. *SkarKaz* 40a, 610a.

»Kościół i (albo, to jest) trzoda (Pańska)« [szyk 2 : 1] (3): *KromRozm II* e3; *WujNT* 349; Gdy íam do Oycá odyść miał/ y kroleŕtvo w niebie ofieść: nie opuścił trzody y kościoła fwego *SkarKaz* 205b.

d) *W nawiązaniu do biblijnego obrazu Kościoła jako oblubienicy, małżonki, niewiasty (41)* : *LubPs* M3 marg; Syn Boży [...] niechce małżonce fwoiey dopuścić/ to ieft/ kościołowi fwemu Świętemu/ áby kogo inŕzego chwalił *KrowObr* 69, B3v, 26; *BibRadz I* 351a marg; *BielKron* 78 v; Bo wiernych zbor zowie pímo fwięte wdzięcznym Kościołem Pánŕkim/ á wiernã oblubienicã iego. *RejAp* 92v; Závždyć tá [...] niewiáftá á ten wćífniony Kościół Pánŕki para á tuła fię po tey obłędliwey puŕczy

świętą tego *RejAp* 100v, 63v, 75v, 99 [3 r.], 99v, 101 (16); *RejPos* 237v *marg*, 279 [2 r.], 318; *WujJud* 218v; *SkarJedn* 27, 28, 270, 278; y był kościół iego/ iako piękna oblubienicą/ onemi kapłany ozdobioną. *SkarŻyw* 454, 393, 511; *CzechEp* 164; *WerKaz* 286 [2 r.]; *WujNT* 383, *Zzzzz2v*; *PowodPr* 43; *zelus* iego [*Boga*] o swoię oblubienicę/ y o kościół swoy nie zgásnie. *SkarKazSej* 701a.

e) *W nawiązaniu do biblijnego obrazu Kościoła jako Syjonu, niebieskiego Jeruzalem i królestwa (34)* : *WróbŻółt* kk8; *KromRozm III* A8v, D, G5, M4v; Nápominánye aby sie wżyfcy wyerni kupili do ł. gory Pánłkiey/ to iest/ do kościoła ie⁸⁰ *LubPs* P5 *marg*; Wyławyenyę frogości ktora sie od złych nieprzyaciół dzyeie nád miáłtem Bożim/ to iesth nád kościołem. *LubPs* S2v *marg*, D2v, aa4 *marg*, dd2, ee5; *Leop Ps* 131 *arg*; Ale to niebo możemy rozumieć Kościół Pánłki á kroleństwo iego święte *RejAp* 102, 90, 139 [2 r.], 170 [2 r.], Ee2; *RejPos* 198, 198v, 238v *marg*; aby Kroleństwo Pána Chrytułowe (ktore iest Kościołem) rozłzerzone było *KuczKat* 390; *WujJud* 119v; A Hieruzalem co iest inne⁸⁰/ iedno miásto y kościół Chrytułow powłzechny *SkarJedn* 10; *SkarŻyw* 268; *WujNT* 877; Niech cię [...] łzukamy [...] w nowym Ieruzalem/ w powłzechnym kościele twoim *SkarKaz* 520b, 242b, 606a, 633b; A w nowym zakonie przez trzy łtá lat łámá religia kroleństwo Boże y kościół iego łprawowálá *SkarKazSej* 679a, b, 681a.

f) *W nawiązaniu do biblijnego obrazu Kościoła jako matki (24)* : *KromRozm I* F4 [2 r.]; Yuż nyemoże myeć bogá zá oycá/ kto kołcyoła nye ma zá mátkę. *KromRozm III* F5, Q2v; *KrowObr* Rr4; *SkarJedn* A3v, 4; kościół tego/ iako práwa mátká przełtrzege. *SkarŻyw* 257, 510; *SarnStat* 199.

Wyrażenie: »matka Kościół« [*szyk 9 : 1*] (10): *WujJudConf* 189; *SkarJedn* 3, 237, 269, 334; mátká náłzá kościół/ ma łwe práwá w łobie połtánowione *SkarŻyw* 456, A3v, 119, 510; *NiemObr* 85.

Szereg: »matka, (a, to jest) Kościół« (4): *LubPs* A4v [2 r.]; [*smok*] przełádował mátkę náłzę/ to iest Kościół łwięthy Krześciánłki *RejAp* 103, 104v.

g) *W nawiązaniu do biblijnego obrazu Kościoła jako łodzi i okrętu (15)* :

Wyrażenie: »łódź, łodka, okręt Kościoła« (3 : 3 : 1): *KromRozm I* M4; *KromRozm III* F6, L3; *ReszPrz* 107; *ReszList* 192; Do tey łámey łodzi kościoła Pan włtąpił/ w ktorey Piotr iest Miłtrzem połtánowion *WujNT* 211, 212.

Szereg: »łodka (a. łódź) (Pańska) a (to jest) Kościół« [*szyk 5 : 3*] (8): Co to iest Kościół łwięty á łódká Pánłka *RejPos* 49 *marg*, A5v, 49 [2 r.], 49v [2 r.], 175; iednym kazánem połiągnął do łwey łodzi/ to iest do kościoła Chrytułowego/ wielkie mnołstwo łudzi *WujNT* 211.

h) *W nawiązaniu do biblijnego obrazu Kościoła jako winnicy Pańskiej (10)* : Iezu ktorys winnicę kościoła twoie⁸⁰ prałatom ku łprawianiu y ku owoczú oddaniu czałú łwego náłł. ł. łie nád. *TarDuch* B7; *WróbŻółt* V7v; *LubPs* S3v *marg*; *RejWiz* A3; *RejPos* 26v, 339v; Abowiem przez Krzełt zołobná káždy bywa w Kościół Boży włzczepion. *WujJudConf* 219v; Vłtáwiczną pracą kościół Boży y tę winnicę iego rozmnażał. *SkarŻyw* 201; náyduie sie nowych łekt wielką rozłicznóść/ ktore łobie káżda zołobná dźiedzictwo winnice Pánłkiey/ to iest kościół przywłáłczáią *PowodPr* 30; *SkarKaz* Ooood.

a. *Władza duchowna, hierarchia, kler; w Kościele rzymskokatolickim Urząd Nauczycielski w sprawach wiary i obyczajów; Ecclesia catholica, orthodoxa, Romana Cn; Ecclesia Vulg, JanStat (1147)* : *PatKaz I* 8v; *PatKaz II* 84; *PatKaz III* 93v, 112; *SeklKat* Q3; *RejKup* m8v; A przeto co bez łłowá Bożego yełt vłtáwyono/ nye od kołcyoła ále od zboru Szátánłkyego pod imyenyem kołcyoła yełt vłtáwyono.

KromRozm I H4v, G, [P2]v; *KromRozm II* pv, r2v, t marg [2 r.], t2 [2 r.], t2v (21); *KromRozm III* A4v, C3 [2 r.], D, F4, F4v, H5v, Q4; *Leop Matth* 18/17; *OrzRozm F* [2 r.], G, Hv, M4, P4; *BielKron* 157, 161v [2 r.], 199v, 200, 200v, 216 marg, 289v; *OrzQuin I3* [3 r.], X2; iákož tu kto łmie powieďać Iž iá łtoię przy kołciele/ iž ia łtoię przy połłufzeńłtwie/ á on biega/ á on dutkuie przed obrałki/ przed goleniámi łprochniáłyymi/ przed kámyki/ á powieďa iž ták łtáry zwyczáy/ iž ták przodkowie náłzy czynili/ iž tego kołcioł iefzće nie złamał. *RejAp* 160, 34v, 67; *BiałKat* 41, 45v; *KuczbKat* 75 [3 r.], 135, 190, 220; iž kołcioł ma moc zgwałćić á odmienić wedle czáfu włtáwy Páńłkie. *RejZwierc* 192v; ták wy tež wzgárdziwłzy Kołcioł y Káplána/ łámi łobie y lekkomyłłnym rozumom łwym włzyłtko przywłázcžacie *WujJud* 9v; Kołcioł ma moc łzafowáć łakrameⁿty wedle czáfu y potrzeby *WujJud* 178v marg; Acžkolwiek kołcioł y piełni Polłkich áłbo włáfnego ięzyká/ łwych czáłow wedle potrzeby dozwała. Lecž žadnemu nie wolno rzádu kołcielnego odmieniáć po łwey woli/ y te žebráće piełni wáłze bez potrzeby wnołć. *WujJud* 182v, A2v, 7, 11v, 25v, 27 (41); pan Iezus rołkázuiáć brátá niepołłufznego kołciołowi opowiedieć/ nie kazał do nie widomego: ále do tego ktory w ćiele widomym ołobę ná łobie kołciołá Božego w yrzędzie poržádnym/ nołi. *SkarJedn* 12; gáni kołcioł tu [na *soborze nicejskim*] zebrány/ wynáłłce tego kácerłtwá/ y wyznawa iž Duch S. niełtworzony práwy Bog obiema iednołtotny iefł. *SkarJedn* 279, 52, 53 [2 r.], 344, 385; Niech łłucha przełtrogi Aniołow to iefł káplánow Božych/ poržádnie od kołciołá dánych *SkarŽyw* 28; Kołcioł ktemu tákiego małženłtwá/ o ktorym Biłkup/ Pleban/ y włáfny páłterz/ niewie/ áni ná nie zezwála/ zá małženłtwo niema. *SkarŽyw* 153; Papiełż włzelkim fię obyczáiem łtárał o napráwie kołciołá/ ktora iłz bez Synodu powłzechnego być nie mogłá/ cžęłtymi połty y liłty vpominał Cefaržá/ áby nie nowego niedopułzcžáł ałz by fię Biłkupi z włzytkiego łwiátá z iácháli. *SkarŽyw* 318, A4v, A5v [2 r.], 82, 213, 278 (21); Bo wiára žywa y prawđziwa z łłowá Božego/ nie z kołciołá/ nie z oycow/ nie z Conciliy pochodzi. *CzechEp* 136, 15, 16, 123, 129 marg, 171 [2 r.] (18); prołzę/ ábyłćie [...] wy tákže [...] kołciołá łłucháli: przy kołciele žyli/ tákže y žmárli. *ReszPrz* 8; nie ná káždy dźwięk piłmá łwiętego drzewá łładayćie/ ále fię wnet kołciołá dołóžćie: w kołciele fię dowiáduyćie/ y w kołciele pytayćie/ iáko to áłbo owo piłmo wyłłáďáne y rozumiáne być ma *ReszPrz* 10, 8, 9 [3 r.], 10, 11, 12 [4 r.] 13, 42, 110; łámi Drukárze tych odpułtow moc niezlicžoną do modlitw nabožnych/ dla pożytku łwego/ przyczynili/ do ktorych fię Kołcioł nigdy nie znał/ žeby ie kiedy pozwolił. *LatHar* 287, 7, 356, 513; Krolowie łłužá kołciołowi. *WujNT* 43 marg; *Iesliby kołciołá nie wsluchał* [*Matth* 18/17].) Tu przez kołcioł/ Chryłłtom ł. y połpoliće włzyłcy Doktorowie rozumieią Biłkupy y przełožone kołcielne: ktory máiá moc łáďzenia/ zwiazánia y rozwiázania *WujNT* 76; Przetož myłá fię haeretycy/ ktory mowią/ iž kołcioł žłáďdził/ y włtał od kilkunáłćie łet lat/ áž do przyłżćia Lutrá y Kálwiná. *WujNT* 124, *Matth* 18/17, s. 9 marg, 68 marg, 89 [2 r.], 114 (39); A przedfię tymi połržodkámi nie gardžmy/ ktore nam łá od Kołciołá náznáćzone/ ábychmy po łmierći w Cžyłcu žábáwieni [!] być mogli. *WysKaz* 39; *SarnStat* 4, 215, 628; Dziękując zá to wiecznemu Krolowi, Wielkie dochody náďał kołciołowi. *KlonKr* E3v; *KmitaSpit* C2; *PowodPr* 29 [3 r.], 31, 35; Ale kołcioł łłufznie tákie piłánia y powiełci odrzućił. *SkarKaz* 38b; Sobotá co znáćyłá/ y iáko P. Bog w nię odpocžáł [...] iáko iá kołcioł ná Niedziełę odmienił *SkarKaz* Ooooc, 116a, 420b, 485a, 487b, Ooooo, Ooooc [2 r.], Oood [2 r.]; Iákie dla oďięty iurysdicyey łzkody od heretykow kołcioł podiáł. *SkarKazSej* 700b,

684a, b; żebym fię nie zdał być iednym z tey roty/ Co ledá zá przyczynką z kościołem dra koty
KlonWor 47; *RybWit* Cv, C2.

W połączeniu z zaimkiem dzierżawczym odnoszącym się do Boga lub Chrystusa (29): które przykazánye zá wítáním przyczyny ná czás álbo też wyecznye odmnyenyone być może/ ále przez nikogo inego/ yedno przez lámego páná/álbo przez kofoyoł yego/ który yeft oblubyenicá á cyáło yego *KromRozm II* x4v, pv; *OrzQuin* 04; *BiałKat* 1, 13v, 248v; Y P. Bog to nie Krolom ále Kościołowi fíwemu/ to ieft/ Pálterzom y Przełożonym iego y Conciliam poruczył. *WujJud* 3v, 106v, 107; *KarnNap* E4v; *SkarŻyw* 59; *OrzJan* 107; *LatHar* 10, 566; Nie mnieyřzą moc dał Pan kościołowi fíwemu rozwiázania/ á niźli związania. *WujNT* 77, 222, 393, 608; *JanNKar* A2v; *SarnStat* 897; *PowodPr* 12, 16, 17, 21, 28, 31, 44; *SkarKaz* 206b; *SkarKazSej* 686a.

W charakterystycznych połączeniach: Kościoła się dołożyć, dzierżec się (2), odstąpić, (po)radzić się (2), trzymać się (2); do Kościoła odsyłać (2), uciekać się; od Kościoła się pytać, przyjąć, uczyć się, wyrzucić [= usunąć z depozytu wiary]; Kościołowi nadać (2), obwiázować się, opowiedzieć (2), pod(daw)ać (się) (2), służyć (2), ustąpić; przeciw Kościołowi bluźnić; Kościół potwarzać, reformować, strofować; w Kościół wdzierać się; Kościołem gardzić (2), nazywać się; z Kościołem być, społeczność mieć; przy Kościele stać (2); w Kościele się dowiadować, pytać; Kościół broni, mowi (3), naśladowuje, objaśnia, odmienił, odrzuca, oznajmia, przestrzega (2), stawia [= ustanawia], wyświadcza (2); Kościoła moc, mocność, naprawa, obyczaj (2), powaga, poważność, sądzenie, świadectwo, władza (4), zgardzenie, znak, zwyczaj (19); dla Kościoła posłuszeństwo; od Kościoła dany,znaczony (2), odłączony, odrzucony (wyrzucony) (4), pochwalony (2), przeklęty; Kościołowi nieposłuszny, przeciwny; przez Kościół wyświadczony.

Frazy: »Kościół osądził (a. sądzi, a. musi sądzić); rozsądek Kościoła; od Kościoła osądzony« (4; 5; 3); Kościół to musi ładzić/ który iáko żywo Vznawał/ co w téy mierze profto á co krzywo. *KochZg* A3v; te czterzy [*Ewanielije*]/ niczym innym przyjęte nie łą/ iedno ifz ie kościół Duchem S. piáne być oładził. *SkarŻyw* 364, 364 marg; Ani zákázuię [...] złoczyńcze od vrzędow/ y Haeretyki od kościoła oładzone y potępione/ mieć zá pogány y iáwnogrzeřzniki. *WujNT* 30; [*doktorowie*] im byli vczeńřzy/ tym mniey y niźey o łobie rozumieli/ y tym więcey fię rozłádkowi kościoła powřzechnego poddawáli *WujNT* 47, 22, 361, 478, 582 marg, 589, *Zzzzz2v*; *SkarKaz* 43a.

»Kościół podawa (a. podał); podanie Kościoła; od Kościoła, przez Kościół podany« [*w tym: podał albo podawa (1)*] (9; 5; 2 : 1); *KromRozm II* t3, t3v, y3; Náuczze mye [...] poznać ten kołcyoł y náukę á podányá yego: ábych łye nye mylił/ á wymyřlow ludzkich zá náukę á podánye kołcyoła nyeprzyymował. *KromRozm III* A4v, A4v [2 r.]; *BiałKat* 41; *KuczKat* 120, 190; *WujJud* 27v, 44; *SkarŻyw* 364; *ReszPrz* 11, 73; ábyřmy nie mniey pewni byli o tych náukách y obrzędách/ które potym kościół od Duchá S. náuczony podał; iáko y o tych/ które łam Pan Chriřtus podał. *WujNT* 372; práwa Kátholicka wiárá [*jest usprawiedliwiająca*]: która wierzy wřzytkiemu łłowu Bożemu/ przez kościół powřzechny podánemu y wyświádczonemu. *WujNT* 777.

»Kościół posyła [= daje misję kanoniczną], który posyła; od Kościoła posła(n)y, pos(y)łanie« [*szyk zmienny*] (1 : 1; 2 : 2): By był Arriufz y Neftoryufz y inni/ y czáłow nářzych przeklęty Luter/ który ná przodku pošyłanie od kościoła miął [!]/ [...] kościoła który go pošłáł/ łłuchał *SkarJedn* 52; Kościół

połpolicie via ordinaria połyła: to ieft/ ftárfszy kościelni ná mieyfca Apoftolkie wftępuiący *SkarŻyw* 213, 270; *WujNT* 453, Bbbbbbv.

»Kościoł potwierdza (a. potwierdził)« (4): *BielKron* 219v; *WujJud* 39; Kościoł potwierdza y wyświadcza pińmo. Gál: 2.2.. *WujNT* Zzzzz2v, 655 marg.

»Kościoł przyjął (a. przyjmuje, a. przyjmował); od Kościoła przyjęty« [szyk zmienny] (12; 6): *BielŻywGlab nlb* 9; *KromRozm I* N2, N3; pińmu dla tego wyerzymy/ iż ye kołcyoł krzełciyáńłki zá flowo boże przyyáł/ á nam podał *KromRozm II* t3; *KromRozm III* A4v, F [2 r.]; *BielKron* 143, 219v; Tenże Auguřtyn ś. dwoie księgi Máchábeyłkie [...] miedzy przyiętymi od Kościołá księgami poczýta *WujJud* 28, 31v [2 r.], 34v, 39, 158, L1; *WujNT* 652, 719.

»Kościoł rozkazuje, każe; od Kościoła (jest) przykazany, rozkazany; przykazanie, rozkazanie Kościołá« [szyk zmienny] (5 : 1; 2 : 2; 1 : 1): *RejKup* i4; *KromRozm II* x3v; *KromRozm III* F4; A kościoł/ ktore świętá y iáko mamy święćić okázuiąc/ rołkázuię *WujJud* 74v; Y v nas Połty áćz łá rołkazáne od Kościołá/ iednák przedsię nie z przymuřzenia/ ále z chući [...] łpráwowáne bywáią. *WujJud* 191v, 106v, 189v, 191, 264v; *SkarŻyw* 152; *ReszPrz* 11; *LatHar* 123.

»Kościoł rozumie (a. rozumiał); rozumienie Kościołá« [w tym: rozumie i rozumiał (2)] [szyk zmienny] (7; 4): *KromRozm I* K4v; *KromRozm III* H3v, Iv; *WujJud* 147v, 179v; *SkarJedn* 78; To ieft nie dopuřczay nas wwodzić [w pokuszenie]: iáko y Cypryan ś. y Auguřtin czytáią: y iáko roznmie y wykłáda ś. kościoł powřzechny. *WujNT* 27; [pismo prorockie] nie ma być według włáfnego [...] rozumienia człowiecze⁸⁰ wykłádane: ále według połpolitego rozumienia kościołá powřzechnego. *WujNT* 810 marg, 171.

»Kościoł stanowi (a. może sta(no)wić), postanowił; od Kościoła (jest) posta(no)wiony« [szyk zmienny] (5 : 2; 5): *KromRozm III* A4v; pewne połty Kościoł połtánowił *WujJud* 192, 74v, Mm4; *SkarJedn* 239; *SkarŻyw* 456, 538; *LatHar* 119; *WujNT* 470; *PowodPr* 21; ieft inřzy dzień ná to święto od kościołá połtáwiony *SkarKaz* 116a, Oooo2d.

»Kościoł trzyma, dzierży« [w tym: trzymał i trzyma (1), dzierży i dzierzyć każe (1)] [szyk zmienny] (10 : 4): nie trzebác ná to inego dowodu człowyekowi [...] yedno iż ták kołcyoł połpolity dźyerży/ y dźyerzyć każe *KromRozm I* [P2], L4v, N3v; *BielKron* 219v; *SarnUzn* B4v; Trzyma Kościoł S. Powřzechny/ że ná trzech Sákrámenćiech [...] Pan Bog [...] pieczętuie dułze nałze *WujJud* 165, 25v, 166, 224v; *SkarJedn* 294; *SkarŻyw* 92; *CzechEp* 192.

»Kościoł twi(e)rdzi« (3): á kołcyoł yáko począł/ przedfyę bez pińmá dźyerży y tfirdźi/ iż to ták prawdá yáko co w Ewángeliey nápińano. *KromRozm I* L4v, N3; *CzechEp* 194.

»uczy, naucza Kościoł; nauka Kościołá« [w tym: uczył i uczy (1)] [szyk zmienny] (14 : 2; 33): *KromRozm I* Kv; *KromRozm III* A2v [2 r.], A4v [2 r.], C2v, C3, F4, Q3v [2 r.], Q4 [2 r.]; *SarnUzn* B4v; *BiałKat* 1, 11, 111, 121, 248v; *KuczBKat* 240; *WujJud* 15v, 75v, 174, 177, 221 [2 r.], 258; *SkarJedn* 6; Heretik przeto ten ieft: ktory powřzechnego kościołá nauki odftápiwřzy/ błáđ łobie fáłřzywey uáuki [!] obrał *SkarŻyw* 337, 91, 517; gdy co tákowego/ co kościoł veży/ kácerze teráznieyłzy/ gánić y háńbić będą *ReszPrz* 34, 11, 17, 22, 23 (11); *WujNT* 319, 519; *WysKaz* 14, 18; *SarnStat* 714; *SkarKaz* 348b, 633a.

»Kościoł ustawia (*a. ustawuje, a. ustawił, a. może ustawi(a)ć, a. ma moc, może ustawować*); ustawa Kościoła; od Kościoła ustawiony« [szyk zmienny] (13; 11; 8): *PatKaz III* 139; (*did*) Pleban fię frauie ze łumnienie zartuie s łtarych wftaw. (—) A ielczez ta pani dworna Tak zuphale ieft vporna. Niedba czo kołczyol wftawył Albo oczieć łwiety łprawyl. *RejKup* 12; *KromRozm I* Kv, O2v; *KromRozm II* t4 marg, x, x3; *KromRozm III* P8, Q3v; *GroicPorz* k, o3v; *RejFig* Ee2v; *RejAp* 67; *HistRzym* 50v; *RejPos* 85v; *KuczbKat* 185, 220; Dni Święte od kościoła wftawione święc *WujJud* 74v, 25v, 42 [2 r.], 189v, 201v, 240v, 264; *KarnNap* E4v; *ReszPrz* 92; *ReszList* 164; *WujNT* 349 marg, 452, Zzzzz3 [2 r.].

»Kościoł wykłada; wykład Kościoła« [szyk zmienny] (5; 4): *BielKron* 96; A łłowá Páwłá S. ták iáko ie Kościoł Powłzechny zówždy wykłádał/ rozumiemy. *WujJud* 96v, 29, 33v, 147v; *SkarJedn* 78; *LatHar* 127; Nowokrzczenci/ wzgárdziwłzy y odrzuciwłzy wykłád y rozłádek kościoła powłzechnego/ tu fię litery trzymáią *WujNT* 22, 27.

»Kościoł zakazuje (*a. może zakazować*); od Kościoła zakazany« (7; 2): *WujJud* 196, 212v, Mm4v; *SkarJedn* 236 [2 r.]; Bo to łá rzeczy Kátholikowi od Bogá y kościoła zákazáne *SkarŻyw* 59; *LatHar* ++7; kościoł pod frogą kłátwą zákázuie nie tylko czytác/ ále áni miec v siebie ksiąg haeretyckich. *WujNT* 478, 151.

Zwroty: »pod(d)awać się, być poddany Kościołowi« [szyk zmienny] (2 : 2): *SkarŻyw* 213; *NiemObr* 82; ci ktorzy łá z Bogá/ [...] poddáią fię we włzytkim Kátholickiemu kościołowi. *WujNT* 825, 582.

»posłuszen (być) Kościołowi, Kościoła; posłuszeństwo Kościoła« [szyk zmienny] (3 : 2; 2): ábyłmy rozumki łwé byłtré/ boiáźnią Bożą itěž połłuszeństwem Kościoła iego króćili *OrzQuin* O4; *SkarŻyw* 3; *NiemObr* 82; *WujNT* 369, 564, 589, Xxxxx4.

»Kościoła słuchać (*a. usłuchać*)« [szyk zmienny] (34): *KromRozm I* B3, O2 [2 r.]; *KromRozm II* m, t3v; *KromRozm III* D, F4 [2 r.], F4v; *Leop Matth* 18 arg, 18/17; *WujJud* 34, 38v, 40v, 107, 131, 140, Nn; *SkarJedn* 52; *SkarŻyw* 364 [2 r.]; *ReszPrz* 8, 9; *LatHar* 112, 120; A iefliby kościoła nie włłuchał: niechci będzie iáko pogánin y celnik. *WujNT Matth* 18/17, s. 73, 76 [2 r.], 271; *PowodPr* 29; *SkarKaz* 81a; *SkarKazSej* 697a, 698a.

»Kościołowi się sprzeciwiać, (być) przeciwny« (2 : 2): Heretyk ten ieft; ktory fię Kościołowi Powłzechnemu vpornie łprzeciwia/ y śmie vczyć rzeczy temu Kościołowi przeciwnych. *WujJud* 20; *CzechEp* 192; *WujNT* 747.

»wierzyć Kościołowi« [szyk zmienny] (3): Niedziw ifz Ambrozemu święte^{mu} niewierzą: gdyłz y kościołowi/ to ieft/ Duchowi świętemu/ ktory przezeń mowi/ niewierzą. *SkarŻyw* 568; *WujNT* 362; *SkarKaz* 5b.

»z Kościołem się zgadzać, zgodny« [szyk zmienny] (11 : 1): *KromRozm I* L4v, O2; *GliczKsiąż* L5; *WujJud* 44; Otołz my ten [wykład] obieramy iáko z innemi Doctory y z kościołem zgodnieyłzy/ y wedłóg textu włásnieyłzy. *SkarJedn* 73, 53; *CzechEp* 182, 192 [2 r.], 193, 194; *SkarKaz* 518b.

Wyrażenia: »Kościoł apostołski [= mający sukcesję apostołską]« [szyk 3 : 3] (6): *KromRozm III* Q3v; O podániu Apołtołkim żaden lepiey/ iáko Kościoł Powłzechny Apołtołki wiedzieć niemoże *WujJud* 177v; *SkarJedn* 238, 294; *ReszPrz* 36, 92.

»Kościoł boży, Boga żywego« = *Ecclesia Dei* *JanStat* (66 : 2): *KromRozm I* O2; *KromRozm II* t; *KromRozm III* kt, A2v [2 r.], A3; *SarnUzn* B, Bv, B2v, B4v [2 r.], E2v; *BiałKat* 11, 41v, 121, 248v;

niewiem czemu tak zemgloną moc y siłę Kościołowi Bogá żywego ośtáwuiećie *WujJud* 32; A Więc bez przyczyny rzeczono: Co rozwiążećie ná ziemi/ będzie rozwiązano w niebie? więc prozno dano klucze kościołowi Bożemu? etc. *Ioan.* 20. *WujJud* 82v, 16v [2 r.], 20, 28, 32, 84, Mm3v; *SkarJedn* 14, 51, 290 [2 r.], 324, 344, 403; *SkarŻyw* 519, 520; *ReszPrz* 22, 30, 38; *PaprUp* Dv; *OrzJan* 95; *LatHar* 124, 127, 417, 508; *WujNT* 9, 26, 151, 298, 361 (11); *WysKaz* 36; *JanNKar* A3, A3v; *SarnStat* 4, 199; *PowodPr* 2, 22, 25; *SkarKaz* 2v, 348b, 420b, 609b; *SkarKazSej* 700b; *KlonWor* 48.

»Kościoł Chrystusow (a. Krystusow), Pana Jezu Chrystusow« [szyk 8 : 1] (8 : 1): *KromRozm II* y2v; *KromRozm III kt*, A2v; *WujJud* 32; to co Kátolicki y Apoftolŕki P: Iezu Chryŕtułow kościoł Rzy^{mu} ítare^o trzyma y ŕwięći: to ia wŕzjtko trzjmam wierzę y wyznawam *SkarJedn* 294; *SkarŻyw* 3; Kościoł Chryŕtułow z Ieruzálem do Rzymu przenieŕiony. *WujNT* 392 marg; *SkarKaz* 121a; *SkarKazSej* 681b.

»grecki Kościoł« = *Kościół oddzielony od Kościoła rzymskiego po schizmie Focjusza, dziś nazywany Kościołem prawosławnym (1)*: tá dyŕputácyá między Láćinŕstim [.] á Greckim kościołem o pochodzeniu Ducha ŕ. nic infze^o nie ieŕt/ iedno ízkolná zábawká. *ReszPrz* 87.

»jeden Kościoł« [szyk 2 : 1] (3): *KromRozm III* Q3v; tám rozumieymy że ieŕt iednego prawdziwego/ ŕwiętego/ Apoftolŕkiego kościołá náuká prawdziwa. *ReszPrz* 36, 92.

»Kościoł katolicki« = *Ecclesia catholica Cn* [szyk 14 : 3] (17): *SkarJedn* 294; *SkarŻyw* 91; Nierządne małżeńŕtwá karał Ian S. karze y kościoł Kátholicki. Luk: 3.20. *WujNT* Zzzzz4v, 525, 564, 583 marg, 652, 662 (12); *SkarKaz* 155a, 633a; *KlonFlis* A3v.

»Kościoł krzeŕcijański (a. chrzeŕcijański)« (18): *KromRozm I E*; *KromRozm II* t3, x3; *KromRozm III* A2, H3v; potrzebá [...] áby było między nimi [...] małżeńŕtwo wedle Koŕćiołá Krzeŕćiańŕkiego złączone *GroicPorz* ggv, k; *BielKron* 96, 143, 219v; *BialKat* 41, 111; *BielSpr* 60; *ReszPrz* 8, 34, 75, 88; *SarnStat* 714.

»łaciński [= *rymskokatolicki*] Kościoł« [szyk 15 : 7] (22): *SkarJedn* 154, 176, 218, 238, 244 (20); Ruŕ y od Láćinŕkiego kościołá náwroconá. *SkarŻyw* 576 marg; *ReszPrz* 87.

»Kościoł Nowego Testamentu (a. Zakonu)« (2): *PowodPr* 31; do kościołá nowego teŕtámentu krolowie ziemŕcy przyniołá złoto y ŕrebro na czeŕć Chryŕtułowi: ktoremu íię zá to/ íz ich krwiá ŕwoiá odkupił/ lámi y wŕzytko ŕwoie oddádžá. *SkarKaz* 456a.

peior. »papieżow (a. papieski) [= *rymskokatolicki*] Kościoł« [szyk 2 : 1] (3): Iákoby Papieżow Kościoł miŕtrzowá był. *KrowObr* 24, 24v žp, Rr 4.

»od Kościołá potępiony« [szyk 4 : 1] (5): *WujJud* 27, 171, 213; *WujNT* 30; Tákieć íá tych Ewángelikow náuki/ ktore w iednym káćie kwitná/ á ítare potępione od kościołá herezye wŕkrzeŕzáiá *SkarKaz* 241b.

»Kościoł powszechny, pospolity« = *Ecclesia catholica Cn* [szyk 74 : 7] (72 : 9): *KromRozm I E*, Kv, K4v [2 r.], L4v, N3v, O2v, [P2]; Yednák nye ŕlowo boże ono było/ ále błędy/ ktore koŕcyoł poŕpolity potępił. *KromRozm II* q3; *KromRozm III* F, P8, Q3v, Q4; bárzo ieŕt potrzebno ku poięćiu CHRZEŕćiańŕkiey náuki y ku ípráwowániu pobożnoŕci/ rozumieć to co nam o káždy ŕwiátoŕci z oŕobná Kościoł Powŕzechny ku wierzeniu podawa *KuczbKat* 120, 125, 130, 150, 190; *WujJud* A2v, 7, 15v, 17, 20 (34); *WujJudConf* 117; *SkarJedn* 6, 290; *SkarŻyw* 337; *CzechEp* 192; *NiemObr* 174; *ReszPrz* 11, 17, 32, 42, 92; *LatHar* 126, 508; *WujNT* 22, 27, 47, 51, 171 (13); *WysKaz* 14 [2 r.], 18.

»prawdziwy, prawy Kościoł« = *Ecclesia orthodoxa Cn* [szyk 6 : 4] (6 : 4): *KromRozm II* y2v; *KromRozm III* A2v; Nieták onych Kościoł Boży z początku vczył: nie ták y ten Kościoł prawdziwy który zupełnie ie [św. sakramenta] v siebie ma/ y poważnie imi fzafuie *BiałKat* 121, 111, 123v; to ielt vrząd zwirzchności świeckiey [...] Kościoła prawego Powfzechnego bronić. *WujJud* 213v, A2a; *ReszPrz* 34, 36, 88.

»Kościoł święty« [szyk 43 : 7] (50): *PatKaz I* 3; *KromRozm I* N2, N3; *KromRozm III* A4v [2 r.], I, Iv, Q3v; *OrzRozm* F4; *BielKron* 156; *BiałKat* 1, 41; Co iż z podania Apoftołfkiego przyfzło/ vczy Kościoł święty *KuczbKat* 240, 135; *BielSpr* c; *WujJud* 6v, 39, 44, 165, 212v, 264, Mm4v; *KarnNap* Dv, F2; *SkarJedn* 6, 238, 239, 329, 346, 370; *SkarŻyw* 91, 152, 517, 520; *ReszPrz* 36, 92; *WerKaz* 284; *LatHar* 508; *WujNT* 27, 89, 519, 719; *WysKaz* 14; *SarnStat* 897 [2 r.]; *PowodPr* 50; *SkarKaz* 276b; *GosłCast* 7; *SkarKazSej* 686a; *KlonFlis* A3v.

»zebranie Kościoła« = *sobór* (1): bo od papyeza Sixtuła ty odpuły temu fzwytu fą dany ktore fą naboze czyalo a zebranye fzwytę kofzczyola fzwytę ktore bylo wbazylyey to dalo wfzytkym [...] ftho dny *PatKaz I* 3.

Zestawienie: »Kościoł rzymski« = *diecezja rzymska, siedziba papiestwa i katglickiej władzy duchownej oraz państwa papieskiego, często identyfikowana z Urzędem Nauczycielskim Kościoła, a bardzo często z powszechnym Kościołem rzymskokatolickim; Ecclesia Romana Cn, JanStat* [szyk 317 : 136] (453): *GlabGad* K; *SeklWyzn* c2v; *KromRozm I* G4 [2 r.], G4v [2 r.], I2v [2 r.]; *MurzHist* C3v, C4, F3, N2v, T3; *KromRozm III* L6, N6v, O, Ov [2 r.], O4v, O5v, O8v, P; Papież [...] zázakał/ aby żadny tżłowiek náprzećiwko prálatom kościoła Rzymfkiego nie piłał/ y kárác ich niefmiął *KrowObr* C2; s Stárzfzych Plebanow Rzymfkiego kościoła Kardynały fobie [papież] vtzynił y poftánowił/ aby iego máieftatu bronili y ftrzegli. *KrowObr* 35, A2v, A3, A3v *marg*, B [3 r.], 18, 22v (32); potym Adryan Papież kłął wielkimi kłátwámi Rzymiány y Gwilelmá Neápolitánfkiego krolá/ iż kościołowi Rzymfkiemu miáltá pobrał. *BielKron* 181v; ftey przyczyny zyednocził fie Papież s Cefárzem/ aby bronil Kościoła Rzymfkiego/ a Plácenciey/ y Pármy pod krolem doftáli. *BielKron* 197v, 146, 155v, 157, 162, 163v (21); *RejAp* 76v; A święty Augufty: W Rzymfkim/ práwi/ Kościele zázwe trwała zwirzchność Stolicy Apoftołfkiey. *WujJud* 117v; wfzytkie fekty fobie to przywłazfzćaiá/ że v nieh Chriftus/ v nich fczere Słowo Boże. Toć o Tobie Luteranowie/ to Sákrámentarze/ toż Nowokrzczeńcy/ to też Troybożanie y infze Sekty powiádaia. To też prawdziwie Kościoł Powfzechny Rzymfki o fwey náuce trzyma. *WujJud* 131, 8 *marg*, 15, 17v, 35, 116v [2 r.] (22); *WujJudConf* 7v, 12v, 15; *RejPosWstaw* [143⁴]; *StryjWjaz* C4; Rzymfki kościoł od Chryftuła zá przedni y głowę wfzytkim poftáwiony ielt. *SkarJedn* 112; By nie Rzymfki kościoł/ iużby chrześćiáne dawno z heretyczáwfy fógánieli *SkarJedn* 151; nigdy przerwana [...] Sukcefsia Kościoła Rzymfkiego nie zoftála. *SkarJedn* 394, A3v, A4, A8v [4 r.], A* [3 r.], A*v, 33 (140); Kościoł Rzymfki kácerftwem fię nigdy nie pomázał. *SkarŻyw* 321; iż Kościoł Rzymfki/ ftolicá Piotrá świętego/ tá ielt lámá ná ktoroy Piotrowá wiará nieuftáie *SkarŻyw* 601, 62, 311, 317, 320 (21); to też wiem iż dla rozfzerzenia kościoła Rzymfkie⁸⁰ pańftw/ y dla fkárbow przyczynienia/ walki te [papieżowie rzymscy] wzbudzáli/ zowięc to *patrimonium sancti Petri*, to ielt/ oyczyzną Piotrá ś. *CzechEp* 336, 14, 192, 195, 226, 235 (11); *NiemObr* 19, 53, 88; *ReszPrz* 30, 32 *marg*, 39, 111; *ReszList* 143, 144; Kościoł Kzymfki ftára fię o

świátá návrocenie. *WujNT* 393 *marg*, 3, 125, 288, 504 *marg*, 505 (13); iedno iey [Afryki] kąfek zárwáli Hifzpanowie. Co im podobno Pan Bog dał zá ltáteczne przy Kościele Rzymłkim fię záltáwiánie. *PowodPr* 31; *SkarKaz* Oooo2c.

~ W charakterystycznych połączeniach: Kościoła rzymskiego się trzymać (3); do Kościoła rzymskiego się nawracać, przystać (przystanie) (5); od Kościoła rzymskiego się oddzielić, odejść, oderwać się (odrywanie się) (2), odstąpić (3); Kościołowi rzymskiemu się przeciwieć (przeciwny) (2); Kościół rzymski rozmnożyć; z Kościołem rzymskim dzierżyć (3), (z)jednoczyć (się) (zjednoczony być, zjednoczenie) (13); przy Kościele rzymskim stać (3), trwać; Kościół rzymski święci, wyznawa (2); Kościół rzymski jeden (3); Kościoła rzymskiego duchowny, (archi)dyjakon (2), księża, obyczaj, odpusty, pleban, prałaci, prawda (6), przodkowanie, przywileje (2), sprawa [= rzády], sukcesyja, zwyczaj (2); od Kościoła rzymskiego odtargnienie; Kościoła rzymskiego, z Kościołem rzymskim jedność (4 : 1).

Frazy: »Kościół rzymski gani i potępia« (1): ktore ołoby/ y rzeczy ten Kościół Rzymłki gáni y potępia/ oni telz y zá zgánione y potępione máią *SkarJedn* 319.

»Kościół rzymski posyła [= daje misję kanoniczną]; od rzymskiego Kościoła posłany« (1; 1): W Návroceniu y nauce do wiáry świętey wielką pracą czynili sławni y święci dwa Słowacy brácia rodzeni/ Methodyus y Cyryllus Biskupi/ od Rzymłkiego kościoła posłáni. *SkarJedn* 225; *WujNT* 393.

»Kościół rzymski potwierdza« (2): To święto twoiego potęćia/ kościół Rzymłki potwierdza y potwierdził. *KrowObr* 171v.

»Kościół rzymski trzyma, dzierży« [szyk zmienny] (6 : 3): niełmiem przyfiąc. A bych przyfięgał yłz tą wiaré trzymam ktore trzyma náłwięzi [!]/ Pan Paweł Papięsz trzeci/ y święta matka iego kościół Rzymłki. *SeklWyzn* a4, A; *RejKup* z5; *KromRozm I* E4v [2 r.]; *BielKron* 228v; *WujJud* 131; *WujNT* 525, 747.

»uczy, naucza Kościół rzymski; nauka Kościoła rzymskiego« [szyk zmienny] (3 : 1; 8): *MurzHist* M3v, N2v; Cefarz rofkazał/ áby nie ćierpiano tych káplánow/ ktorzy o wieczery páńłkiey ináczey rozumieią niżli kościół Rzymłki vczy. *BielKron* 209; księgi [...] w ktorzych oczýsćiał kościółá Rzymłkiego nie po pokaláná [!] náukę *SkarJedn* 251, 126, 295; *SkarŻyw* 119, 456; *WujNT* 518, 520, 580; *SkarKaz* 419b.

»Kościół rzymski ustawił; ustawa Kościoła rzymskiego« (3; 2): Kto nietrzyrna włyfłtkich vftaw/ ktore kościół Rzymłki vftawił ten łmiertelnie grzełzi *SeklWyzn* a2; *BielKron* 206v, 228v; káźdego frogim ołdzczeńcem á práwie pogáninem opifano/ ktoby nie łtał mocno przy vftáwach kościółá łwiętego Rzymłkyego. *RejAp* 116; *CzechEp* 111.

»uznał Kościół rzymski« (1): przeftáli włyfłcy ná tym co vznał kołcyoł Rzymłki. *KromRozm III* O5.

Zwrot: »z Kościołem rzymskim się zgadzać« [szyk zmienny] (4): *KromRozm I* E4; chczą to mieć po prawdziwych kołciolech/ iż iefli chczą być widziani Apołtołłkiemi żeby fie zgadzáli we włyfłtkim z Rzymłkim kołciołem/ gdyż ten iefł Apołtołłki. *RejPosWstaw* [143⁴]v; *SkarJedn* 260; *WujNT* 525.

Wyrażenia: »apostata Kościoła rzymskiego; odszczepienie od Kościoła rzymskiego« (1; 1): iżem fie łtał Apołtátá/ dzifiefłzdego kołciołá Rzymłkiego *KrowObr* A3v; *CzechEp* 255.

»Kościół rzymski, (i) apostołski« = *Kościół założony przez Chrystusa, mający sukcesję apostołską* [szyk zmienny] (10): Ale ten S. Rzymłki y ápołtołłki kołcyoł nye od ápołtołow/ ále od łámego páná

zbawicyelá nálfego przodek álbo przełożeníftwo wzyął/ á dostał zwirzchności władzey nád wlfyfłtkimi kołcyoły/ y nád wlfyfłtką trzodą ludu krzełciyáńłkyego *KromRozm III N5v*; *KrowObr* 128; *WujJud* 27; *SkarJedn* 249, 295; *SkarŻyw* 80, 114, 456; *ReszPrz* 31; *ReszList* 179.

»(nawyzszy) biskup Kościoła rzymskiego« = *papież*; *Romanae Ecclesiae summus pontifex* *JanStat* [szyk 1 : 1] (2): O biłkvpie tego kołcioła Rzymłkiego tak rozvziem/ y tak trzymam/ iefłi í katedry Moizelzowej/ a zewangeliei fwiętei vczy/ albo przykazvie/ mam go łwchać/ iako łamego boga *SeklWyzn c2v*; *SarnStat* 193.

»dzisiejszy Kościół rzymski« (4): Bo ten dzifiefyfy kościół Rzymłki/ nie iefł budowanie Apołtołow fwiętych/ ále iefł budowanie Papieżow/ Bálwochwálcow y Apołtatow *KrowObr* A3, A3v [2 r.], 205.

»Kościół katolicki rzymski« (3): *SkarŻyw* A2v; co wierzy y trzyma kościół Kátholicki Rzymłki. *WujNT* 747, 525.

»papiestwo rzymskiego Kościoła« (1): Papietwu Rzymłkiego kościoła/ y Regułom Swiętych Oycow/ pomocnikiem będę *KrowObr* 127v.

»rzymskiemu Kościołowi poddany« [szyk 1 : 1] (2): którzy łą Krzełciáńłkiéy wiáry y poddáni Rzymłkiemu Kościołowi/ á nie odczepieńcy álbo niewierni. *SarnStat* 990, 988.

»posłuszeństwo Kościoła rzymskiego; posłuszen Kościoła rzymskiego, Kościołowi rzymskiemu« (6; 4 : 1): łą miáłtá náłze niektore/ ktorzy Krolowi Ferdynándowi y Cefarzowi pomoc dádzą ná iego potrzebę/ gdyż połłufeńftwo Rzymłkiego kościoła dzierzą. *BielKron* 226, 208v, 212, 221v, 436v; á ta hárdóść Ianá tego Patryárchy vgałłá/ iż po nim wftępuiácy połłufzni byli kościołowi Rzymłkiemu. *SkarJedn* 194, 168, 191, 309; *SkarŻyw* 576; *PowodPr* 31.

»Kościół rzymski powszechny« [szyk zmienny] (21): *WujJud kt*, 1, 25, 27, 131, 199, Nn6; *CzechRozm* 223; kościół S. powłzechny Rzymłki nie wlyzytkim wobec czytánia Bibliey ná ięzyk połpolity przełożoney/ dopułzcza [...] ále tym tylo ktorym od ftárfzych fwych dozwołono iefł *SkarŻyw* 257, 456; *CzechEp* 11, 76, 231, 255, 259; *ReszList* 179; *WujNT kt*, 393, 518, 580; *SkarKaz* 418b.

»prawy Kościół rzymski« (1) : W ktorym [*Iudicium*] [...] prawdá iednego práwego Powłzechnego Kościoła Rzymłkie⁸⁰ łámá łie broní. *WujJud* 1.

»rozsádek Kościoła rzymskiego« (3): *SkarJedn* 223 [2 r.]; Pod rozłádek Kościoła S. Powłzechnego Rzymłkiego wlyzytko niech podłęze. *WujNT kt*.

»stolica, stolec Kościoła rzymskiego« (2 : 1): [*Karol Wielki*] ftolec Kościoła Rzymłkiego/ w cále záchowál *LeovPrzep* C2; *CzechEp* 424; *PowodPr* 32.

»Kościół święty (a. náświęzty) rzymski« [szyk zmienny] (42): *LibLeg* 7/69; *KromRozm III N5v*; Ia N. teras przyięty do Swiętego Rzymłkiego kościoła zá Kárdynałá/ od tey godziny/ ná potym będę wierny błogoláwionemu Piotrowi *KrowObr* 36, A3, 32v, 128; *RejAp* 116; *WujJud* 25, 27; *SkarJedn* A3, A4, 103, 151, 222 (15); *SkarŻyw* A2v, A4, 90, 203 [2 r.], 257, 278, 456; *ReszPrz* 31; *ReszList* 179; *WujNT kt*, 518, 580, 830; *SarnStat* 193, 989; *SkarKaz* 418b; *SkarKazSej* 682a.

»wiara (według) Kościoła rzymskiego; Kościół rzymski wierzy« [szyk 16 : 8] (22; 2): *BielKron* 412, 462; *WujJud* Bv, 25, 120v, Mm3v, Nn2v, Nn6; *CzechRozm* 223; *SkarJedn* 29, 277, 281; *SkarŻyw* A2v, A3v [2 r.], 114; *StryjKron* 482; *CzechEp* 11; *ReszPrz* 33 marg; Haeretyk iefł każdy/ [...] ktorzy

vczy przeciw temu [...] co wierzy y trzyma kościół Kátholicki Rzymłki. *WujNT* 747, 525, 576, 580; Ná Kátholickiey wierze kościoła ś. Rzymłkiego to kroleństwo zbudowane iest *SkarKazSej* 682a.

»zwi(e)rzchność, przełożenstwo Kościoła rzymskiego« (10 : 1): *WujJud* 152v; *SkarJedn* 104, 193, 263, 320; Znał też y Zbor S. Kálcedońki tę zwierzchność kościoła Rzymłkiego/ gdy powłzechnym Pátryárchą Leoná zowie *SkarŻyw* 321, 337 [2 r.]; *ReszPrz* 30 marg, 33; *WujNT* 519.

Zestawienie: »ociec, patresowie Kościoła rzymskiego« [szyk 2 : 2] (3 : 1): Boć nie tylko Auguštyn on łlawny kościoła Rzymłkiego ociec miełzańcem był *CzechEp* 63; A co się tknie tych piłm [...] ktore kościoła Rzymłkiego łtarzy niektorzy Pátrefowie/ [...] w podeyżrzenie przywiedli [...] tych my też przedsię nie bierzemy *CzechEp* 215, 265, 266.

Szeregi: »biskupi katoliccy to jest Kościół rzymski« (1): Sátyrus pytał Biskupá iednego/ iefliby się z Biskupy Kátholickimi/ to iest z kościołem Rzymłkim zgodzał? *WujNT* 525.

»katolicki i rzymskiego Kościoła« (2): Bo po dziś dzień łtatecznieyše w Niemcech Księłtwá/ y miáłta Kátolicka y Rzymłkiego Kościoła łtárożytną wiarę trzymáią. *SkarJedn* 29; *SkarŻyw* A3v.

»łacinnicy i Kościół rzymski« (1): Ci wżycj z Łácinniki y kościołem Rzymłkim iednołtáynie/ iednomyłłnie/ [...] namawiając się/ [...] taką vnią [...] vczynili *SkarJedn* 268.

»rzymski Kościół albo occidentalis Ecclesia« (1): w czym łye Luther y yego vcznyowye Rzymłkyemu kołcyołowi álbo occidentali ecclełie przeciwyą *KromRozm I* E4.

»papieski i Kościoła rzymskiego« [szyk 1 : 1] (2): *SkarJedn* 320; Ztych przodkow wiárá twoiá Kotolicka [!]/ ábo chcelzli mowić Papiełka y kościoła Rzymłkiego dziwnie łie wtobie vtwierdzi *SkarŻyw* A3v.

Wyrażenie przyimkowe: »według, wedle Kościoła rzymskiego« = zgodnie z jego nauką (3 : 1): *LibLeg* 7/69; Aczkolwiek był łágiełło wżytki pokrzcłł w Litwie iáko ociec ná Krzełcijánłką wiarę według kościoła Rzymłkiego *BielKron* 412, 462; *SkarJedn* d7v.

W przén (28): Niech vkażá z piłmá S. kto Rzymłki kościół w wierze Chryłtułowey fundowál? *SkarJedn* 86, A7v, 83, 88, 103; *SkarŻyw* 601; wżytek świát łtrofowác go [*papieża*] nie może: wedle zdánia Kátholiki Rzymłkiey: chybáby kto mowić chciál iż głowá kościoła powłzechnego Rzymłkiego błádzi. *CzechEp* 76, 230, 259, 418, 419; *WujNT* 511.

W charakterystycznych połączeniach: Kościół rzymski fundowác (fundowany (jest)) (6); Kościół rzymski jest postanowiony; Kościoła rzymskiego filar, fundament, fundownik, głowa (3).

Wyrażenia: »(święta) matka [czyja], macica [czyja] Kościół rzymski; Kościół rzymski jest matka(-ą)« [szyk 9 : 4] (10 : 1; 2): *SeklWyzn* a4; *MurzHist* D2v; *KrowObr* 24; wżytcy się do Mátki łwey do Kościoła Rzymłkiego iáko corki przyználi. *SkarJedn* 326, 260, 307, 372, 388, 393; *SkarŻyw* A3v, 203; *ReszPrz* 30; Iednáł czekał P. Bog áwaby się ielzče byli do máłce łwey Kościoła Rzymłkiego wroćić mogli. *PowodPr* 32.

»rzymski Kościół mistrz, jest mistrzowa« (1 : 1): *KrowObr* 24; ktorą [*naukę apostołow*] [...] inne kościoły opułciły/ y od Rzymłkiego się kościoła matki y miłtrzá łwego oddzielili *SkarJedn* 307.

»oblubienica Chryłtusowa Kościół rzymski« (1): [*Grecy*] tę niepokaláną oblubienicę Chryłtułowę kościół S. Rzymłki zpotwarzoną/ w pohánbienie/ tobie narodzie Rułki/ podáli *SkarJedn* 230. ~

Szeregi: »Kościoł to jest biskupi« (1): Powiedz kościołowi/ to ieft Biskupom y przełożonym kościelnym *SkarŻyw* 93.

»papiestwo to jest Kościoł boży« (1): [*Papieże*] słuźbę Bożą y wiarę tak wźczepili/ ztymi artykuły wźytkimi y nauką/ ktora dziś ieft w Papiestwie/ to ieft/ w kościele Bożym *SkarŻyw* 520.

»Kościoł to jest (i) przełożeni kościelni« (5): *WujJud* 3v; *SkarŻyw* 93; K temu obącz/ iż kościoł/ to ieft przełożeni kościelni/ á zwłazczá namiáftek Piotrá S. máią moc potwierdzić Ewángelią y piľmo ś. *WujNT* 655, 582, 588.

»(jako) Kościoł i (albo, tak) Rzeczpospolita« [*szyk* 7 : 2] (9): *WujJud* A2, A4; *SkarŻyw* 493, 504; *PaprUp* Bv; áby zá tą íprawą Rzeczpospolita y Kościoł był naukami świętny *SarnStat* 199, 193; *PowodPr* 2; *SkarKaz* 609b.

Wyrażenia przyimkowe: »okrom, oprócz Kościoła« = *poza nauczaniem magisterium* (2 : 2): Oprócz Kościoła prawdy nie máłz wrzędowey. *OrzQuin* I3 marg, 13; *SkarŻyw* 27, 270.

»przeciw(ko) Kościołowi« = *wbrew autorytetowi i nauce magisterium* (13): *OrzList* e [3 r.]; *BielKron* 196; *WujJud* 3; *CzechEp* 277; Lutherus y Kálwinus vczá przeciw prawdziwemu kościołowi chrześcijiánłkiemu/ iż lud Boży záwłze ieft grzechámi zefzpecony *ReszPrz* 88, 45; *WujNT* 16, 63, 208, Yyyyy4; *PowodPr* 39.

»wedle Kościoła« = *zgodnie z nakazami magisterium* (2): *GroicPorz* ggv; A tak też w tę nádzieię/ wedle też kościoła swoiego/ á nie według łłowá Bożego/ nas łobie Heretykámí poczyniwłzy/ [...] wźytkich przeciw nam pobudza. *CzechEp* 15.

W przen (19) :

Fraza: »jakoby Kościoł mistrzowá był; Kościoł za mistrza, nauczyciela mieć« [*w tym: mistrz i nauczyciel* (1)] (3; 1 : 1): *KrowObr* 24, 24 źp, Rr4; kościoła Bożego/ ktory łam ieft [...] podporą y wćwierdzeniem prawdy/ zá miłtrzá y náuczyciela mieć nie mogą *SkarJedn* 14.

Wyrażenia: »klucze Kościoła« = *najwyzsza władza duchowna* (2): *KromRozm III* M8v; ná wzgárdę kluczów świętego Kościoła Mátki náłzély [...] nie boią łie ná łobie [*klątwy*] znošić *SarnStat* 897.

»(święta) matka Kościoł; święty Kościoł matka nasza« = *sancta mater Ecclesia* *JanStat* (6; 1): *WujJud* 25v, 264v; *LatHar* 566; áni by łtárał łie do rámieniá świętély mátki Kościoła przywrócić *SarnStat* 190, 897, 898; *SkarKaz*)(2v.

»Kościoł oblubienica (Pana)« [*szyk* 3 :1] (4): *ReszPrz* 10; Dopierofz wiefzłą władzą Pan Kryftus w nowym zakonie zołtáwł kościołowi oblubienicy łwey *PowodPr* 21, 28, 31.

Szeregi: »Hieruzalem to jest Kościoł« (1): Przeto wielki ieft nie rozum tych/ ktorzy okrom Hieruzalem/ to ieft kościoła y wrzędnikow iego porządnych/ zrozumieć chcą wolá Bożą/ y mieć prawdziwe łłowo iego. *SkarŻyw* 27.

»Kościoł to jest pasterze« (1): Y P. Bog to nie Krolom ále Kościołowi łwemu/ to ieft/ Páłterzom y Przełożonym iego y Conciliam poruczył. *WujJud* 3v.

b. *Pierwsze gminy chrześcijańskie zorganizowane przez apostołów lub ich uczniów, nazywane kościołami lokalnymi; Ecclesia Vulg, PolAni* [*w tym: pl 148*] (462) : *KromRozm III* N [2 r.]; *Leop* *B4v, *Rom* 16/23, *Gal* 1/22, *Apoc* 22/16, VV v; *BibRadz Act* 5/11, 9 arg, 12 arg, 12/1, 5 (15); Połłał krol Herod ręce áby wćińnął niektore s kościoła [*ut adfligeret quosdam de Ecclesia Vulg Act* 12/1]/ dał tedy

ściągć Iákubá s. *BielKron* 141v, 142v; będą wiedzieć wżycy kościołowie [*et scient omnes Ecclesiae Vulg, PolAnt Apoc 2/23*] zem ia iest on ktory vmiem wybádác wnętrzości wżytki y fercá *RejAp* 31, D3v [2 r.], 6 [4 r.], 11v, 14, 15 (46); *KuczKat* 130; Coż/ gdyby nam byli áni Apoštołowie pífmá niezoftáwili/ izalibychmy byli niemuśieli náśládowác porządku Trádyciey/ ktorą podáli tym ktorym poruczáli Kościoły? *WujJud* 41v, 28v; *WujJudConf* 42v, 154; Iákoż tedy y w ktorey rzeczy łżużyły niewiálty kościołowi? *RejPosRozpr* c2v; Mowi Hieronim í. Niekiedy ípolną rádá Stárfzich rządzone były kościoły *RejPosRozpr* c3v; *RejPosWstaw* [143²]; *SkarJedn* 98; *SkarŻyw* [407], 535, 601; A gdy przyżedł do Cezáreiey; wftápiwży/ á kościoł (*marg*) zgromádzenie wiernych (–) pozdrowiwży/ puścił íę do Antyochiey. *WujNT Act* 18/22, Act 5/11, 8/3, 9/31 [2 r.], s. 300, 375 (65); *PowodPr* 21, 39; *SkarKaz* 550b.

W połączeniu z nazwą kraju lub miasta, bądź z przymiotnikiem od nazwy miejscowej [w tym: ai (84), w + L sb (11), Kościół ktory był rzeczony... (1), Kościół, ktory jest (a. był) (zebran) w... (13); Kościół + określenie (94), określenie + Kościół (15)] (109): *KromRozm III* C8v, D8 [2 r.], Gv, I5v [2 r.], N7v; *KrowObr* 21v, 47v, 77v; A Byli w kościele kthory był w Antyochiey/ Prorocy/ y Doktorowie/ miedzy kthoremi był Bárnábálf y Simon *Leop Act* 13/1, Act 8/1, Gal 1/2, 1.Thess 1/1, 1.Petr 5/13, NN6b, VV v; Aniołowi kościoła Smirneńkiego [*angelo in Smyrna ecclesiae*] nápiřz: Ty rzeczy mowi pierwży y ołtátni *BibRadz Apoc* 2/8, 1.Thess 1/1, *Apoc* 2/12, 18; *BielKron* 142v; Ten kościoł Sárdnińki/ był napřednieyży kościoł W Lidiey *RejAp* 34v, 6, 10, 16v [2 r.], 17v (30); *WujJud* 120v, 135v; *WujJudConf* 12; *RejPosWstaw* [143²]v [4 r.], [143⁴]; *SkarJedn* 33, 86; Pozdrowiáią was (*marg*) wżytkie. NL. S. (–) kościoły Azyińskie [*Salutant vos ecclesiae Asiae*]. *WujNT* 1.Cor 16/19, Act 8/1, 11/22, 13/1, s. 125 [2 r.], 299 (47).

W połączeniu z zaimkiem dzierżawczym odnoszącym się do Chrystusa (15): Poniewálf thy Kryřtuřie/ y s twoimi Apořthoły y s pierwżym kościołem twoim/ mowíř náprzećiwko temu zwyżzáiowi *KrowObr* 204v, 204v [2 r.]; Kto ma vcho/ łłuchay czo Duch święty mowi do kościołow łwoich. *RejAp* 40v, 16v, 18v, 25, 26v, 30v (12).

W charakterystycznych połączeniach: do Kościoła się przyłczyć, wchodzić; z Kościoła wyrzucać; Kościół rozmnażać, sprawować, zgromadzić; z Kościołem wyznawać; w Kościele służyć, stać, uczyć (nauczać) (4); Kościół dawny (nadawniejszy) (5), wierny (2); Kościoła biskup (5), biskupstwo, cerymonije, dyjakon (2), ludzie (5), modlitwa, nauka (3), sługa, sposob, sprawca, świadectwo (2), ustawa, wierni, znak, zwyczaj (4); do Kościoła, ku Kościołowi przystać (1 : 1).

Zwrot: »Kościół zakłádać, záložýć, postanowió« (2 : 2 : 1): Chodząc tedy po Murzyńskiey zyemi/ wiele ludu náwroćił y kościołow zákládał ná Krześciáńfką wiáre *BielKron* 144, 144 [2 r.]; Potym Márek [...] w Alexándryey [...] kościół pořtánowił *WujNT* 125; *SkarKaz* 607a.

Wyrażenia: »Kościół(y) apostołski(e), apostołow [= záložony przez apostołów]« [szyk 13 : 7] (19 : 1): *LubPs* Q2v; *KrowObr* A4, 131v, 199, Qq4; *OrzList* b3; *WujJud* 135v, 244v, 245; *WujJudConf* 244v, 245; A cí íá pírwży budownicy Kościoła miłego Bogá/ od ktorych v łtarych wzyęły zbory to názwířko Apořtolłkie kościoły/ ony mowíę/ ktore napirwey fundowáli Apoštołowie *RejPosRozpr* c2; *RejPosWstaw* [143²], [143²]v, [143⁴]v [3 r.]; *SkarJedn* 33; *Abowiem kto mowi íężykiem* [1.Cor 14/2].)

W pierwszym onym kościele Apostołkim Chrześcijańskie przyjąwszy Ducha ś. brali zaraz cudowne dary jego *WujNT* 614; *SkarKaz* 608b.

»Kościoł(y) boży(-e)« = *Ecclesia Dei Vulg, PolAnt* (16): *KromRozm I Ov* [2 r.]; *KromRozm III F4* [2 r.]; *BibRadz 1.Cor* 15/9; *WujJud* 253; *WujJudConf* 186v; *SkarJedn* 51; A iefli fię kto zda być fwarliwym: my nie mamy takiego obyczaiu/ ani kościoł Boży (*marg*) kościoły Boże. 2 L. G. (-) *WujNT 1.Cor* 11/16, *Gal* 1/13, *1.Cor* 1/2, *2.Cor* 1/1, *Philipp* 3/6, *1.Thess* 2/14, *2.Thess* 1/4, *1.Tim* 3/5.

»Kościoł(y) Ckrystusow(e) (a. Pana Krystusow, a. Pana Chrystusa)« = *Ecclesia Christi Vulg* [szyk 6 : 1] (7): *BialKat* 38v; *WujJudConf* 138v; *RejPosWstaw* [143²] [2 r.], [143²]v; Hieronim ś. także: Páweł (mowi) chwali wiarę ludu Rzymkiego: nie iżby Rzymianie mieli inżą wiarę/ niżli wżytkie kościoły Chrifułowe: ále iż w nich wietłze iefł nabożeńftwo/ y wietłza proftotá ku wierzeniu. *WujNT* 525, *Rom* 16/16.

»domowy Kościoł« = *grupa chrześcijan należąca do rzymskiej rodziny* (2): Bo domowy Kościoł [et *domesticam Ecclesiam eorum Vulg Rom* 16/5] Priłki y Aquille/ [św. Paweł] każe pozdráwiác. Y ná inżym mieyfcu: Pozdráwiáią was (práwi) w Pánie wielce/ Aquillá y Priłcillá z domowym swoim Kościołem [cum *domestica sua Ecclesia Vulg 1.Cor* 16/19]. *KuczbKat* 75.

»Kościoły katolickie« (1): Ian S. Apoftoł Duchem Bożym piżąc do siedmi przednich kościołw kátholickich w Azyey/ przyznawa im świętobliwość/ y odpłaty rozne zá nie obiecuie. *PowodPr* 38.

»Kościoł(y) krześcijański(e)« [szyk 8 : 2] (10): *FalZiołUng* V 119; *KromRozm II h2v*; *KrowObr* A3v, 104v, 203, 205v; *BielKron* 142v, 144; Wiemci iá to żeć w ftárożytnym Kościele Krześcijańkim było Sektarzow dofyć *LeovPrzep* G3v; *RejAp* 6v.

»Kościoł(y) Pański(e)« (9): *RejAp* BB7v, 6 [2 r.], [13]v, 76v; *RejPos* 88v, 301v [2 r.]; iedność w piwżym onym kościele Pánłkim zázwdy kwitnęłá/ o czjm w dzieiach Apoftołkich. *RejPosWiecz*² 94.

»Kościoł pierworodny« (1): Przetoż Bifkupi y pásterze [...] mieli y máią tegoż Duchá S. ich fprawuiącego/ ktorego mieli Apoftołowie y kościoł pierworodny *WujNT* 366.

»(na)pi(e)rw(sz)y(-e) Kościoł(y)« [szyk 72 : 14] (86): *FalZiołUng* V 119; *KromRozm I Fv*; *LubPs* Q2v; I owłzem nieuciekłem/ anim odbieżał/ od onego Rzymkiego piwżego kościoła fwiętego/ ktory budowáli Apoftołowie fwięci *KrowObr* A3, A3v, A4, 24v, 83v, 101 [2 r.] (35); *RejAp* 67, 185v; *HistRzym* 50v; *RejPosWiecz*² 94; Kárdinali nie łącz inży/ iedno Presbitery ábo Diakonowie przodnieyfy kościoła piwżego *WujJud* 142, 118v, 186v [2 r.], 187, 208v, 226v (11); Ten obyczay y fpołeczne wżech wżywánie zgadza fię [...] z Kościołem piwżym ktory był áż do Grzegorzá. *WujJudConf* 228, 8, 14, 156v, 186v, 193v (10); *RejPosRozpr* c2v [2 r.]; *RejPosWstaw* [143²] [2 r.], [143⁴], [143⁴]v [2 r.]; *BialKaz* G2; *ArtKanc* K9v; *WujNT* 72, 116, 248, 337, 452 (14).

»Kościoły pogańskie [= powstałe z ochrzczonych pogan]« (2): (áczkolwiek káždy list iego [św. Pawła] wżytkiemu kościołowi fłuży) ále niektore piśał do ołobnych kościołw Pogáńskich/ iáko do Rzymian/ do Korynthyán/ do Gálátow/ do Ephezyán/ do Philipowian/ do Kolofán/ y do Theffáloniczán. *WujNT* 516, *Rom* 16/4.

»stary Kościoł powszechny« (1): Przeto wedle zwyczaiu ftárego Kościoła Powłzechnego to záchowano by wa/ áby żaden Chrześcijańin tey Świętości nieprzyjąwfy nie vmierał. *KuczbKat* 160.

»prawdziwy Kościół« [szyk 1 : 1] (2): Lepiej fie o to ftaraymy/ ábyfmy w niczym rozni nie byli od onego pirwzego á prawdziwego Apoftofkiego Kofcioła *RejPosWstaw* [143⁴]v, [143²].

»(na)przedniejszy Kościół; przednie Kościoły« = *wczesne gminy założone przez apostołów* (2; 1): *WujJud* 168v; [słowa św. Łukasza] Ią [...] nápiłáne o nadawnieyfzym y ze włzech napirwzym y napřednieyfzym Kofcyele Pána Kryftufowym w Ieruzalem/ od fámych Apoftofow/ przez Duchá fwiętego wzbudzonym y poftánowionym *RejPosWstaw* [143²]; *PowodPr* 38.

»stary, starożytny(-e), staradawny (a. starodawny) Kościół(y)« [szyk 41 : 4] (36 : 6 : 3): *KrowObr* 16v [2 r.], 17v [2 r.], 101 [2 r.], 107, 110v (14); *OrzList* b3; *SarnUzn* Cv, G5v marg, G6v; *LeovPrzep* G3v; *RejAp* D6, 67 [3 r.], Dd2, Dd2v, Ffv; Boć iuz tám wyłożono wftyki członki wiary/ Ták iáko ie zoftáwił z dawná Kofcioł ftary. *RejPos* 156v, 88; *RejPosWiecz*² 95v; Iz wierzyłz to wftytko/ co piłmo Swięte y nauká Kościoła ftárożytného ciebie vczy ku wierzeniu *BiałKat* 41, 246, 248v, 326, 358v; *KuczbKat* 155, 160, 215; *RejPosWstaw* [143²]; *BiałKaz* H; *SkarJedn* 46, [d10]; *SkarŻyw* 442; *ReszPrz* 63; *SarnStat* 1273; *SkarKaz* 382a.

»starszy, przełożony, prezbiter Kościoła« = *presbyter (Ecclesiae)* *PolAnt* [w tym : starszy i przełożony (1)] (4 : 3 : 1): *KrowObr* 81 v; Ieft ktho niemocny miedzy wámi? niechay wzwowie ftárfzych kofcioła/ á niech fie zá nim modlą *BibRadz Iac* 5/14; *RejAp* 18v, 35v; profzę y vpominam was wftykich ftárfzych á przełożonych kofcioła Páńkiego [*Presbyteros illos in vobis obsecro PolAnt 1.Petr 5/1*] [...] ábyście páłli tę trzodę Bożą [...] káfkáwie *RejPos* 301v, 301v; *WujJud* 142.

»Kościół(y) święty(-e)« [szyk 11 : 1] (12): *KrowObr* A3v, 204v [2 r.], 205, 205v, 229v; *BielKron* 142; *RejAp* BB; *RejPos* 23v [2 r.]; *WujJudConf* 138v; Abowiem Bog nie ieft Bogiem roftyrkow/ ále pokoiu: iáko też we wftykich kościelech fwiętych [*in omnibus ecclesiis sanctorum*] náuczam *WujNT 1.Cor 14/33*.

»zbior Kościoła« (1): Támże do zbioru tegoż to kofcioła Pan wfkázuie/ áby ftátecznie ftali przy tym czego fie od Pána náuczyl *RejAp* BB8v.

»Kościóły żydowskie [= powstałe z ochrzczonych żydów]« (1): á byłem nieznáiomym z twarzy kościołom Zydofkim [*ecclesiis Iudaeae*] ktore były w Chriftušie: ále tylko wftyżeli byli/ Iz ten ktory prześládował nas niekiedy/ teraz opowieda wiaré/ ktorą przedtym borzył *WujNT Gal 1/22*.

Zestawienia: »Doktor Kościoła (pierwszego a. starego)« [szyk 2 : 1] (3): *KrowObr* 207v; A Doktorowic Kościoła Bożego pirwzego/ wftyscy o ty^m zgodnie ták trzymáią *WujJud* 253; *WujJudConf* 253.

»Ojcowie Kościoła (pierwszego a. starego)« [szyk 1 : 2] (3): *KrowObr* 110v, 112v; Gdyż íście oni pirwzy oycowie ftárego kofcioła/ o fpołeczności wiernych Páńkich/ nigdy ták grubie nie rozumieli *RejPosWiecz*² 95v.

Szeregi: »Kościół albo też doin [*Pański*]« (1): Słuchayże dáley co thu Pan do káżdego przełożonego ko<f>cioła fwego/ álbo też domu fwego włáfnego wfkázowác raczy *RejAp* 18v.

»wierni i Kościół« [szyk 1 : 1] (2): Tám iuz Apoftol piłze/ iáko Pan rozmierza v iáko w cáłości záchowywa kofcioły fwoie y wierne fwoie *RejAp* CC2, 39v.

»zb(i)ory a (albo, i, to jest) Kościoły« [szyk 6 : 3] (9): A tu iuż dáley Ian fwięty opowiada tu zywawienia Pánfkie wżem Zborom y Kościołom wiernym Pánfkim *RejAp* 6, 6, 6v, 14, 16v, 34v, BB [2 r.], BB7v.

»zebranie albo Kościoł« (1): To zebranie álbo ten kościoł Smirneńki był wielekroć od nieprzyacioł frogich [...] vdřęczon *RejAp* 21v.

»Kościoł abo zgromadzenie wiernych« (1): wżákże zwierzchność y władza wydánia klątwy była przy Apoštole/ á nie przy wżytkim kościele ábo zgromádzeniu wiernych/ iáko teraz chcą mieć odźczepieńcy. *WujNT* 588.

W przeni (29) :

Zwrot: »Kościoł budować, fundować« [szyk zmienny] (1 : 2): *KrowObr* 21v; Piotr w Rzymie Kościoł fundował *SkarŻyw* 600 marg; *WujNT* 510.

Wyrażenia: »anioł Kościoła« = *angelus Ecclesiae Vulg*, *PolAnt* (22): *BibRadz Apoc* 2/8, 12, 18, 3/1; *RejAp* 15, 16v, 21, 23v, 28v, 34, 38, 41v; Siedm gwiazd; łącz ániołowie siedmi kościołow. *WujNT Apoc* 1/20, *Apoc* 2/1, 8, 12, 18, 3/1, 7, 14, s. 842 [2 r.].

»pasterz Kościoła« (4): Duchá fwiętego fwego Pan tu pośpołu z gwiazdami/ to iest s páłterzmi kościołow swoich/ pokłádác raczy *RejAp* 35, 16v [2 r.], 17v.

c. *Określona terytorialnie mniejsza jednostka administracyjna: biskupstwo, arcybiskupstwo, metropolia, prowincja kościelna lub wierni należący do Kościoła lokalnego lub partykularnego, głównie w Kościele rzymskokatolickim; Ecclesia JanStat [w tym: pl (178)] (356) : MetrKor 31/620v; PatKaz III 150; KromRozm I G3v, G4v, M3v; Acz też náduyemy [...] gđzye piśmo o kořcyelech/ yáko o wyelu/ á nye o yednym zmyenkę czyni: Ale ony kořcyoły fą częci yednego powřfechnego kořcyoła KromRozm III E7; á gđzye křyążetá pogánow przebywały/ támby křyążetá kořcyołow myeřfkáły. KromRozm III O3, Ev, E6v, E7, I7, N5v (18); GroicPorz ggv; Vigiliuřz papieřz dawnořciá tego dowodzi/ iż tám Piotr Swięty był w Rzymie á vrodził inřze kořcioły s kořciolá Rzymřkiego KrowObr 24, 17 17v, 18, 22v, 24 (11); Krol/ generaliter wřpomniawřzy w Przyřiędze fwey Prywileie Duchowne/ y Swieckie/ hnet potym ie *specialiter* dźieli/ ná Kořcioły/ ná Prálaty/ á potym ná Swieckiego Stanu ludźi. OrzRozm E; BielKron 158v [2 r.], 163v, 205v, 215v, 221 [2 r.] (13); RejAp 76v, 77 [2 r.]; Zaden w tych ržędźiech álbo Regeřtrach Břkupich/ ktore Kořcioły wyliczyć mogá/ Luteranem nie był. WujJud 136; że wřzyřtkie Kořcioły/ iáko Rzymřki/ Antiocheńřki/ Hierořolimřki/ y Epheřki/ w ktorých Kořcielech Apořtołowie řiedźicli/ od cžáłow Apořtołřkich tego obyczáiu przyřtrzegáli. WujJud 167v; V nas [u katolików] lepák nie káždy kořcioł łobie cžáły obiera po fwey woley/ ále wřzyřtki kořcioły pewne cžáły máią Swięt y Pořtow WujJud 188, 27, 41, 185v [3 r.], 186v, 188; WujJudConf 127v, 185v, 217; KochList 1; RejPos Rozpr c3v; RejPosWstaw [143²]v; Przywileie kořciołow od oycow řwiętych y wielebnego Zboru Niceńřkiego vćwierdzone/ přowác fię žadná žłořciá nie mogá SkarJedn 188, 70, 89, 90, 102, 103 [4 r.] (40); tobie Pán Bog Cefarřtwo/ á nam kořcioły zlecił. SkarŻyw 394; ieřli ná Chryřtořtomá kácerřtwá iákiego dowodá/ vćzynie co kařeřz: ále ieřli o fwoię křywdę/ wyrzucić go z kořciolá chceřz: ná to Epiphániuřz nigdy niezeřwoli. SkarŻyw 455, A5v, 171, 172, 305, 318, 319 [3 r.] (25); NiemObr 53, 58; Powinniřmy o káždym kořciele/ iáko o ćiele P. Chryřtuřowym řtaránie cžynić: ále przed wřzyřtkimi inřzymi/ o nářzym/ to iest/ o*

Rzymkim/ który zaraz z przodku był iakoby matka wżyftkich inżnych kościołow *ReszPrz* 105, 30, 31, 32, 113; żaden nigdy kościół po świećie/ iako ten Rzymki tak cały nie był zachowany/ od wżelakiego plugaftwa kacerfkiego. *ReszList* 101; *LatHar* 121, 412; Cypryan S. kościół Rzymki zowie ftolicą Piotrową/ kościołem princypalnym/ to ieft przednieyfzym ábo przoduiaćym/ od ktorego fie iedność Bifkupia y kápłánfka poczęła. *WujNT* 525, 288; áby dla obrony Kościelnéy y dóbr iego do przednieyfzych Kościołow/ to ieft Gnieźniénfkiego/ Krákwofkiego/ Włodzcławfkiego/ Poznánfkiego/ Płotckiego/ nie były przyjmowané *SarnStat* 922; Ia N. Bifkup Alfperfki/ obiecuie y przyśięgam: iż [...] będę wierny Naiáfnieyfzemu Pánu memu Kázimierzowi Polfkiemu [...] iako Pánu y obroncy kościoła mego y iego Kápituły *SarnStat* 1124, 5, 198, 1096, 1097, 1124 [3 r.], 1126 [2 r.], 1127, 1128; Bo żaden Bifkup który po innych Apoftołách náftąpił/ nie miał w poruczeniu y opiece kościołow wżyftkiego świátá/ iedno íam Bifkup Rzymki/ który ná Piotrá ś. ftolicę náftąpił. *SkarKaz* 607a, 44b, 382b, 607a.

W połączeniu z nazwą miejscową lub przymiotnikiem od nazwy miejscowej [w tym: ai (92), w + L sb (3); Kościół + określenie (67), określenie + Kościół (28)] (95): *MurzNT* 13v; *KromRozm III* D8; tedyć było podobniey temn Vigiliufzowi Papieżowi názwáć matką y miftrzową kościół Ierozolimfki *KrowObr* 24v, 19, 30 [8 r.], Qq4, Rr3v, Ss2v, Ss3, Tt4v; wielkie zámieźzanie było w kościele w Angliey/ ácz poftufzeńftwo Papieżowi byli wypowiedzieli/ wżákże iego wftháwy y fpiewania trzymáli *BielKron* 228v; Miftrz Wincenty z Kárwowá Kádłubkowic blińko Opátowá Probofzcz Sędomierfki/ dla iego ofobliwey náuki wybran ná bifkupftwo Krákwofkie/ áczkolwiek nie miał żadnego dzierżenia przy kościele Krákwofkim. *BielKron* 359; Też kościół Chełmieńfki ku Gnieźniénfkiemu od tego czáfu przyftufzeie/ iako do máthki/ który ná dwie ście lat był pod íprawá Liwlántfkich Miftrzow z Rygi. *BielKron* 395, 177, 198, 355v, 359, 360 [2 r.], 375, 387v; *SarnUzn* [G2]v; *RejAp* 76v; także y w nálfzych Kościelech Polfkich/ Gnieźniénfki/ Krákwofki/ y inlze Kościoły/ áż do tych dźiśieyfzych Bifkupow Oryginały íwe porządne wywieść mogá. *WujJud* 135, 186v; *SkarJedn* 125, 131, 139, 179, 186, 194, 309; Kościół Cárogrocki do Pápieża fie wćiekł. *SkarŻyw* 89, 319, 327, 357, 497, 537; *StryjKron* 647; O czym [...] od zacnych y vczonych/ y Bogu miłych Prelatow y Kánonikow kościoła Wárfzewfkiego/ dowiádawáć fie záváże możećie *ReszPrz* 103; *SarnStat* 8, 170, 171 [3 r.], 184, 197 [2 r.] (46); *SkarKaz* 419a.

W charakterystycznych połączeniach: do Kościoła przynależć [= być własnością]; z Kościoła wyrzucić [= zrzucić z episkopatu]; Kościół sprawować; Kościoła dziekan, kanonik (3), kapituła (4), książęta, państwo, prelatura, prelat (3), przywileje, rząd, rządzenie, stolica metropolitana; Kościoły nastarsze; nad Kościoły władza, zwi(e)rzchność (5). [O diecezji rzymskiej:] Kościół główny, niepokalany (2), pryncypalny, przedni, przodkujący (3), starszy.

Wyrażenia: »Kościół(y) apostołfki(e)« = diecezja powstała z gminy zorganizowanej przez apostołów [szyk 4 : 1] (5): *SkarJedn* 164, 307; [modlił się] zá wżyftkie którzy przez náukę ábo od lámých Apoftołow/ ábo od kościołow od nich poftánowionych wziętá vwierzyli. Nie zá te którzy wzięli náukę od Lutrá/ Kálwiná/ Cwingliuśá/ Nowokrzceńcow/ áni zá te którzy do nich/ ábo do zborow ich náuk przyftáli: á od Apoftolfkich kościołow fie odłączyli. *WujNT* 375, 3, 288.

»Kościoła [jakiego] (arcy)biskup« = *Ecclesiae (archi)episcopus JanStat* [szyk 15 : 1] (16): Iż Miłtrz [...] Pánu Władylfáwowi dżisieylzému Kościołá Włodzcláwfkie⁸⁰ Biskupowi/ dwánaście let czérwonych złoty ch dobréy y fpráwiedliwéy wagi/ położy *SarnStat* 1079, 380, 383 [2 r.], 895, 900 [2 r.], 905 (16).

»Kościoł(y) boży(-e)« (13): A poty máyá záwołánye kołcyołow bożych/ poki fye od yednołci yednego powflechnego kołcyołá nye oderwá/ yáko y w żwirzécyu czéłci krwye krew fą/ czéłci cyáłá cyáło. *KromRozm III* E7, N8v, O6; *SkarJedn* 120 [2 r.], 160, 177, 210; *SkarŻyw* 328 [2 r.] 334, 396, 536.

»Kościoł(y) grecki(e)« [szyk 8 : 3] (11): *WujJudConf* 225, 247; Bo iákofię był Grecki kościoł zniektoremi fwemi pomocniki/ od połtułzeńftwá ftolice Apołtołłkíey oderwáł: tákfię bárzo Grekowie Láciinniki brzydżić poczéli *SkarJedn* 260, 160 [2 r.], 195, 258, 274, 317, 321; wízákże mi fię zda/ iż z tąd náfnádníey/ gdy fię to Rzymłkíego y Greckíego kościołá flupámi/ ktore oycámi zowá pokaże. *CzechEp* 355.

»Kościoły katolickie« = *należące do jedności Kościoła katolickiego* [szyk 1 : 1] (2): [*Paweł patryjarcha*] odpowiedziáł/ Boże bych był nigdy ná tey ftolicy nie śiedziáł: poniewáfz fię ftał rozdziáł miedzy nią y innymi kościoły Kátolickimi. *SkarJedn* 141; *SkarŻyw* 318.

»Kościoł(y) krześcijáński(e) (a. chrześcijáński(e))« [szyk 16 : 2] (18): yako dżyflł trzymayv kołczyoły krzełczyánłzkye zdawná duchem fwyetym połtanowoyone *LibLeg* 8/133v; przełto tedy ten Vigiliulz Pápież fálżywie kościoł Rzymłki názywá máthką y miłtrżowá inłznych kościołow krześciániłłkich *KrowObr* 24v, 6v, 17, 19 [3 r.], 24, 25, 29, 29v [2 r.], 231v; *BielKron* 194v; *RejPos* 189v; *SkarJedn* A8, 121; *SkarŻyw* 328.

»Kościoł(y) łáciński(e)« (4): *WujJudConf* 225, 247; Teć fą pięc Artykułow [...] ná ktore fię iednomyłłnie w duchu S. y práwowiernym wyznániu wiáry Kátholickíey zgodził kościoł Grecki z Lácińłłkim. *SkarJedn* 274, 317.

»Kościoł Piotrow, Piotra św.« = *Kościół rzymski posiadający sukcesję apostołską* [szyk 2 : 1] (2 : 1): Y wnet potym zowye ij [*kościół rzymski*] Pyotrowym kołcyołem/ y wyliczá áż do fwych czáłow dwánałcye papyeżow/ namyáłłtkow Pyotrá ł. *KromRozm III* Ov, P; *SkarJedn* A5.

»Kościoł postronny« (1): Aby nas kto [...] wftáwámi biskupá á kołcyołá połtronnego tego álbo owego/ álbo y fynodow kráiny á narodu ktorego [...] nye zárzucił. *KromRozm III* Q3v.

»Kościoł powiatowy, powietny« [szyk 4 : 1] (4 : 1): iż ono nye yełł kołcyoł boży/ ponyewáfz nye powflechny/ by też dobrze kilko/ álbo kilkonałcye kołcyołow powyethnych/ bá y krolełtw ná to fye zgadzáło *KromRozm III* E2v; Przetoż káždy kościoł powiátowy/ názywan bywá zgromádeniem wiernych/ ktory ku iednołci á fpołecznołci náleży onego powłzechnego Kołciołá/ á mieyłcem nieiákíem tu ná zyemi oddzyelony iełł od inłznych bliłłkich y dáłłłkich kołciołow *RejPosWstaw* [143²]v [4 r.].

»Kościoły powszechne [= *należące do jedności Kościoła powszechnego*]« (1): KOścioł Boży ktory iełł w Gocyey [...] włzytkim kołciołom powłzechnym Chrześciániłłłkim g dziekolwiek miełłzkáiyem: miłośierdzie/ pokoy/ y miłość Bogá Oycá y Páná náłze⁸⁰ Iezułá Chryłtułá/ niech fię fpełni nád námi. *SkarŻyw* 328.

że błędzą w tym Artikule przednieyżym/ á iefli z námi nie będą dzierżeć/ fą Sábelliany/ Zydmi/ y Turkámi *SarnUzn* G8, G3v *marg*, G6, H5v; Bo ci wżyſcy co pierwey z Lutrem trzymáli/ Lutrą potym odtąpili/ á nowe błędy łobie wkrzeſiwży/ nowe Kościoły przeciw Lutrowemu poſtáwili/ iáko Zwinglius/ Oecolampádus/ Kálwinus/ Bezá/ Anábáptiſte *WujJud* 134v, 116, 132, 134, I34v, 136; *WujJudConf* 185v, 186, 188; *RejPos Wstaw* [143³]v; Tertulian ná Heretyki woła. Niechay powiáda vkażá początek y rzrodła Kościołow ſwoich *SkarJedn* [32]; iefť wiele wiar Chrzeſciánſkich/ y wiele łobie kościołow roznych/ iz inny iefť/ iáko tu w Wilnie ná to pátrzem/ Zwingliánſki/ inny Luterſki/ inny Nowokrzceńſki/ inny Ruſki ábo Grecki/ inny Rzymſki ábo Lácińſki *SkarJedn* 39; Dla tegoſz ná ták práwie ſtrácone kościoły/ ogládać fię tobie zbáwienia pragnácemu nie trzebá. Acz mam w Pánu Bogu nádzieię/ iz Moſkwá przyſć ku tákemu zbáwiennemu z iednoczeniu może. *SkarJedn* 378, 37, 223, 307, 377.

W przeciwſtawieniu: »Kościoł ... bożnica« (1): gdyż niemoże być iedno ieden Kościoł Boży prawdziwy/ ktory był záwżze/ á v was ſie niedawnych czáłow ták wiele roznych y przeciwnych Kościołow námnożyło: tedyć to znak wielki/ że to nie Kościoły Boſkie/ ále Bożnice ſzátáńſkie. *WujJud* 116.

Wyrażenia: »apostolskie Kościoły« (1): Gdzyekolwiek tedy w koſcielech tá náuká czyſta á ſzczyra nálezyona bywa/ iáwna iefť rzecz że ſą prawdziwe Apoftoľſkie kościoły. *RejPosWstaw* [143³]v.

»Kościoły boże, boſkie« (2 : 1): *WujJud* 116; Przeťoż [nowe rzymskie pacierze] ſłuſznie ſą zániecháne od Kościołow Bożych/ á ná ich mieſće rzeczy pożyteczne y potrzebne zbáwieniu ludzkiemu ſą wnieſione. *WujJudConf* 187v, 6.

»Kościoł geneſki« = *zwinglianie* [szyk 1 : 1] (2): gdyż y wy bez Geneſkiego ábo Witęberſkiego być niemożecie/ y do nich ſie w niezgodách wáľnych o poráde y o rozłádek vćiekaćie: chociaź vkázáć niemożecie Originalu Kościoła Geneſkiego *WujJud* 118, 118 *marg*.

»grecki [= *obrzádku greckiego, czasem prawoſlawny*] Kościoł« [szyk 16 : 8] (24): kthore [ludy] [...] ſwięci Cirullus y Methodius bracia [...] na wiarę krzeſcianaſką nawrocili, ktorzi y po dzis dzień obyczaiow koſcioła greckiego naſladuią. *MiechGlab* 27; *KromRozm I* E3v; *BielKron* 166v; *KuczbKat* 125; Iáko Słowieńſkie narody/ miedzy ktoremi ſą Polacy y Ruſ/ wiarę ſwięta [!] Chrzeſciánſką przyięli: á iedni ſię do Rzymſkiego/ á drudzy do Greckiego koſcioła obro(ć)ili *SkarJedn* A*, A6v, 171, 216, 223, 255 (13); *StryjKron* 587; Lutheranowie do Greckich koſciołow ſię odwoľywáią. *ReszPrz* 68 *marg*, 68, 69; żaden nigdy nie był/ nie tylko w Lácińſkim/ ále áni w Graeckim koſciele ktorzyby przyiáwży kápłáńſtwo/ miał potym poiáć żonę. *WujNT* 35, 726; *SarnStat* 210.

»konfeſyja, wyznanie wiary Kościołow [jakich]« (6 : 1): *RejZwierc* 260; *WujJud* 219, 219v *żp*; CONFESSIA Wyznánie wiary Powľzechney Koſciołow Krzeſciánſkich Polſkich krotko á proſtemi ſłowy zámknione. *WujJudConf* 1; Confefsiey Koſciołow Sáľkich ná Tridentſkie Coⁿcilium ofiárowáney Anno 1551. nie gánimy *WujJudConf* 13, 1, 12v.

»Kościoł krzeſcianaſki (a. chrzeſcianaſki)« [szyk 5 : 1] (6): *BibRadz* I 2; *RejZwierc* 260; Tákże teź nie káždy zbor ábo koſcioł Krzeſciánſki/ chociaź ſie być tym po zwierzchu miánuie/ koſciołem prawdziwym bywa znaydowan *WujJudConf* 130, 1, 181v, 182.

»łaciński Kościół« [szyk 7 : 5] (12): *BielKron* 166v; Cefarz Olexy pierwŹy/ zbráciwŹy fię z Turki/ przechodu Chrześciánom LáćinŹkiego kościóła do ziemie S. bronil *SkarJedn* 254; Gdy tedy Kátolicy kościóła LáćinŹkiego Greki opánowali/ poŹtáwili ná CefarŹwie Báldwiná FráncuŹkiego *SkarJedn* 258, A6v, 229, 276, 284, 370, 376; *WujNT* 35, 726. Cf »katolicy i łaciński kościół«.

»moskiewskie Kościoły« = *prawosławie* (3): vważyŹ/ iáko nędzne łá y prawie nápoły w báłwochwálŹtwo [...] záŹŹy ony kościoły MoŹkiewŹkie/ y iáko łá oŹieroćiałe w náuce *SkarJedn* 377, 377, d7.

»oryginał [= *pochodzenie*] Kościoła [*jakiego*]« (3): Tertullian do Heretykow ták mowi: Niech okaŹą Oryginały Kościołow Źwoich/ niech okaŹą porzádek BiŹkupow Źwoich/ ták iednego zá drugim od poczátkn poŹtępuiácych/ żeby pierwŹy on BiŹkup/ ktorego z ApoŹtołow álbo z ApoŹtołŹkich mężow (ktoryby iednák z ApoŹtoły trzymał) miał przodka álbo ordynatorá Źwego. *WujJud* 135v, 118; *WujNT* 676.

»pokátny Kościół« (1): Thedy Krol winien pod Źwá PrzyŹięgá/ bronil tego Kościoła w ktorym PapięŹ roŹkázuie/ á nie tych pokátnych kościołow wálŹnych/ wktorych wálŹy MiniŹtrowie róŹliczne błędy Źieię? *OrzRozm* F3v.

»Kościół ruski« [szyk 4 : 3] (7): MoŹkiewŹkie kościoły iákie łá/ á iz fię ná nie RuŹkie ogláďác nie máię. *SkarJedn* d7, A*v, 341, 356, 364, d6, [d9].

»Kościół rzymski [= *rzymskokatolicki*]« [szyk 7 : 6] (13): *BielKron* 222; A w MoŹkwie ták rzecz ielŹ brzydka RzymŹkiego Kościoła Chrześciánin/ iŹ go zá pogániná poczŹytáię/ y zá poŹługę Bogu máię tákiego tráćić y zábijáć. *SkarJedn* 350; Nie ták w KoŹściele RzymŹkim wŹŹytcy iednym ięzykiem co iedno nas Kátolikow mowiemy/ y w Szkołách/ Akádemiaách/ y w KoŹściołách. *SkarJedn* 362, A*, 171, 223, 229, 255, 256; *SkarŹyw* A3v; *StryjKron* 587; *ActReg* 16; ABy wŹŹytkié *beneficia Iurispatronatus Regii Praelaturarum EccleŹiasticarum*, iáko ArcybiŹkupŹw/ BiŹkupŹw/ y inŹŹnych wŹŹélákich beneficiy były dawáné nie inŹŹym/ iedno RzymŹkiego kościóła Klerykóm *indigenis Polonis, iuxta statutum*. *SarnStat* 115.

»saskie Kościoły« [szyk 4 : 1] (5): iáko y ielŹcŹe po dŹięŹ dŹieñ CoⁿfesŹionilŹte AugŹpurŹcy/ y SáŹkich Kościołow/ to ielŹ práwi Lnterani trzymaię. *WujJud* 53, B7v, 219, 219v *żp*; *WujJudConf* 13.

»Kościóły Źwięte« (1): [...] oŹoŹmy tę ConfesŹię álbo to Źpołeczne wyznánie Kościołow Źwiętych/ ná prawđŹiwym Źłowie PáńŹkim fundowánych/ [...] przyięli *WujJudConf* 12v.

»Kościół witemberski« = *luteranie* (1): CoⁿfesŹionilŹte wołá GenewŹkiemu álbo WitęberŹkiemu niŹ RzymŹkiemu KoŹciółowi deferowáć. *WujJud* 118 *marg*.

»Kościół(y) wschodny(-i)e« = *prawosławie* [szyk 5 : 5] (10): więcey iuŹ ChrześciánŹwá w iednoŹci koŹcielney/ niŹli we wŹŹytkich wŹchodnych koŹściołách/ y w Grecyey teraz ielŹ. *SkarJedn* 166, 170, 269 [2 r.], 357, d7, [d10]; *SkarKaz* 158h, 514a [2 r.].

»Kościół(y) zachodny(-i)e« [szyk 3 : 3] (6): WefelŹię niebo y raduyŹie ziemio: Źciáná fię ktora dzieliłá wŹchodny koŹciół od zachodnego rozwáliłá *SkarJedn* 269, 197, 334, 386; *SkarKaz* 158b, 514b.

Wyrażenia obelż. oznaczające w obustronnych polemikach religijnych przeciwników: »Kościoły heretyckie« [szyk 1 : 1] (2): Heretyckie kościoły nie są święte ani Powłzechne ani Apoftolłkie. *WujJud* Mm2, 133v.

»Kościoł odszczepieńcow, odszczepieński, odszczepiony« (1 : 1 : 1): Kościoł Odszczepieński nie Powłzechny. *WujJud* 135 marg, 133v; Y czytamy/ iż połufzeństwo znowu Papieżom te kościoły odszczepione oddały. *SkarJedn* 259.

bibl. [Apoc 2/9, 3/9] »Kościoły szatańskie« (1): Ażá dziś máło w Polłzce (że tylko domowe przykłády wípomionę) Kościołow szátáńskich *LeovPrzep* Gv.

Szeregi: »katolicy i łaciński Kościoł« (1): A tobie dał Pan Bog z Kátoliki y z Łácińłkim kościołem Pána iednego/ y iednę rzecz póspolitą *SkarJedn* 375.

»wiara i Kościoł« (1): Bo tyle krztow czynili/ ile było krzćicielow: á zátym też tyle wiar y kościołow. *WujNT* 580.

»Kościoł(y) a (albo) zbor(y) (krześciáńskie)« [szyk 1 : 1] (2): *BibRadz* *2; Tákże też nie káždy zbor álbo kościoł Krześciáńki/ chociaż sie być tyrn po zwierzchu miánuie/ kościołem prawdziwym bywa znaydowran *WujJudConf* 130.

»Kościoły a zebranie (boże)« (1): A dla tego tedy poczęły sie ziąwiác rozliczne y rozmaíte záburzenia/ miedzy Kościoły á zebrániem Bożym *WujJudConf* 5.

2. W tekstach biblijnych (Starego Testamentu) lub w nawiązaniu do nich: lud boży, lud Jahwe, Izrael; congregatio, synagoga Mącz; *Ecclesia Vulg, PolAnt*; *populus PolAnt* [czasem w interpretacji Biblii pojmowany jako zapowiedź (figura) Kościoła chrześcijańskiego] (104) : *TarDuch* A3v; *WróbŻołt* 25/12, 67/28 [4 r.]; *KromRozm III* D6v; *Leop Is* 66 arg, *Act* 7/38, *Hebr* 2/12; *BibRadz* I 5d marg, 104a marg, 114d marg, 306b marg, 311a marg (17); Poznaycie bráćia zdráde czártá złołciwego/ Ze on iefzcze z początku kołciołá Bożego Kułił się zázwdy iádem łwym kołcioł woiowác A chwałę Bożą práwie do gruntu zepłowác *GrzegRóżn* Ov; *RejPos* 200v; Symon Syn Oniałzow offiárownik nawyłzłfy/ ktory dom święty zá żywotá łwego pobudował/ á Kołcioł zá wieku łwoiego vmocnił [*firmavit populum*]. *BudBib Eccli* 50/1; Bo też pierwey był kołcioł niłzi pímo/ ktore się od Moizelzá poczęło: á kołcioł Boży od Adamá *SkarJedn* 11; Páńłstwo Swieckie P. Bog w łtárym zakonie rozdzielił/ ále Wiáry y Kołciołá niedzielil. *SkarJedn* d7, 11 [2 r.]; Symeon ten oczekiwál/ nie łwey tylo/ ále póspolitey kołciołá włzytkiego/ póciechy/ daiąc po łobie znác/ iż nie ták dobra łwe^{go} wołobliwołci/ iáko czći Bożej y podwylzenia národu wiernych Bożych pragnál. *SkarŻyw* 114, 481; Opowiem imię twoie bráćiey moiey/ w pószrodku kołciołá wyłławiác cię będe. *WujNT Hebr* 2/12; [*Nabuchodonozor*] zuchwále walczył z BOGIEM y z kołciołem. *KlonWor* 11.

W połączeniu z zaimkiem dzierżawczym odnoszącym się do Boga Jahwe (20): *WróbŻołt* 64/5; *RejPs* 108v; *KromRozm III* B3v; Dobrorzeczcyelz yuż Bogu w tych kołcyelech yego *LubPs* P5v, C3v, F2, F2v, I3v, dd6v; *Leop Thren* 1/10; Gog y Mágog/ to ielł włzytcy nieprzyiáćiele Boży y kołciołá iego będą oláđzeni ná gorách Izraelłkich *BibRadz* I 438d marg, I 21a marg, 68d marg, 88d marg, 378c marg, 391b marg; *BielKron* 43v; *SkarŻyw* 268, [282]; *LatHar* 256.

W przeciwstawieniu: »Kościoł ... synagoga« (1): zárzućil ye [żydow] też bog/ ták iż yuż nye są kołcyołem álbo ludem bożym/ ále łynágogą *KromRozm III* B5.

W charakterystycznych połączeniach: do Kościoła się uciekać; Kościoła jedność, narod, osoba, ustawa; do Kościoła przyjęty; w Kościele rządzenie.

Wyrażenia: »Kościół boży« (21): RejPs 108; Zydy też zowye kołcyołem bożym w czwarfcych y pyątých kłyęgach Moizełłowych, Bo ludem bożym wybranym byli KromRozm III B4v, A7, D6v; BibRadz Ps 26 arg, I 363c marg; BielKron 3; GrzegRóżn Ov; RejPosRozpr cv; SkarJedn 11, 14 [2 r.], 15, 331; Ci fię zwáli fynmi Bożymi (bo duchowny rodzaj z Bogá przez obiecánego Mefyafzá bráli) miałtem Bożem/ y kościołem iego. Táki był Abel początek kościołá Bożego z Iádámá SkarŻyw 268, 268 [2 r.], 269 [3 r.], 349.

»Kościół izraelski« (2): Prawdźiwy vrząd Prorokow ktorzy byli w kościele Izraélkim/ ten był/ áby [...] opowiedáli ludźiam rzeczy przyfzłe ktorých mieli obiáwienie BibRadz I 353v, I 5d marg.

»książę Kościoła« = przełożony synagogi (1): [Jair] zacny Pan/ zacny człowiek/ iefzczę ktemu kfiążę kołciołá iego/ páda przed nogámi iego [Chrystusa] RejPos 256v.

»Kościół ojców starych [= patryjarchów]« (1): Piíał [Ezechijasz] do fynow Izraélłkich áby fię przywrocili ku słuźbie Bożey/ według wítawy kościołá oyców swoich ftárych/ Moizełłá/ Aaroná/ y inych. BielKron 88v.

»Kościół Pański [= Jahwe]« (1): To fię wykłáda o słudze połtronnego narodu/ który fię wćieka do kołciołá Páńłkiego BibRadz I 113d marg.

»pirwszy Kościół« = pierwotny, przedchrystusowy lud boży (1): zá czáfu oyców fwiętych Pátryárchow/ Prorokow/ y Apoštołow [...] co przed tym w pirwłzym kościele bywáło/ iuź fię tho dziś mniej/ á nie ták częłto/ okázuie LubPs A3.

»Kościół powołanych bożych« (1): w Zydołtwie/ (to iefł w kościele powołanych Bożych) znáiomý Bog iefł SkarJedn 8.

»Kościół Starego Testamentu, stary, zastarzały« [szyk 3 : 1] (2 : 1 : 1): w nim [w psalmie 102] iefł włáfnie wyráżona ołobá kościołá ftárego Tełtámentu/ w ktorým było wiele wiernych LubPs X3, A3; WujJudConf 39v; Y przetoż ony Chrześcijány Piotr ś. názwał kápláńłtwem krolewłkim/ ná wzor kościołá ftárego/ który iefł názwany krolełtwem kápláńłkim. SkarKazSej 679a.

»Kościół Syjoński« (1): Powiedzcie corce Siońłkiey (marg) To iefł, kościołowi Sionskiemu, albo ludowi Iłraelskiemu. (—); Oto krol twoy idźie tobie ćichy WujNT Matth 21/5.

»Kościół szatański« (1): wyłławiwłzy wierne swoie powieda/ iż ná niewierniki y ná thy ktorzy miefłzkáią w kościele fzátańłkim ma miecz ołtry y ná obie łtronie liekący. RejAp 24.

»święty Kościół« [szyk 3 : 2] (5): A ya zá tę łáłkę twá w twym fwyętym kołcyele/ Miedzy zborem wiernych twych wyznam to iuź śmieie LubPs I3v, F2, F2v, dd6v; SkarŻyw 363.

»Kościół świętych społeczności« (1): Bo Pan Bog w kołcyele fwym fwiętych łpołeczności/ Závždy tu przemyełłkawa s fwey dobrotliwosci LubPs C3v.

»Kościół wiernych, wybranych« [w tym: wiernych a wybranych (1)] (2 : 1): A w kołcyele wyernych twych będe o moy Pánye/ Wyznawáć imyę twoye s fwyętemi łpołecznye LubPs G2; kthore [słowa] opowiedał w zyemi Izraélłkiey/ to iefł/ w kościele wiernych á wybráných swoich. LubPs aa3.

»zbawienie Kościoła« (1): Ezáiałz okázuie w czym naleźy zbáwienie kołciołá. BibRadz Is 26 arg.

»Kościoł zebrania ludzkiego« (1): Et exalte^{nt} eum in ecclesia plebis: [...] A niech ci podwyższią jego w kościele zebrania ludzkiego a na stolczu starfzich niechci jego chwałą. *WróbŻółt* 106/32.

»zebranie Kościoła« (3): *RejPs* 108, 108v; aby go słuchało wżytko zebranie kościoła moiego [omnis congregatio filiorum Israel Vulg Num 27/20] *BielKron* 43v.

»Kościoł żydowski« (2): *BibRadz* I 378d marg; napirwey sam Pán á Zbáwiciel nálz przyiał ná się takąwą służbę/ y słał się pośtem [...] kościoła żydowfkiego *RejPosRozpr* cv. [Cf znac. I.1. »Kościoł Krystusow« *KromRozm III* D6v].

Szeregi: »Kościoł, (albo i) bożnica« [szyk 2 : 1] (3): Synogoga congregatio, Zgromádzenie/ gmin/ zeście się weśpolek. Ztąd miałto Bóżnice álbo kościoła bywa bráne *Mącz* 436d; *RejPos* 159v [2 r.].

»Kościoł albo (i) lud (boży)« (2): iijzby [Bóg] kościoł ij wślytek lud fwoy ku fwe służbie w lańce fwe raczył zachowatz/ [...] ij fyna fwego iedyne⁸⁰ na ten świat dla ijch zbawienia poflatz. *OpecŻyw* 2; *KromRozm III* B5.

»trzoda [Pańska] to jest Kościoł« (1): Pan ma trzodę śwą ná polu fwem tho ieft/ Kościoł fwoy *BibRadz* I 68d marg.

»Kościoł a zebranie wiernych Pańskich« (1): Dawá znác o po wołaniu pogánow ktorzy ná on čás dáleko byli od kościoła á zebrania wiernych pańfkich *BibRadz* II 57b marg.

»zgromadzenie to jest Kościoł« (1): Bog rofkazał aby byli od ich zgromadzenia/ to ieft od kościoła/ wyrzuceni Moábite y Ammonite *BielKron* 97.

W przen (4) :

Zwrot: »Kościoł budować« (2): *KromRozm III* B3v; [Jakub] Wielki Pátryárchá/ wżytkich cnot dofkonáłością/ świat wżyciek/ y kościoł Boży buduiący. *SkarŻyw* 349.

Wyrażenia: »kameń Kościoła« (1): Abowim y oni ludźye/ yáko Yádam/ Abel [...] Moizefz [...] Daniel [...] bogá znáyąc y wzywáyąc [...] ftawali fye ludem bożym á kámyenim tego końcyoła *KromRozm III* B4.

»nasienie Kościoła« (1): 2. Ezáiafz hańbi niewdzięczność y vpor w zydźiech. 9. Nafienie Kościoła zachowane miłofierdziem Bożym. *BibRadz Is* 1 arg.

3. *W tekstach biblijnych lub w nawiązaniu do nich pewna społeczność w ogóle: zgromadzenie, zebranie ludu; Ecclesia Vulg [dosłowne tłumaczenie grec. ἐκκλησία]; Ecclesia Vulg (14) : LubPs Gv [2 r.; Vítá mądrego człowieká bywáią sfukáne w kościele (w zborze ludzi) Leop Eecli 21/20; [Dawid do Goliata] thys przyfzedł ná mię we zbroi/ á ia k tobie w imię Boże/ aby dziś każdy kościoł wiedzyał [et scient omnis congregatio ista PolAnt 1.Reg 17/47]/ iż nie w mieczu Pan Bog wlpomaga. *BielKron* 65v; fzedł [Tyberyjus] do Senatu [...] á rádził aby był Pan Kryftus zá fyná Bożego przyięt w kościele ich. *BielKron* 140v.*

Wyrażenia: »Kościoł anjelski« (1): ktorzy chcą [...] doftác fye do onego końcyoła nyebyefkwego y ányelfkwego: ktory áni odkupyenya/ [...] áni porządku tákwego/ yáki nam pan Kryftus tu ná fweyceye zoftáwił/ nyepotrzbeye. *KromRozm III* B2v.

»diabłow Kościoł« = *pogaństwo* (1): Cić walczą dziś przeciwko nam Polakom vltáwicznie/ ktorzy z Kościoła Bożego w Dyabłow Kościoł od nas fye przenieśli/ y ze wżyftkim Pieķłem fprzyięgli fye ná nas. *OrzQuin* M3v.

»Kościoł męczennikow« (1): Tu iest pomoc gotowa Chrześcíanom/ kościoł Męczennikow/ woysko wefelących fię/ towarzyftwo chwalących Bogá. *SkarŻyw* 208.

»Kościoł pierwiastkowych, pierworodnych« = *ecclesia primitivorum Vulg* (2 : 1): *WujNT Hebr* 12/23; o ktorých támże Apoftoł mowi: Przyftáliście do kościołá pierwiaftkowych/ ktorzy fą popiřáni w niebie do duchow fprawiedliwych dołkonáłych *SkarKaz* 634a, 633b.

»Kościoł szatański« = *bezbożnicy* (1): Bo kościoł Boży miał zázwdy ná tym świecie mieć przenałładowanie/ vćifki/ y nędze: áby do niebá y wieczney oyczyzny tełknił. A kościoł fátáńki tu miał dobrego mienia fzukác/ y tu fię ná ziemi fundowál. *SkarŻyw* 268.

bibl. [Ps 25/5] »Kościoł złościwych« = *bezbożnicy; ecclesia malignantium Vulg* (1): Zázwdim kościoł złościwych w fwey nienawiści miał Nigdy yuż s włfetcznemi nye będe záliadał. *LubPs* G2.

Szereg: »zbor albo kościoł« [*szyk* 1 : 1] (2): Yákye [*zgromadzenie*] było w Ephezye/ myełcye/ oktorem zmyenká w fprawách Apoftołfkich: (*marg*) *Act* 19. (–) ktore też Lukałz S. *ecclesiam*/ to yoft zborom álbo kołcyołem zowye. To fą kołcyoły álbo zbory ludzkye. *KromRozm III* A5v.

** Bez wystarczającego kontekstu (5) : De ecclesia et rebus ecclesiasticis [...] O Kołcyelye y rzeczach kołczyelnych. *Murm* 125; De ecclesia et eiusde^m pertinentiis. [...] O kołczielie y o iego przyflucháynofcziach. *Mymer*¹ 7; Ecclesia. Kirch. Kołczioł. *Mymer*¹ 7v; Ecclesia – Zgromadzenie kołcioł. *Calep* 347b; A ták poftáremu przekłádam [...] *Ecclesia*, nie zbor/ ále kościoł *WujNT przedm* 22.

II. Budowla sakralna (3416) :

1. *Świątynia chrześcijańska, zwłaszcza katolicka; templum Murm, Mącz, Calag, Modrz, JanStat, Cn; aedes, fanum Mącz, Calep, Cn; basilica Mącz, Modrz, Cn; ecclesia Modrz, JanStat, Cn; aedes sacra Mącz, JanStat; sacrum Calep, Cn; domus, sedes sacra Mącz; delubrum, dominicum, domus Dei, martyrium, sacrarium ritus Christiani Cn (1850) : LibLeg* 10/147v, 11/138; *PatKaz II* 39v; *PatKaz III* 154; *Murm* 129; *FalZioł IV* 24b; *MiechGlab* 8, 13, 27 [2 r.], 33, 47, 48, [88]; *WróbŻołt V8, Z3v; ComCrac* 20 [2 r.], 20v; Nad tho wzyacz fzwyczoney wody f fwyedmy kołfciolow y omycz yá dífchell wozowy *LibMal* 1549/149, 1543/69v, 1544/85, 85v, 1547/124, 124v [2 r.]; *RejRozpr B, E3v, F4, K2; ConPiotr* 30v; *LudWieś B3v, B4; SeklWyzn* 4, c2v; Nienaydziez w polfce zadnego Claftoru/ albo kołciołá/ ołtarza/ y kaplice/ ktory by był ku chwale panu bogu zbudowan/ Ale fą zbudowane y nadane ku chwale ftworzenia iego *SeklKat* E2, Q3v, Y3v, Z, Z2; *RejKup* e7, 12v, 16, 17v, x3v, bb6 (9); *ZapWar* 1550 nr 2665; *KromRozm I* A3v, E, Ov, P3; *MurzHist Tv; MurzNT* 73v, 111; *KromRozm III* A5, C6, I8v, Q3; a owšem ani przed WKM dowieść Ksiádz Biskup nie może, abym co z kołciołá swego złupił, alem to wszyćko, czym źle używano, tamże pochował *Diar* 58, 50, 52, 53 [2 r.], 55, 56 [3 r.] (14); *GliczKsiąz* G4, G6v, K7, K8v [2 r.], L, N3v; *LubPs* A5v; *GroicPorz* p4v, t2, kk4v; Przefto nam też Apoftołowie nie zalecáią kołciołow drewniánych/ áni ceglánych/ áni kámiennych/ bo w tych Bog/ iáko fwięty Sztzepan mowi/ nie mięłfka. *KrowObr* 101v; Przefto w ftárym zakonie y wpierwłzym krześcijiáńfkim kołciele/ niebyło tego/ áby vmárłe ludzi chowano w kołcielech/ álbo przed kołciołem ná Smyńtarzach/ ále chowano przed miáłthem (*marg*) Nie przy kołcielech ludzi chowano przed tym. (–) *KrowObr* 104v, kt, D, 11, 28 [2 r.], 36v (82); Bo gdzye fie więc fwawola rozbuia pátronom/ Wnet będzye y s kołciołá fpelunká latronum. *RejWiz* 74; Widziłz

miáftá y zamki/ rozliczne kościoły *RejWiz* 120v, 10v, 45, 94v, 184v; *OrzList* hv [2 r.]; tedy nań położyć pozew v Kościołá w oney Párochiew w ktorey był pierwey ośiádlým *UstPraw* H4, H4, I3; Tátárki poeł przy Mízy trefił sie w kościele/ Dziwował sie iż popow á świec było wiele. *RejFig* B, Bb5v, Ee3 [2 r.]; *RejZwierz* 107; *OrzRozm* Cv [2 r.], H3 [2 r.], Iv, I3; [cesarz Konstantyn Wielki] Przenioł ftolec Cefárki z Rzymá do Bizáncyum/ gध्ये tám kościoły y páłace rozmáicie zbudował y ozdobił *BielKron* 156; Cefarz w Aufzpurku rofkazał/ áby zafię po Rzymku Boża chwałá bylá w kościelech/ á tak káplani Rzymscy znowu poświęćáli kościoły/ ołtarze po luteryaniech/ á gdy ludzie niechćieli iść do kościołá/ náymowáli ie zá pieniądze. *BielKron* 230; Kościołow tám znamienitych dofyć/ iedennaście kościołow Kánonikow/ Dwánaście klaftztorow mnichow/ dziefięć klaftztorow mnifzek/ dziewiętnaście kościołow fárných/ przy niektorych fą Kánonicy. *BielKron* 285v; Ná drugi rok zgorzáło Wilno [...] gध्ये y kościołow wiele pogorzáło/ thák Greckiego iáko Rzymfkiego połfuźeńftwá násláduiác. *BielKron* 420, 145, 148, 149, 150, 150v (243); *GrzegRóżn* H; *KochSat* A3; *Mącz* 13b, 35b, 70a, 78b, 95a (27); iżeś Kościoły zgwałćił/ fkárbyś kościelne pobrał/ nádánias kościelne pośiadł/ Dzięśięćinyś kościołom odiął/ Plebanys wygnał/ woynę Kościołowi BOżemu wypowiedział *OrzQuin* C4, C4 [2 r.], M2, Y4v; *SarnUzn* G5; *SienLek* 12; *RejAp* 41, 110v, 111v, 113v, 131, 152; *GórnDworz* H2v, L5v, T6v, L16v [3 r.]; *HistRzym* 67v, 85v [3 r.], 124 [3 r.], 132v, 134 [2 r.]; *RejPos* 202v, 209v, 260, 276v, 349v [2 r.], 350 [3 r.]; *RejPosWiecz*³ 97; *BiałKat* 138v, 148v, 174, 241, 243v; Pobrać fkárby s Kościołow/ á kowác Mynicę/ Lepiey niżli bogácíc Káplánfką piwnicę. *BielSat* L4v, L4v; *GrzegŚm* A4, A4v, 16; *HistLan* E4v; ono mieyfce Kościołem zowá/ ná ktore sie ludzie álbo dla Kazánia/ álbo dla fpráwy iákiewy świętobliwey fchodzą. *KuczBKat* 75, 75; Kościoł á zámtus v złych w iedney mierze *RejZwierc* 220v, 65, 247v, 258, 258v, [276]; Nie od Kościołowby vbiory oddálác. Bo w kościele pyłze fluzyc niemogá/ ále ochędoftwu y vcźciwości mieścá tego. *WujJud* 181v, A2v, A4v, 52v [2 r.], 62v, 158, 181v [3 r.] (21); *WujJudConf* 10v; *BiałKaz* I2v; *StryjWjaz* A4v [2 r.], C, Cv [2 r.], C2 [2 r.], C3 [2 r.], D5v; *CzechRozm* 157v, 265; Otożefcie wygráli kurká ná kościele/ Y Hefyony nie máfz was zginęło wiele *PaprPan* Ff3, Ee; *KarnNap* A3, B3; *ModrzBaz* [38]v, 39v, 80v, 84v, 86 (11); *SkarJedn* 173, 178, 196 [2 r.], 197, 216 (14); *Calag* 308a [3 r.]; Y tam w ich więzieniu Pfálmy y modlitwy fpráwuic/ gdy kościoły od Tyrránná zámknione były/ z ciemnic kościoły fobie Chrześciánie czynili. *SkarŻyw* 131; Z kościołá niewiafty z niewftymdem á wfzetcznie przybráne/ y młodzieńcy ná nie pátrzące/ iáko pfy iákie fám wygániał *SkarŻyw* 414; ieśli gdzie dochody kościołom fundowáne będą: áby fię na czterzy częśći dzieliły: iedná ná żywność Bifkupowi: druga ná kleryki y káplany iego: trzecia ná vbogie y pielgrzymy: czwárta ná budowanie kościelne. *SkarŻyw* 517, A2, 28, 29, 47 [2 r.], 55 (168); *ZapKościer* 1586/67v; *MWilkHist* A2v; *StryjKron* 135, 150, 220, 288, 305 (11); Záfádzáliliodpufzczenie [!] grzechow ná budowánium kościołow/ káplíc/ dzwonic/ krzeńnic y ołtarzow? *CzechEp* 362, 44, 65, 81, 85, 117, 170, 191; *CzechEpPorz* **4v; náfze fchadzki/ nie w murowánym Kościele/ áni ná mieyfcu vczárówánym ále w domiech drzewiáných/ w ktorych ludzie pofpolicie miefzkáią/ bywáią. *NiemObr* 22, 22; *KochFr* 50, 51, 55; *ReszPrz* 40, 42, 62, 72 [2 r.], 95; fą w Rzymie trzy Kościoły/ ktore zowá *Patriarchales*, fą przez 20. *Dollegiatas* *ReszHoz* 115; Niektore z tych to kościołow máią fwoie náznáczone dochody/ z ktorych káplani/ y fludzy Boży fwoie wyżywienie máią. *ReszHoz* 116, 115 [2 r.], 116 [2 r.], 118, 120, 131, 134; *ReszList*

145, 158, 160 [2 r.], 161, 162 (14); *WerGośc* 229, 230 [2 r.]; *BielSen* 5, 12; *BielSjem* 25; *PudłFr* 73; *GórnRozm* G4, L4; *KochWr* 26, 38 [2 r.]; *Paprup* B3; *ActReg* 7, 16, 19, 20, 21 (12); *Calep* 30b, 407b, 798a, 935b, 1052b; Księża przy wsiach kędy kościoły tãrgi zãłożyli *GostGosp* 140, 140, 146; *GostGospPon* 169; *GrabowSet* T4v; *KochAp* 12; *OrzJan* 97, 99 [2 r.], 101, 111 [2 r.]; *WyprPl* A4 [2 r.], Cv, C3; *LatHar* 10, 83, 100, 117, 474, 634, 741; [nowokrzczãncy] ktorzy kościoły y mieyfcã ná iawne modlitwy náznãczone tãk lekce powazãia/ iãko y inne ktore mieyfcã ábo domy pópolite. *WujNT* 425, 31, 60 [2 r.], 72, 89, 93 [2 r.] (38); gdzie fię brãcia obowięzuiã/ gdybj tego potrzebã vkãzowaã/ żeby fię nie wftydziã ltaã v kościoãã proszãc iãłmużny. *WysKaz* 41, kt, 42 [2 r.]; A gdzie v kościołów nie fã fundowãni przerzeczãni Doktorowie/ fkãzuiemy/ áby nie więcýy ich byão/iedno dwã w świętym Piłmie/ dwã w Prãwie Duchownym/ á piãty w Lékãrfkiãy náuce. *SarnStat* 180; Rãdzãciãle kościołów zã swiãtości piãniãdzy niech niewyciãgãia. *SarnStat* 212, 4 [2 r.], 12, 112 [2 r.], 115, 166 (91); *WitosłLut* A6; *ZapMaz II G* 97/90; *KlonKr* C; *PowodPr* 2, 25, 36, 48, 49 (15); Pierwey Chrześciãnie ołtarze mieli/ á kościołów nie mieli. Bez ołtarzã nigdy nie byli [...] á bez kościołów byli. A gdy mogli/ dopiero kościoły dla ołtarzow budowãli. Pierwzy tedy iest koniec budowãnia kościołów ofiãrã y modlitwã. Potym y dla náuki fłowã Bożego stãwim kościoły. *SkarKaz* 455b; Przechodzenia po kościele/ rozmow swieckich/ y długich y nie przykãdnych ftrzeżmy fię. Bo fię tym dom Pãñki lzy y do nieczciã przywodziã. Zãboleã mużã bãrzo/ ze wzytkiemi czeã domow Bożych miłuiãcemi/ ná frototny obyczã y tey Koronie ná feymikãch ziemkich/ ktore w kościoãch czyniã. *SkarKaz* 456a; Przetoż bãrzo gãnim w kościele witãnia/ rozmowy/ y fprãwy/ y pokłony/ y ftãnia fług przed pãny. Dom iest modlitwy/ dom puftynie swiętey/ dom pokoiu nãłzego. *SkarKaz* 609a,)(2v [2 r.], 40b, 83a, 119b, 349b (52); *VotSzl* D2; *CiekPotr* 7, 61; *GosłCast* 13; *PaxLiz* E3v; Ten Cefarz y bronã do kościoãã nie niolf: á ciã w kościele ftrzelãia y zãbijãia/ á iefzcze bez karãnia zoftãia. *SkarKazSej* 681a, 657a, 666b, 679b, 680b [4 r.], 681a [7 r.] (29); przodkowie nãłzy tãk zwykli budowãc Kościoły iãkoby okręty iãkie/ obrãciãc fztãbã ná wfchod fłõncã/ á Rufã ná zachod/ á ftrzod Kościoãã iãkoby mãłzt ná okrãcie/ wieżyczkã ábo fzpice ftãwiãia ná znãk y ná pãmiãtkã łõdzi ábo Korãbiu Piotrowego. *KlonFlis* A4; *SkorWinsz* A2v; Podkopa fię pod Kościõł y pod Zakryftã: Weźmie Krzyż/ weźmie Kielich/ weźmie Monfrãncyã. *KlonWor* 9, **v, **2, 10 [4 r.], 34, 46, 47 (17); *SzarzRyt* C4v.

W połączãniu z nazwã kraju, ziemi, wsi lub przymiotnikiem od tych nazw [w tym: ai (36), w + L sb (31), G sb (3), na + L sb (2), u + G sb (1); kościõł + okrešlenie (53), okrešlenie + kościõł (20)] (73): *MiechGlab* **7; *ZapWar* 1540 nr 2598; *Diar* 58; *KrowObr* 219v marg [2 r.], Ss2v; [Grzegorz trzeci] kościoły w Rzymie iedny z gruntu drugie vpãdãle wyftãwiaã *BielKron* 168; áż woz przyšzedã z iego ciããem sfiekãnym do Lãtheranã kościõãã/ gdzye fwiãciã mężowie leżã. *BielKron* 176; w kościele v Lãteranã vcziãwie pochowan. *BielKron* 181; [ksiãżã opolskie] kościõł ná iãłney gorze w Czãftochowey zãłożyã *BielKron* 379v; [Jãgiello] pomãzan y koronowan ná kroleštwo Polkie [...] w Krãkõwskim kościele od przerzeczãnego Arcybifkupã *BielKron* 381v, 160v, 161, 167, 167v, 171 (49); *OrzQuin* M2v, Tv; *ModrzBaz* 123; wole álbõ tãkie gãrdãã/ ktõre tãlko íãm Krõł Frãncufki [...] w Kościele au Fonteinoble vzdrawia. *Oczko* 23v; Kleryk ieden kościõãã Akucyneñskiego od czãrtã byã opëtãny *SkarŻyw* 251, 544; *ZapKościer* 1583/40; *StryjKron* 522; *NiemObr* 23; *ReszHoz* 139; *WujNT* 447; Tãż wfzyftki Kościoły Ziem Litewkich przerzeczãnych tãk *Cathedrales*, iãko *Collegiãtas*, *Parochiãles*,

albo *Conuentuales* w Wilnie y gdzie indziej zbudowané [...] zachowujemy *SarnStat* 987, 115, 380, 382, 987 *marg*, 1104; *PowodPr* 52 *marg*.

W połączeniu z imieniem patrona lub wezwaniem [w tym: *G sb* (162), *u + G sb* (17), *kościół*, *który* *zową...*(3); *kościół + określenie* (156), *określenie + kościół* (26)] (182): *PowUrb* +4; *ZapWar* 1527 nr 2383; *MiechGlab* *6, **2, **7v, 8, 9, 13, 70; *LibMal* 1547/124, 124v, 136v; Tu *Kościół Panny Máryey/ Tu Świętego Woćiechá/ Thu Świętego Ianá/ Tu Káplicá trzech Krolow* [...] *Nieuflyfyzfz* nigdziey *Boży Kościół*. *KrowObr* 219v, 38, 135, 146, 219v [3 r.]; *RejFig* Aa8; *Ná* tym mieyfcu *dziś* w *Rzymie* [...] *ftoi kościół który zową Maria coeli*. *BielKron* 135; [*Cesarz Fryderyk*] *pośłał zakonniki* *które zwano Bożogrobkie Rycerze S. Ianá z Rodis/ z domu Niemieckiego/ panny Máryey kościoła* *BielKron* 346, 137v, 142v, 144v, 148, 156 (102); *Mqcz* 476c; *GórnDworz* Q8v; *HistRzym* 123v, 126v; *StryjWjaz* C [2 r.], C4v; *SkarJedn* 137 [2 r.], 142 [2 r.], d8; *SkarŻyw* 70, 89, 90, 92, 172 (31); *StryjKron* 400, 452, 762 [2 r.], 777; *ReszList* 144, 145, 160, 161; *LatHar* ++3, ++6 [2 r.]; *SarnStat* 93, 1104; *Konftántyn wielki* [...] *kościół grobu Páńfkie^{go}* *złotem y srebrem oblokł*. *SkarKaz* 456b, 419a; *KlonFlis* G3.

W połączeniu z zaimkiem dzierżawczym odnoszącym się do *Boga lub Chrystusa* (8): *KrowObr* 219v; *RejPos* 202v; *GrabowSet* P3, V; *LatHar* 83 [2 r.], 474; *áby* [...] *fluzbę świętą twoię y chwałę rozmnażał: kościołom twoim y wierze ś. obronę wżeláką y wyflugę czynił* *SkarKaz*)(2v.

W przeciwstawieniu: »bożnica ... kościół« (1): *I dla tego oni żydowie* [...] *przyjęli wiarę Kryftułowę/ y okrzykli fie/ y fwoie Bożnice w kościoły obročili y poświęčili* *KrowObr* 102.

W porównaniach (5): *leżał [Jezus] w zyuoczye yey [Matki] jako w kofzczyele* *PatKaz II* 40; *fluzyli mu[kniaziowi] przy ftole fludzy w Dálmátyki obleczeni iákoby w kościele często kroć klękáiąc*. *BielKron* 435; *fkáá oná/ iáko kościół iáki wykowána była* *SkarŻyw* 422, 341, 498.

W charakterystycznych połączeniach: *kościola* (o)bronić (4), *doglądać*, *pilnować*, *strzec*; *do kościoła* (po)bieżeć (3), (w)chodzić (*wchodzenie*) (12), *cisnąć się*, *iść* (12), *schodzić się* (*najść się*, *zejść się*) (4), *nic nie mieć*, *obrocić się*, *pojść*, *przy(ś)ć* (5), *rzucić się*, *ujść*, *ukazać się*, *wędrować*, *werwać się*, *wjechać*, *wniść* (*weście*) (13), *wrocić się*, *wstąpić* (4), *wybiec*, *zajść*; *imo kościoła jechać*; *środ kościoła schować*; *u kościoła stać*, *chować*; *z kościoła gonić* (*wyg(a)n(i)ać*) (6), *iść* (2), *pojść* (2), *wychodzić* (*przychodzić*) (3), *wynić* (9), *złupić*; *kościółowi darować*, *folgować*, *odjąć*, *płacić*, *pobrać*, *polecać*, *przepuścić*, *przywłaszcząć*; *ku kościołowi* (*przy*)jechać (3), *przypadać*; *kościół* (z-, po)budować (73), (z)burzyć (*rozburzyć*) (6), *czynić* [z czego], *fundować* (8), (z)gwałcić (3), *hydzić*, *lżyć* (2), (z-, wy)łupić (25), (z-, po)murować (11), (z)naprawiać (*oprawi(a)ć*, *poprawić*) (8), *obchodzić* (3), *obejść*, *obtoczyć* (2), (*wy*)ochędożyć (*przyochędażać*) (4), *oddawać* [komu] (2), [komu] *odejmować* (2), *odrzec*, *okrasić*, *opuszczać*, *osadzić* (3), *otworzyć* (*otwierać*) (3), *ozdobić* (2), *podkopać*, *pokazać* (*skazić*) (3), *posta(no)wić* ((*wy*)*stawi(a)ć*) (15), (*po-*, *s*)*pustoszyć* (5), *przenagabać*, *przenaśladować*, *psować* (*psuć*) (6), *robić*, *spalić* (*zapalić*) (5), *ubogacić*, *wojować*, *wrocić* [komu], *wybrać* (3), *wydzierać*, *wywracać*(2), *zakląć* (2), *zakładać* (6), *założyć* (18), *zamknąć* (*zamykać*) (6), *zawrzec*, *zchlewić*, *złecić* [komu]; *na kościół mieć* *względ*, *miotać się*, *prosić*, *rzucić się*; *o kościół prosić* (4), *starać się*; *pod kościół podkopać się*; *przed kościół zejść się*; *w kościół się cisnąć*, *wniść* (3), *wpaść*; *przed kościołem dać się kłaść*, *krzyżem leżeć*, *stać*, *wisieć*; *przy kościele mieszkać* (3), *chować* [= *grzebać*] [kogo] *ustanowić* (2), *ostać*, *przebywać*; *w*

kościół błogosławić, (prze)bywać (przebywanie) (5), chować (pochować, schować, pochowan, schowan) (45), dać się kłaść, dzwonić, działać egzorcyzmy, kazać, klęczeć, koronować (koronowan(y)) (7), krzycić, leżeć (położyć) (3), mieszkać (11), modlić się (3), nauczać (nauczyć) (2), obchody czynić, obchodzić, ofiarować, pogrześć (pogrzebion) (11), przysięgać (poprzysięc) (2), schodzić się, słuchać (słyszeć) (2), służyć (2), strzelać, szemrać, ślub dawać (2), ślub brać, wołać (3), wyznawać (wyznawany) (2), zabi(ja)ć (ubić, zabić) (4), [czego] zakazać (2), zamknąć (się) (3), zostać; u kościołow opowiedzieć; kościołom rozdać; kościoły gubić, (po)łupić (7), pobić, (po)palić (9); między kościoły rozesłać; o kościołach radzić (3); po kościelech błuźnić, chodzić (2), wołać, zapowiedzieć, zbierać się; kościół brzmiał, buduje się (2), zgorzał (pogorzał, zagorzał) (6); kościół [z czego] (z)budowany (11), ceglany (2), drewniany (3), drogi, kamienny (3), marmurowy, mocny, murowany (5), nakładny (2), naprawiony, niemały, nowy (2), okrzczony, opatrny, piękny (przypiększony) (3), postawion, sąsiedzki, skażony, spustoszony, stary (3), upadły (2), wspaniały, założon, złupion; kościoła beneficjum, (z)budowanie (13), cmyntarz (2), (uczczenie) (4), dostatki, dziekan, (z)gwałcenie (6), kapłan, kaznodzieja (2), kleryk, komora, kor (chor) (3), krzczenie, krzywda, łupiestwo (4), złupienie, malowanie, mnisi, murowanie, naprawa (poprawa) (2), niepożytek, obrona (4), ochędostwo (wychędożenie) (2), oprawa (2), ozdoba (5), powinności (2), prawa, prerogatywy, profanowanie, przykrycie, psowanie, restauracja (3), rządziciel, skaza (2), spustoszenie, starszy, uciśnienie, używanie, wikary, wyłam(ow)anie (2), zaniedbanie, zwojowanie; do kościoła brany (3), dawany (2), przyjmowany, przysłany; od kościoła broniony; u kościoła fundowany (3); wpośrodku kościoła przygotowany, uczyniony; kościołowi naznaczony, obrona, odjęty, pomocny, pożyteczny (2); przeciwko kościołowi występ; na kościół najazd, nakład(anie) (3); w kościół prezentacja; na kościele kurek (3); po kościele przechodzenie; przy kościele pogrzebion, zasklepienie; w kościele kazalnica, komora, malowanie, modlitwa (4), obraz (2), odmiana, pomazan, witanie, zasiedzenie; od kościołow alienowany (2); o kościelech deliberacja; kościołow, w kościelech nabudować (2 : 1); przed kościołem, przy kościele baba (1 : 1).

Przysłowia: A to są zbory czártowłkye/ który [...] dziwnymi obyczáymi ludzýe zwodzi. A wedle przýflowya náłfego polłkyego/ podle kołcyoła kárczmę buduye. *KromRozm III A6v*; diabeł nigdy nie zamiefzka/ áby bożnice łwoiey nie przyłtáwił do kołcioła Páńłkiego *RejAp 57, Ee3v*.

RejRozpr K3; niemáią być czynione złe rzeczy/ áby z nich przychodzily dobre: áni dzwonicá (iáko náłzy mawiáią) ma być odzieraána dla przykrycia kołcioła [*nec campanile ... spoliandum est templi tegendi causa*]. *ModrzBaz 99v*.

Ale w tych Dyabli są/ y przemienność iáwna/ kthorych mył y ferce odmiána tak łye kręci/ iáko Kurek od wiatru na Kołciele. *OrzList d4v*.

Zwroty: »biegać po kościele, około kościoła« = *pogard. chodzić z procesją* [szyk zmienny] (2 : 1): *RejKup k6v, q8*; Albo też gdy biega s łrebrną klatką około kołcioła/ łwiece pali/ dzwony dzwoni/ z dział łtrzela/ a łpiewa non est panis sed est Deus *RejAp 180*.

»biegać po kościelech, od kościoła do kościoła« = *pogard. pielgrzymować* (2 : 1): Stądże ludzie niebożátka próci/ łzukáiąc zbáwienia/ y odpufztzenia grzechow/ biegáią/ od Kołcioła do Rołcioła [!] od Kkáplice [!] do Káplice/ od Ołtarzá do Ołtarzá/ od Obrázu do Obrázu *KrowObr 79v; RejAp 19v, 154*.

»około kościoła się gonić« = *pogard. chodzić z procesją* (1): pałą/ kurzą/ dzwonią/ A około kościoła s kropidły łie gonią. *RejWiz* 183v.

»kościóły, do kościołow nadawać; kościołow nadanie« = *ecclesias locupletare* *Modrz* [szyk zmienny] (2 : 2; 2): wiele ludzi zacnych przed tobą [...] hoynie żyli/ vbogie podpomagáli/ przyiaćioły bogáci/ kościóły nádawali *ModrzBaz* 99v; *SkarŻyw* 356; *KołakCath* B; *KołakSzczęśl* C3v; *SarnStat* 182.

»(od)dać (a. dawać) kościołowi (a. kościołom), do kościoła (a. do kościołow), na kościół« = *złożyć ofiarę* [szyk zmienny] (5 : 3 : 1): *ComCrac* 21 [2 r.]; *SeklKat* Q3v; Czin ze ty przed łie offyare Stanieć to ła prawą wiare. Dai kołczyolom dai kłałtorom I też infem łwietem łborum. *RejKup* 16, i6, 14v; *KochZg* A4v; *WujNT* 151 [2 r.].

peryfr. »osieć przy kościele« = *zostać żebrakiem* (1): Bárzo bywa niešporo ofieć przy kołciele. *RejWiz* 104v.

peryfr. »przed kościołem, pod kościołem siedzieć« = *żebrac* [szyk zmienny] (2 : 1): *HistRzym* 124; *ReszList* 176; Widziałem ongi iednę z wypádąłą twarzą Pod kościołem siedzącą *CiekPotr* 33.

»uciec (a. uciekać (się)) do kościoła (a. do kościołow)« = *szukać azylu w kościele* [szyk zmienny] (6): *ComCrac* 20; *GroicPorz* bh4; [*Bonifacyjus piąty*] ten vłtáwił iż gdy by człowiek po złym wczynku wciekł do kościoła/ nie wydáwac go. *BielKron* 165v, 163, 399v; *SkarŻyw* 300.

Wyrażenia: »kościół (arcy)biskupi, metropolski« = *kościół katedralny* [w tym: *metropolski to jest arcybiskupi* (1)] [szyk 7 : 1] (8 : 1): *MiechGlab* 15, 87; Theż we Lwowie kościół Metropolłki/ to ielł Arcybiskupi/ záložyl s fáry *BielKron* 376v; Ná tym mieyfcu Władziłław w Wilnie záložyl Kościół biskupi S. Stániłławá *BielKron* 382, 293v, 344, 344v, 376v.

»kościół barnardyński (a. bernardyński), u bernardynow« [szyk 5 : 1] (4 : 2): V Bernardinow wkołczyelye gromliczą [!] vkradł *LibMal* 1547/136v; *BielKron* 391, 396v, 419v, L1114v; *StryjKron* 717.

»kościół boży, Boga żywego« = *templum Dei* *Modrz* (12 : 1): *KuczbKat* 300; *WujJudConf* 186; *ModrzBaz* 34v; *SkarŻyw* 298, 391; *OrzJan* 19, 136; *WujNT* 93; ZAchowuymy kościóły Boże w wielkieu czći/ iáko domy łámemu Bogu ná miełzkánie oddáne *SkarKaz* 456a; *SkarKazSej* 675b, 686a, 703b [2 r.].

»kościół Chrystusowy, Pana Krystusowy« (2 : 1): *KrowObr* 112; włzytkę náłzę máiętność y imioná/ rozday vbogim y kościołom Chryłtułowym. *SkarŻyw* 225, 571.

»kościół farski, farny, u fáry« = *ecclesia parochialis* *JanStat* [szyk 4 : 3] (3 : 2 : 2): *LibMal* 1547/137v; *BielKron* 285v, 327; tám teraz w Wárlzáwie inákłza Wiára/ inákłza łłuzbá Boża/ inákłze Kazánia v Fáry w Kołciele przed Królem bywaią *OrzQuin* K4v; *ReszHoz* 115; *ReszList* 158; *SarnStat* 275.

»główny kościół« = *ecclesia primaria seu cathedralis* *JanStat* [szyk 3 : 1] (4): STátuty o liczbie prołtęgo łtanu ludzi/ kłórzy máią bydź do głównych Kołciółów bráni [...] rołkazemy exequowác. *SarnStat* 180, 180, 193, 197.

»greckie kościóły« [szyk 2 : 2] (4): (*marg*) Wkołcio(ł)ách Greckich po Łáćinie (ł)piewano (–) z zwyczáiu łtárodawnego przy łłuzbie Bożey/ czćac ięzyk Rzymłki/ y łtolice Piotrá S. pierwey po Łáćinie Ewánielije/ y Epiłtoły Grekowie czytáią/ toż dopiero dla Grekow po Grecku wykłádáią. *SkarJedn* 216 *marg*, 250, 372 [2 r.].

»kościół imieni(e)m [*kogo*], imienia [*czyjego*], tytułu [*czyjego*], poświęcony [*komu*]« = *kościół pod wezwaniem* [szyk 9 : 2] (6 : 1 : 3 : 1): Kościół Panu Bogu imieniem S. Medárdá poštáwił. *SkarŻyw* 528, 70, 528, 533 [2 r.], 566, 601; *WujNT* 428; Działo fie przy Naiáfnieyfzym Książęciu [...] Fryderyku z łálki Bożey świętego Rzymfkiego Kościoła Tytułu świętýy Luciiéy *in septem follis* [*kapłanie*] *SarnStat* 939, 380, 382.

»kościół kanonikow« (2): Pośzrod miáftá Ratułz ykościół kánonikow záłożenia s. Idziego. *BielKron* 278, 285v.

»kapituła kościoła« = *capitula ecclesiae* *JanStat* [szyk 2 : 2] (4): Dziedzictwá y ftátku/ ku ftołu memu należącego nieprzedam [...] choć tełz y fprzyzwolenim megokościóła Kapituły/ bez rády y dołożenia Rzymfkiego Bifkupá. *KrowObr* 128v; *SarnStat* 178, 922, 954.

»kościół kapituły« = *ecclesia capituli* *JanStat* (1): Wikáriómkościóła Kápituły Krákówfkiéy bywáią dawáné ná koždy rok íześcdzieśiát y íześć miar foli miáłkiéy. *SarnStat* 378.

»katedralski, stołecznykościół« = *ecclesia cathedralis* *JanStat* [szyk 2 : 1] (2 : 1): Ktorych pífmákościół podziś dzień ma [...] y one [...] wípomina/ ná káždyy Primie wkátedráłfkiehkościółách. *SkarŻyw* A5v; *StryjKron* 295; *SarnStat* 1097.

»kościół katolicki« (11): *SkarJedn* 227; *SkarŻyw* 58, 86; *StryjKron* 767; ktoby koscioły katolickie Zbory Ewangelickie. Cerkwie Ruskie, Cmyntarze Groby y insze mieysca nabozenstwu Chrzescianskiemu, y pogrzebom naznaczone gwałtownie nachodziły [!] y tam osobom sługom Kapłanom, Ministrom, Popom y inszem sługom Nabozenstwo odprawuiącym gwałt iaki, łupiestwo, albo Vsilstwo czynił. *ActReg* 17, 16, 17; *WujNT* 93 marg, 444, 783, Zzzzz3.

»kościół konwentualski« = *ecclesia conventualis* *JanStat* (1): [*aby*] Alfperfkiému/ Chełmińfkiému/ Pomezánfkiému/ y Sámbiemfkiému Bifkupom/ y ich Kościołom/ ták Káthedrálfkim/ iáko Conwentuálfkim/ y Kollegiátfkim [...] były wróconé *SarnStat* 1097.

»kościół kollejjacki« = *ecclesia collegiata* *JanStat* (1): *SarnStat* 1097 cf »kościół konwentualski«.

»kościół krześcijański (a. chrześcijański)« (11): *KrowObr* 90, 91, 109v, 110, 117v, 118; [*Alarykus*] przykazał pod gárdłem/ ktoby vciekł dokościóła Krześciánfkiego/ áby pokoy miał. *BielKron* 158v, 288v, 453; *SkarŻyw* 457; *WujNT* 424.

»łaciński, rzymskikościół« = *obrzędku rzymskokatolickiego* [*w tym: rzymski i łaciński* (1)] [szyk 8 : 5] (9 : 5): *BielKron* 222; *SkarJedn* 244 [2 r.], 250 [2 r.], 321, 371, 372 [2 r.], d6, d7; ná początku v Ruśi Rzymfkie y Lácińfkiekościóły były *SkarŻyw* 576; *SarnStat* 939.

»martwykościół« = *budynek kościelny w przeciwstawieniu do „kościół żywy” ‘zgromadzenie wiernych’* [cf *znac. I.1.*] (2): Ale íz okościóły żywe niedbaćie/ przeto martwekościóły/ drewniáne/ cegláne/ y kámienne/ z rofkazánia Antykryftá Rzymfkie⁸⁰ przyochędażaćie y poświęaćie *KrowObr* 101v, B3v.

»kościół materyjalny« (2): Pan nie nákościół máteryálny pátrzy/ ále ná ferce pokorne *Leop Is* 66 arg; *WujNT* Zzzzz2v.

»u mnichowkościół« (1): Item wkalífchu v mnychow wkołzczyelye zakriwane pulpitha bathłáffewe schare vkradł *LibMal* 1547/137.

»kościół Pański« (2): Iż pogáni dla tego gwałcą kościoły Pánłkye/ áby zátráчили pámiątkę imieniá Bożego. *LubPs R2v marg; RejPos 198 marg.*

»kościół plebański« (1): Też dziefiéc Kościołow Plebáńłkich wielkich [...] łpálili *StryjKron 320.*

»poświęcanie (a. poświęcanie, a. poświęcenie) kościoła; poświęcony (a. poświęcany) kościół; (po)święcić (a. poświęcać, a. poświęcić, a. poświęcać) kościół« = *consecratio templi Murm; paganalia Mącz [szyk 40 : 38] (38; 7; 33); PatKaz II 39v; Murm 12; FalZioł IV 52c; SeklKat V2; KromRozm III K7v, K8; KrowObr B3v, 70v, 79v, 100, 100v [2 r.], 101 źp (37); Kościołow y kápłanow áby żadny nie święcił iedno Błkup. BielKron 158, 153, 158, 230, 362, L111; Paganalia, [...] Poświęcánie kościołá ná wśi álbo kiermáłz/ chłopskie święto. Mącz 272d; WujJud 181, 185; SkarJedn 230; SkarŻyw 412, 422; NiemObr 22; LatHar [++3], ++6 [2 r.], 474; WujNT 271 marg, 349 [2 r.], 424, 508, 885 marg, Vvvvv4v; SkarKaz 452, 452 źp, 453a, 454a [4 r.], 455a [3 r.], Ooood.*

»przedniejszy kościół« = *principalis ecclesia JanStat [szyk 2 : 2] (4); NiemObr 22; Oćiec S. náznáczyć raczył cztery kościoły przednieyfe w Rzymie/ y opodal od fiebie odległe/ ś. Piotrá/ ś. Páwłá/ ś. Ianá in Laterano, y Pánny náświętfzey ktory zowá ad Niues ReszList 156; WujNT 508; SarnStat 178.*

»kościół reformowany, ktory jest reformowany« = *zbór protestancki (1 : 1): w tych [rzeczach] wątpliwóść mamy, cóście WM napisać raczyli o święceniú kapłanow a o restauracyjej kościołow reformowanych in ritum zasię Romanum. Diar 56, 57.*

»kościół święty« = *sancta ecclesia JanStat [szyk 4 : 4] (8); HistRzym 48; LatHar 83, 474; WujNT 103; Zbygniew z śmiłowánia Bożego świętego Rzymłkiego Kościołá/ Tytułu świętęy Pryłzki Kárdynał/ y Błkup Krákwłki SarnStat 380, 382, 939; SkarKaz 456a.*

»kościół tumski, na tumie« = *metropolitana a. cathedralis ecclesia JanStat [szyk 5 : 3] (7:1); BielKron 345v; ReszList 158; Wiele, y iácy, proftęgo ftanu ludzie, do kościołow Tumłkich máią bydź bráni. SarnStat 179, 179, 181, 196, 199, 1251.*

bibl. »kościół ręką (a. rękoma) (u)czyniony (a. urobiony, a. sprawiony, a. (z)budowany)« = *manufactum (templum) Vulg (10); Leop Act 17/24; RejAp 90, 126v; RejPos 22v, 198v marg; CzechEp 85; CzechEpPORz **4v; Bog [...] będąc Pánem niebá y źiemie/ nie miełzkać w kościelech ręką wczynionych WujNT Act 17/24, Act 7/48; SkarKaz 454b.*

»kościół widomy« (2): *RejAp 185v; Ci ktorzy P. Bogu kościoły widome buduią/ pierwey kościół ferdeczny w łobie zbudowáli. SkarKaz 457a.*

»kościół wielki (a. wielgi, a. więtszy)« = *katedra biskupia; ecclesia maior JanStat [szyk 14 : 6] (20): ieft thám dziś kościół wielki błkupi [...] z drogiego kámienia zmurowány BielKron 293v; Zá iego czáfu Nánkierus Błkup Krákwłki kościół wielgi ná zamku z gruntu záložyl BielKron 373, 213v, 316, 356v, 369, 370v (14); RejZwierc 273v; SkarJedn 273, 319; SkarŻyw 538; SarnStat 194, 1124.*

»wschodny kościół« = *świątynia obrzádku wschodniego (1): Przetoż Apoftołowie S. záłfony y przegrody v ołtarzá nie mieli/ dopiero Bážyli wielki wóchodnych kościołách to záczáł SkarJedn 238.*

Szeregi: »kościół, (albo, i) cerkiew« (3): *Aedes Kołcyoł álbo cerkyew. Murm 125; Kościołow Cerkwi Zborow burzenia wszelakiey religiey czynić niemamy ActReg 43, 16.*

»kościół, (a(l)bo, i, jako) dom (boży)« = *ecclesia seu aedes sacra JanStat* [szyk 5 : 4] (9): *Domus etiam pro templo accipitur, Kościół, Boży dóm. Mącz 94b; RejPos 144 marg*; gdy przvpádło ziemie trzęsienie w Anthyochiey: obálił fię dom ich [arian] ábo Kościół/ gdzie schadzkę mieli *SkarŻyw 87; SarnStat 181, 628, 890; PowodPr 52; SkarKaz 453a [2 r.]*.

»kościół a (abo) miejsce święte« (2): *WujNT 610; Drogi Sionu (ábo kościołow á mieyc świętych) zoftály w żalobie y płáczu/ iż niemálz ktoby nimi chodził ná nabożeńftwo. PowodPr 9*.

»kościół, (i) ołtarz« [szyk 6 : 2] (8): *KrowObr 100v, 101 [2 r.]; WujJud 58v; SkarKazSej 680b [2 r.]; KlonFlis A4v; Nietylko cię Pirámid/ ábo Mánfeołow/ Ale też godną znamy Ołtarzow/ Kościołow. SzarzRyt Dv*.

»(albo) kościół i (albo) zbor« [szyk 2 : 1] (3): nie rychło wniesiono ieft śpiewanie do zborow y kościołow ná zachod fłońcá. *WujJudConf 186; ActReg 16, 43*.

W przen (2) :

Zwrot: »kościół przeciw kościołowi budować« = *stawać się odszczepieńcem, heretykiem (1)*: Skoro Luther kościół przeciw kościołowi/ ołtarz przeciw ołtarzowi budować począł/ trzáłły świętości kościelne *ReszPrz 73*.

Przen (181) :

a) *Ciało ludzkie, człowiek lub świat jako mieszkanie Boga; templum Vulg (72) : OpecŻyw 73; PatKaz II 39v, 42; MurzHist S; Kryftus wízedł do kościołá to ieft w żywot błogosławioney dziewicy Máryey. HistRzym 87; RejPos 105, 198 marg, 198v; KuczbKat 285; SkarŻyw 341 [2 r.], 393, 498; ReszList 182; fam sobie vczyn/ iáko rozumiełz y raczyłz/ duchowny koráb/ y duchowny kościół z fplugáwionego fercá mego LatHar 216, 41, 570; Rozwałcie ten kościół/ á we trzech dniách wyftawię gi. WujNT Ioann 2/19, 1.Cor 6/19, s. 178 marg, Yyyyyy; SkarKaz 457a [2 r.], b, 458a*.

W połączeniu z zaimkiem dzierzawczym odnoszącym się do Boga lub Chrystusa (9): Proźbá áby raczył vgrunthowác Pan fam kościół fwoy w wiernym Ieruzalem ferc ludzkich *LubPs N4 marg, dd2*; gdyż on ftan człowieká poczciwego zowie wdzięcznym kościołem fwoim *RejPos 134, 198, 203, 271v, 355; SkarJedn 13, 457a*.

W porównaniu (1): Wtey mierze vważyć fię ma/ iáko zboiáznia czćić męze święte mamy/ poniewálz fą iáko kościołem Bożym. *SkarŻyw 498*.

Wyrażenia: »kościół boży, boski« (8 : 1): *PatKaz II 39v; KuczbKat 285; RejZwierc 47*; gdziekolwiek święta pánienká byłá/ kościołem Bożym zoftáwała *SkarŻyw 341, [237], 393 [2 r.]; LatHar 478; SkarKaz 457b*.

»kościół Chrystusowy« (1): Ták idąc z cnoty w cnotę/ ftał fię pięknym miefzkánim y kościołem Chryftufowym. *SkarŻyw 354*.

»kościół ciała [czyjego]« = *templum corporis Vulg (4): OpecŻyw 73*; O Duchu święty [..] Rácż poświęćić kościół ciáłá náfzego/ á ná miefzkánie tobie oddáne obroćić. *LatHar 31; WujNT Ioann 2/21, s. 307*.

»kościół Ducha Świętego« (7): *RejPos 194v; BiałKat 153v; RejPosWstaw [110³]; ReszList 182; LatHar 504; Aza niewiećie iż członki wálze fą kościołem Duchá świętego WujNT 1.Cor 6/19, k. Yyyyyy*.

z łamey dułże byli iáko Anyołowie: kościołaby nam nie potrzebá. *SkarKaz* 453b, 155a, 384b; Onże pochlebca vczy nošić wino śmieie; Chočia go nie piiano przedtym procz w kościele. *KlonWor* 56, 73.

Fraza: »było w kościele« = *odprawiało się nabożeństwo* (1): Y gdy było w kościele/ vczynił kazanie/ Lámentuiąc ták ná nie/ wielkie nárzekanie *RejFig* Ee3v.

Zwroty: »w kościele bywać, być« = *uczestniczyć w nabożeństwie* [szyk 7 : 2] (5 : 4): wdzyen łzwyenthi gdi Gołzpodarzs zgołpodinya bill wkołzczyelye, Mathifz yey y Gyercze łkrzynye othworzil *LibMal* 1546/116v, 1546/114, 117; *RejRozpr* B2; *BielKron* 387; *GórnDworz* Q3v; *RejPos* 134; *SkarŻyw* 35; PO co wy Haereticy w kościele bywacie? Kiedy ceremoniie zá śmiech łobie maćie. *KochFr* 103.

»do kościoła cbodzić« [szyk 4 : 1] (5): *RejKup* i3v; *KrowObr* 226; *BielKron* 224v; A załz nie dobra rzeoz ielt w te Świętá/ iáko y w Niedzielę do Kościołá chodźić/ łłowá Bożego łłuchác/ Páná Bogá chwálić? *WujJud* 189; *SkarJedn* 366.

»i(ś)ć (a. przy(ś)ć) do kościoła, z kościoła« [szyk 13 : 3] (13 : 3): *RejKup* i5; W niedzielę pan s kościołá przydzie áz łpi łługá *RejFig* Dd8, Cc5v; Linus [...] Vłtáwił áby káżdá płęc żeńłka głowę záwijáłá/ gdy do kościołá idzye. *BielKron* 145v, 230; *HistRzym* 8, 50v, 115v, 116; *RejPos* 225v; *RejZwierc* 15v; *SkarŻyw* 28, 312; *WerGośc* 229, 230; *BielSjem* 23.

»pilen być kościoła« = *być pobożnym* (1): Pylenem ia był kołczyola. I to czo kxieza vczyły Czo naten czas przynim były. *RejKup* g5.

»schodzić się, schadzać się, schadzka do kościoła« = *gromadzić się na nabożeństwo* [szyk 5 : 1] (3 : 1 : 2): *KrowObr* 195v; *BibRadz Act* 11/26; dla tego Świętá rozmáite/ łchadzki łudźi wiernych do Kościołá/ łpiewanie Kościelne/ vbiory Kápláńłkie/ bezżeńłtwo Káplánów/ y niektore vłtáwy Zakonnicze łá połtánowione *WujJudConf* 41v; *WujNT* 1.Cor 11/18, s. 444; *SkarKaz* 578b.

»w kościele, w kościołach służyć (a. poślugowác)« = *celebrowác nabożeństwo* [szyk 3 : 1] (3 : 1): A ielłiby [ksiádz] żony porzucić niechćiał/ áby w kościele niepoślugował *KrowObr* 234v, 232, 234; poczał Łácińłkie kościoły y kłáztory w Konłtántynopolu y w Grecyey płowác/ y do tego niewolić/ áby po Grecku w kościołách łłuzyli. *SkarJedn* 244.

»w kościele, w kościelech łpiewác; być łpiewan, łpiewanie w kościele« [szyk 17 : 6] (15 : 6; 1 : 1): *KrowObr* 68v, 69v [2 r.], 135v; A tych Płalmow było włzytkich łto y piędzdyełiát/ ktore v nas y dziš w kościelech łpiewáią *BielKron* 73v, 149v, 156v, 157v, 159v, 161v (11); *SarnUzn* D8; *ModrzBaz* 131; *SkarŻyw* 507, 510 [3 r.]; rzymiánie to w kościołách łpiewáią/ *Deum de Deo, lumen de lumine*, Bogá z Bogá/ á łwiátłóć z łwiátłóći wykrzykáiąc. *CzechEp* 146, 321.

»zejść się do kościoła« (1): Lud łię wielki złzedł ná on dzień do kościołá. *SkarŻyw* 511.

a) *Słuźba ołtarza, kapłáństwo* (2) : áby do kościołow nieobieráli y wzywáli/ áłzby ich pierwey pytáli/ ielłi Pánny poymowáli. *KrowObr* 232v; áby żadny tákowy do kościołá niebył pułztzon/ áłzby pierwey żonę porzucił. *KrowObr* 234v.

c) *Miejsce łszczególniejszej łci* (2) :

Wyrażenie: »święty kościoł« [szyk 1 : 1] (2): A o tych zásię co mamy rozumieć/ ktorzi do tego łwiętego Kościołá [*in hoc sacrarium*] z ákrwáwionemi łercy przychodzą *ModrzBaz* 27, 27.

Szereg: »koło radne to jest Rzeczypospolitej kościoł« (1): á ktorzi też nierozważywłzy pirwey v siebie łpraw o ktorzych rádá ma być/ przychodzą do kołá rádneho/ to iest/ do onego świętego Rzeczypołpolitey Kościołá [*in templum et sacrarium reipublicae*]/ ci niechay wiedzą/ iż od Bogá słułzne karánie odniołá/ zá złe przeciw Rzeczypołpolitey záchowánie. *ModrzBaz* 27.

a. *O cerkwi* (32) : *MiechGlab* 5, 6; *BielKron* 345, 348, 353, 407v, 412, 428, 429, 430, 462; Tám naydzie/ iż wielki ksiądz Mołkiewłki Iwan gdy Kozáń wziął/ á kościołow tám nábudował/ kazał [...] nakupić ksiąg do onych nowych kościołow *BudNT przedm* c5v; *StryjKron* 195, 225, 275.

W połączeniu z nazwą miejscową [zawsze: w + L sb] (6): *MiechGlab* **2 [2 r.], **3v; *BielKron* 347v; Kościoł Bohorodzice w Kijowie. *StryjKron* 165 marg, 210.

W połączeniu z imieniem patrona lub wezwaniem [w tym: G sb (9), u + G sb (1); zawsze: kościoł + określenie] (10): *MiechGlab* **3v; Młciłław vmárl/ á w Kijowie pochowan w kościele v S. Krzyżá ktory on dał zbudowác *BielKron* 359; Kościoł ná Zamku preczyłtey murowány/ inłze z drzewá/ ná przedmiełciu Kláłztorow dołyc łpułtołzáłych. *BielKron* 431v, 347v, 384v; Pogáni Połowcy Kościoł łtołeczny łwłętey Zophiey/ y włzytkie inłze Cerkwie y Monałtery łrogo połupili *StryjKron* 235, 165 marg, 210 [2 r.], 235.

W charakterystycznych połączeniach: kościoł burzyć, (po)łupić (2), postawić, (s)palić (2), zbudowác, znieść; kościołow nabudowác (budowanie) (2); w kościele pochowan (3), pogrzebion; kościoł kosztowny, murowany (2).

Wyrażenia: »grecki kościoł« (1): Abowiem przedtym bywał chleb kwáłzony/ iako łá ielłtze tego nijakie znáki z greckich kościołow v Rułi. *KrowObr* 197v.

»kościoł ruski« [szyk 2 : 1] (3): Przyiechał potym Krol Włádzilław do Rułi/ á w ten czás dał kościoł Rułki z zamku Przemyłkiego Świętego Iwaná s kwádratu ćiołánego ná doł łniełć/ ktory ielłcze y dził ielł w korze wielkiego kościołá v S. Ianá/ z nárzekánim wielkim Rułkim. *BielKron* 384v, 374, 437.

Szeregi: »kościoł albo bożnica« (1): było też w Kijowie kościołow albo bożnicz [*ecclesias*] kołtównych włęczy niż trzy łta *MiechGlab* 5.

»cerkiew albo kościoł« (1): Popow tákże Diakonow/ Spiewakow/ Czerncow/ y rozmáłtych rzemiełnikow dla budowánia Cerkiew álbo Kościołow/ hoynym łurgeltem náłętych z Greciey s łobá do Kijowá przywiódl. *StryjKron* 140.

2. *W Biblii i tekstach nawiązujących do niej*: *miejsce poświęcone czci Boga Jahwe; templum PolAnt, Vulg* (1188) : *GliczKsiąz* C3, F6v; *Leop 2.Reg* 5/8, *Ps* 27/2; Byli w Syło przy kościele dwa łynowie Heli/ Ophni y Phinees kápláni. *BielKron* 62; ná Gáryzym był łtháry kościoł bálwáńłki Báál Beryt/ ná tym miełscu potym zbudowan był kościoł ná kłztałł kościołá Sálomonowego *BielKron* 266v, 14, 39 [2 r.], 62v, 128, 266v; *RejPos* 198v; *RejZwierc* 126; kłániác łię będe ku dworu łwłętemu twemu (marg) Albo ku kościołowi łwłętołci twey. (–) w łtráchu twoiem. *BudBib Ps* 5/8[7]; [*Jakub*] połtáwił ołtarz Pánu Bogu/ y wzywał ná nim przemołznego Bogá Izráelowego. Od kościołá y chwáły Bożey ci łwłęci poczynáli/ gdielkolwiek łię chołcia námalý czás ładzili. *SkarŻyw* 348; *WujNT* 233, 424; *SkarKaz* 420b, 453b.

Wyrażenia: »kościół boży« (5): *BielKron* 62v; Iáko fie to było sítáło czáfu onego Heli Biskupá zakonu stárego/ który był dopuścił fwowolenítwá fynom fwym przy kołciele Bożym *RejPos* 198v, 24; *RejZwierc* 126, 258.

»kościół garyzymski, heretycki« = *świątynia Samarytan* (1 : 1): Sámárytanowie bylić odłzczepieńcy od Zydow/ y mieli kościół haeretycki ná gorze Gáryzym vmyślnie dla tego/ áby odwabiáli ludzie od kościoła Bożego który był w Hieruzálem *WujNT* 233, 318.

»kościół Pański« (2): Heli Kápłan siedział ná stolicy v podwoiá kołcioła Páńskiego [*iuxta postem templi Domini*]. *BibRadz* 1.Reg 1/9; *RejPos* 350v.

Szereg: »(ani) kościół i (ani, abo) ołtarz« [*szyk 2 : 1*] (3): Mieyfce śwíęte gdzye ma być. Aby ieden kołcioł y ołtarz był. *BielKron* 39 marg, 39; *SkarŻyw* 347.

Przen: *Mieszkanie Boga w ogóle; niebo; templum Vulg, PolAnt* (139) : *KromRozm II* p4; A kościołám w nim [*niebieskim Hieruzalem*] niewidział Abowiem Pan Bog wfłechmogący iesth kościołem iego/ y Báránek. *Leop Apoc* 21/22, *Ez* 43 arg [2 r.], 43/4, 10; *BibRadz Apoc* 21/22 [2 r.]; A tu iuz słýfzyfz [...] iż im [*Pan*] kazał otworzyć kołcioł ná niebie/ to iest/ przybytki rozliczne wfzytkim wefelem á niewymownemi rádofciámi nápełnione. *RejAp* 98, 89v, 90, 98 [4 r.], 125, 126 (38); [*Ezechiel*] widział wodę przez bok práwy od kołcioła ciekącą/ á ná kogokolwiek wypłynęła wodá oná/ káždy był zbáwion/ á dawał chwałę Pánu *RejPos* [105], 153v; *BudNT przedm c2v* [2 r.], *Apoc* 15/6; Kościół cię nie ogárnie/ wfzędý pełno ciebie/ Y w odchlániach/ y w morzu/ ná ziemi/ ná niebie [*cf caelum et caeli caelorum te capere non possunt Vulg 3.Reg 8/27*] *KochPieś* 71; *ArtKanc* P14; Y wyfzło siedm ániołow/ máiących siedm plag/ z kołcioła (*marg*) z niebá. G. (-) *WujNT Apoc* 15/6, *Apoc* 11/2, 14/15, 15/8 [2 r.] 16/1, 21/22 [2 r.], s. 862.

W połączeniu z zaimkiem dzierżawczym odnoszącym się do Boga Jahwe (21): *WróbŻółt* 28/9; Błędne z głuchych láfow Pan záfwdzy wywodzi/ Wfłytki on prowadzi do kołcyoła fwego/ By dawáli chwałę imyenyowi yego. *LubPs* G4v, E; *Leop Ps* 17/7, 28/9; *BibRadz Ps* 17/7; *RejAp* 69, 70v, 89v, 96, 132; *RejPos* 134, 134v, 199, 201v; *KochPs* 70; Ci fą którzy fźli przez wielkie vciłki y obmyli fźáty fwoie we krwi báránkowej/ przetořz fą przed stolicą Bożą/ y służą mu wednie y wnocy w kołciele iego/ á ten co siedzi ná stolicy mieřzkác w nich będzie. (*marg*) *Apocalip.* 13. et 7. (-). *SkarŻyw* 22, 4; y okazała fię fkrzyniá testámentu iego (*marg*) Páńskiego. G. (-) w kołciele iego *WujNT Apoc* 11/19, *Apoc* 7/15, s. 853.

W charakterystycznych połączeniach: do kołcioła iřć, (do)prowadzić (2), wniřć (2); z kołcioła pochodzić, wyni(ř)ć (5); kołcioł otworzyć (3); w kołcioł wřępować; w kołciele sta(ną)ć (5), stawić się.

Zwrot: »służyć (Bogu) w kołciele« = *servire in templo Vulg* (4): *RejAp* 69; *SkarŻyw* 22; te duřze obleczone w fźáty biáe/ fą przed stolicą Bożą/ y przed oblicznością Báránká/ y służą Bogu w kołciele iego/ to iest w niebie/ we dnie y w nocy. *WujNT* 853, *Apoc* 7/15.

Wyrażenia: »kościół boży, Boga (żywego)« = *templum Dei (vivi) Vulg, PolAnt* (22 : 11): *KrowObr* 101v; *Leop Sap* 3/14, *Eccli* 50/6, *2.Cor* 6/16 [2 r.]; *BibRadz 1.Cor* 3/16, 17 [2 r.]; A wyfzedł głos wielki s kołcioła Bożego y od tronu/ mowiąc: Sítáło fie iest. *RejAp* 138, 40v, 41 [3 r.], 41v, 89v, 96; *RejPos* 153v; *BudNT Apoc* 3/12; *NiemObr* 12 [2 r.]; Kto zwycięży;vczynię go fłupem w kołciele

Bogá mego *WujNT Apoc 3/12, 1.Cor 3/16, 17 [2 r.], 2.Cor 6/16 [2 r.], 1.Tim 3/15, 2.Thess 2/4, Apoc 11/1, 19, s. 634, 845; SkarKaz 457a.*

»kościół królestwa niebieskiego (a. świętego)« (2): A naidzieńz go pewnie w onym świętym kościele królestwá iego niebiełkiego/ ná práwicy Bogá Oycá łwego *RejPos 40, 40v.*

»kościół niebieski, który jest na niebie (a. w niebie)« = *templum (caeli, quod est in caelo) Vulg (3 : 2); BibRadz Apoc 16/17; A drugi potym Anyoł wyłzedł s kościołá który iełt ná niebie theż máiąć śirp oftry RejAp 125, CC4v; WujNT Apoc 14/17, 16/17.*

»kościół Pański« (4): żaden niewierny nie mógl wnidź do kościołá Páńłkiego/ aż lie łkończyły plagi gniewu iego *RejAp 132, 89v, 131, Ee4v.*

»kościół przybytku (a. namiotn) świadectwa (bożego)« = *templum tabernaculi testimonii Vulg, PolAnt (4); RejAp 130, 131; A potym widziałem/ áno otworzył łię kościół namiotu świadectwá wniebie. BudNT Apoc 15/5; WujNT Apoc 15/5.*

»święte miejsce kościoła« = *sanctuarium templi Vulg; sanctuarium Cn (1): A będą pierworodztwá Świętнице/ y święte mieysce Kościołá w pośrzodku niego. Leop Ez 48/21.*

»kościół (jest) święty« = *templum sanctum Vulg, PolAnt [szyk 7 : 3] (10); LubPs E; Leop Ps 17/7; A iegli kto gwałci Kościół Boży/ tego łtráci Bog/ ábowiem kościół Boży święty iełt którym ieftełcie wy. BibRadz 1.Cor 3/17; RejAp 89v, 132; RejPos 40 [2 r.], 201v; Pan wkościelie świętym/ łtolicá ma niebá *GrabowSet G2v; WujNT 1.Cor 3/17.**

»wdzięczny kościół« (3): A tu iuż włtawicźnie będzieńz łtał przed Máyełtatem świętym iego/ á w wdzięcznym kościele iego *RejPos 134, 134v, 199.*

»wieczny kościół« (3): ábychmy cie náleźli w onym wiecznym kościele twoim królestwá twego świętego *RejPos 41, 137v, 263.*

Szeregi: »kościół a królestwo« (2): Ták iżbyś nas potym doprowadzić raczył do onego wdzyęcznego kościołá łwego/ á do onego wiecznego królestwá łwego *RejPos 199, 263.*

»kościół a miejsce świętych tajemnic a spraw Pańskich« (1): A s tegoć to kościołá/ á s tegoć to mieyscá świętych táiemnic á thych łpraw Páńłkich wyłtąpili [!] Anyeli *RejAp 131.*

»kościół i niebieskie Jeruzalem« (1): Argumentum ná Kxięgi Iozue. Iełfus łyn Nawe [...] gráńice/ Kościołá y niebiełkiego Ieruzálem Duchowne królestwá opofuie [!]. *Leop P4.*

»kościół i przybytek [Pański]« (1): łpráwiedliwe łády Páńłkie [...] pochodzą [...] z wiernego kościołá Páńłkiego y świętego przybytku iego/ tho iełt s táiemnic iego. *RejAp 131.*

a. *O świątyni jerozolimskiej; templum Vulg, PolAnt, Cn; domus Vulg, PolAnt; aedes, habitaculum, templum aedis Vulg; palatium, sacrum, sanctuarium PolAnt; oraculum, sanctuarium, sanctum Cn (992) : iefłczem będątz dzieweczka we trzech lech/ włtápilam do kościoła/ opułciwłłsý dom rodzy moié *OpecŻyw 147v, 1v [2 r.], 4 [2 r.], 4v [2 r.], 5 [3 r.], 25v [2 r.] (48); OpecŻywSandR nlb 3; PatKaz II 62v [2 r.], 63; PatKaz III 112, 122v, 152; TarDuch B, Bv, B7; BielŻyw 156; dałes skazić y zwalczyć uá [!] ziemi kościoł iego. (koment) Czufz kroła Salamonow w Ierufalem bo gi kaldei łpalili. (–) *WróbŻołt 88/40, 10/5, D6, Z4v, ee5v; RejPs 173; LibMal 1554/190v; HistAl C2; KromRozm I N4v; MurzNT k. 21, Matth 12/5, 6, 23/16, 17, 20 (12); KromRozm II d3v [2 r.], v2, xv; DiarDop 103; pan Kriřtus raczył názwác kołcyoł domem modlitwy *GliczKsiqz K8v; LubPs L4v; KrowObr B2v, 11, 74v, 102v,****

194, 215v; *RejWiz* 184; *Leop* *B4v, 3.Reg 9/25, 4.Reg 11/11, 15, 16/18 (42); *RejZwierz* 14v, 105 [2 r.], aa4; A gdy ty łłowá włyłzeli y nawyżłzy Kápłan/ y przełożony Kościoła/ także y Kłiążetá kapłáńskie/ wąpili o nich coby to było. *BibRadz Act* 5/24, I 3c marg, 12a marg, 188d marg, 3.Reg 6/17, 4.Reg 22 arg (68); przywiodę łługę mego krolá Bábilońkiego/ v ktorego krolowie Iudá będą w niewoli/ á dom ten (to ieft kościół) y miałto ná przekłęctwo będye. *BielKron* 94v, 39, 41, 63 [2 r.], 70v, 74 (107); *OrzQuin* Aa3v [2 r.]; *RejAp* 19v, 77v [2 r.], 90, 132 [2 r.], Ee4; *RejPos* 28v [2 r.], 35v, 38, 38v [2 r.], 55 [2 r.] (45); *BialKat* 138v [2 r.]; *KuczbKat* 360; *RejZwierz* 42v [2 r.], 258 [3 r.]; *WujJud* B2v, 47 [2 r.]; *RejPosRozpr* c; A (ták) záłożyli budownicy dwor Iehowy (marg) álbo kościół/ ále włáfniey dwor. (-) *BudBib* 1.Esdr 3/10; Rołkazałes mi budowác kościół ná świętey gorze twoiey *BudBib Sap* 9/8, I 187b marg, 3.Reg 6/5, 2.Par 29/16, 2.Esdr 2/8, 6/10 (26); *BudNT* E6v marg, *Matth* 23/35, 26/55, 27/40, *Apoc* 11/2; [*Prorok Ezechiel mówi*] o zgromádeniu do źiemie ich/ do miáftá/ kościoła y gory Syońkiey. *CzechRozm* 118v; To ty nie o tym ciełefnym zgromádeniu włyłtkich Zydow do źiemie ich nie trzymałz/ áni o napráwie Ieruzalem y Kościoła? *CzechRozm* 120v, 72, 80v [2 r.], 85, 97v [3 r.], 101v, 114 (31); *SkarJedn* 318 [2 r.]; *KochPs* 98, 118, 149; *SkarŻyw* 111, 112, 113 [2 r.], 114, 115 [2 r.] (13); *CzechEp* 18, 49 [2 r.], 170; *NiemObr* 179; *ArtKanc* C16v; *LatHar* 246, 273, 302, 336, 337 (28); iamci záwłze vczynł w boźnicy/ y w kościele [*in synagoga et in templo*] gdzie fię włyłscy (marg) zewłząd. G. (-) Zydowie łchadzáiá *WujNT Ioann* 18/20, *przedm* 33 [2 r.], 34, 37 [2 r.], 38 [2 r.], 39 (106); *SiebRozmyśl* G, Gv, G2, G4v, Hv, H3; iednegoż kościoła kápłani/ po włyłtkiey źiemie żydowłkiey/ przedniá y wielką część włzelákich dochodow bráli. *PowodPr* 21; [*Syn boży*] ftrzegł łam/ niedopułzczác y łtátku ábo náczynia przenošić przez on kościół/ iáko dom Boży do modlitwy łpráwiony *PowodPr* 53, 3, 52; Włzędzie fię/ y krom kościoła/ lud on łtáry modlić mógl/ w káždym miáłteczku boźnice miał do náuki: ále nie włzędzie/ tylo w kościele gdzie był ołtarz/ ofiárowác mógl. *SkarKaz* 455b, 5a, 39a, b, 40a, b [2 r.], 41a (31); *SkarKazSej* 668a, b, 679a, 684b; *KlonWor* 31, 82.

W połączeniu z zaimkiem dzierżawczym odnoszącym się do Boga Jahwe (47): *WróbŻołt* 67/30, 73/7; *RejPs* 133; Bo ták ná włłem Kołcyoł twoy Pánye łplugáwili/ Známyoná báłwánow łwych yuż w nim połtáwili *LubPs* R2v, N, P5v, R2v, S2, S2v, hh5; *Leop* 2.Par 36/15, *Ier* 50/28; *BibRadz Ps* 67/30, *Ion* 2/6, 8, I 386a marg; *BielKron* 77v; *RejAp* 131; *RejPos* 56, 119v, 195v, 260, 260v, 293v, 301, 350v; *RejZwierz* 257v; *BudBib Esth* 14/8; *CzechRozm* 57, 57v, 58; Szczęśliwi/ którzy w twoim kościele miełzkáiá/ Y tobie chwałę winná oddáiá *KochPs* 126, 92, 99, 109, 119, 179, 195; *SkarŻyw* 111, 115; *ZawJeft* 28; *LatHar* 368, 534; *PowodPr* 14, 43; *SkarKaz* 42a, 518b.

W porównaniu (1): Bog w człowieku Iełušie/ iáko w kościele miełzkał. *WujNT* 825.

W charakterystycznych połączeniach: kościoła bronić, dobudowác, dobywác, dokonać (dokończyć) (4), doprawić (3), poprawowác (2); dla kościoła oddawác [co], zginąć; do kościoła bieć ((przy)bieżeć) (3), chodzić (schadzac się, schodzić się, chodzenie) (9), da(wa)ć (2), należeć, obrocić, ofiarowác (ofiarowanie) (8), pojsć, przyjechać (przyjechać) (2), przypuszczác, przywieść (2), przywrocić (przywrocenie) (2), puścić, ślác, wchodzić (wchadzac) (4), (w)wieść (3), wodzić, wprowadzić, wrzucić (2), (w-, z)siąpić (wstępowác) (7), zebrać się; od kościoła poczác się, odwabiać, wywieść; u kościoła przybić; w pośzrod(ku) kościoła pokłęknać, zejść się, zebrać się; z kościoła pojsć, uciec, ustąpić, wychodzić (odchadzac) (5),

wygani(a)ć (wygnać) (15), wylupić, wyni(s)ć (17), wymiotać (wymietować) (3), wypędzać (wypędzić) (4), wyrzucać (wyrzucić) (8), wystąpić (występować) (2), wywieść, wywlec; kościołowi się dziwować, grozić, gwałt wyrządzić, (prze-, od)puścić (3); ku kościołowi należeć; przeciw kościołowi wystąpić; kościół (po-, z)budować (budujący) (63), działać, (z)gwałcić (5), (s-, po)kazić (9), (po-, wy-, z)łupić (11), mieć we ści, murować, napelnić (3), naprawi(a)ć (naprawować) (7), obalić, obronić, odrzucić (porzucić) (2), odzierać, oprawić (2), (za-, s)palić (5), podrzeć, pomazać, powyższyć, prześladować, rozwalić (rozwałać) (8), splugawić, sprawić (naprawić, poprawić) (3), spustoszyć (2), (ze)sromocić (2), (po-, wy)stawić (7), ućcić, wybrać, wychędożyć (przyochędażyć) (3), wywodzić, wywrocic, wziąć, założyć (3), zburzyć (zborzyć, poborzyć) (9), (o)zdobić (3), zepsować (zepsuć) (3), zmazać, zniszczyć, zwalczyć; na kościół da(wa)ć (2), pamiętać, poświęcić, przysięgać (przysięc) (4), wchadzać; o kościół walczyć; w kościół wstąpić; kościołem słynąć, szczyć się; przed kościołem prosić; po kościele przechadzać się; przy kościele krzewić się, zostawić; w kościele chodzić, (2), czytać, gadać (się) (3), gorzeć, kadzić (4), kłaść ofiary, mieszkać (3), (z)należć (nalezion(y), nalezienie) (20), ofiarować (ofiarowan(y), ofiarowanie) (17), ofiarę (u)czynić (2), ofiarę sprawować, omieszkawać, pobrać, pokłęknać, położyć (4), posta(no)wić (3), pozostać (pozostawanie) (2), prosić, siedzieć (siedzący) (5), słuchać, sprawować, sta(n)ąć (8), szukać, śpiewać (śpiewanie) (2), trwać (3), uczyć (nauczać) (23), usługować, widzieć (widzenie mieć) (3), zostać (3); kościoła bogactwa, chwała, dochody, fundament(y) (3), grunty (2), kamienie, kapłan (2), koszt, księża, mury, naprawa (4), nieprzyjaciel, obelżenie, obyczaj, oczyszczenie, opisanie, oprawa (5), pamięć, piękność, pisarz, plac, podobieństwo, pomsta, posługa, poszkaradzenie, przybytek, przywileje, rozruszyciel, skaziciel, skażenie (3), sława, sprawa, sprawca (2), spustoszenie (3), starszy (2), upadek, wspaniałość, wybawienie, wylupienie, zapalenie, zborzenie (zburzenie) (4), (z)budowanie (22), złupienie (3), zmurowanie, znieważyciel; do kościoła droga (3), uczęszczanie, zjazd; do kościoła wrocon (2); na kościół koszt, materyja, nakłady, przysięga; przez kościół figurowany; w kościele kadzidło, przebywanie, święto; w kościele oczyszciony, ogarnion, stawian, zamknion; kościoła, z kościoła naczynie (3 : 2); krom kościoła, w kościele modlić się (1 : 7); do kościoła, w kościół iść (9 : 1), przyść (20 : 1), wni(s)ć (34 : 4).

Zwrot: »siedzieć, usieść w kościele« = zajmować miejsce Boga [na znak czci kapłani sprawowali służbę bożą stojąc]; *in templo Dei sedere Vulg* [szyk 8 : 1] (6 : 3): *KrowObr* 34v; *RejPos* 261v; A piśmo święte tak znaczenie powieda/ iż Antychryft miał vsieść w kościele Bożym/ iáko Bog/ wynofząc fię nád wřzytko co Bogiem zową/ y co chwałą/ vkázuiąc lámego siebie iż iest Bogiem *CzechEp* 409, 374; Ktory [człowiek grzechu, syn zatracenia] fię íprzećiwiá y wnoři fię nád to wřzytko co zowiá Bogiem/ ábo co zá Bogá chwałą: tak iżeby vsiadł w kościele Bożym (*marg*) iáko Bog. G. (-) okázuiąc fię iákoby był (*marg*) iż ieft. 1 L. G. (-) Bogiem. *WujNT* 2.*Thess* 2/4, s. 716 [3 r.], Xxxxxv.

Wyrażenia: »kościół boży, (żywego a. Pana) Boga« = *templum (Domini) Dei a. Domini Vulg, PolAnt; domus Dei Vulg; sanctuarium PolAnt* (63 : 4): *OpecŻyw* 143; *PatKaz II* 63, 64v; [*Demetryjus*] Do kościoła lepak żywego boga [...] ítoł złoty kamieniem drogim oprawiony pośłał. *BielŻyw* 114; *WróbŻółt* ee6 [2 r.]; *HistAl* C2v; *MurzNT* 116; *KrowObr* 34v; A tak bárzo prętko niespráwiedliwe karánie podięli/ ktorzy o miáfto/ o lud/ y o naczynie kościoła boże⁸⁰ [*pro ... sacris vasis*]/ rzecz ípráwę prowadzili. *Leop* 2.*Mach* 4/48, *A3v, 3.*Reg* 14 arg, 1.*Esdr* 5/14, 16, 17 (12); *BibRadz* 1.*Esdr* 3/6, *Ps* 42 arg, 69 Arg, I 311b *marg*, 313c *marg* (11); *BielKron* 77, 86v, 87v, 88, 88v [3 r.] (17);

RejPos 295; *WujJud* 181v; Y przyochędażaią kościoł Páná Bogá náfzego *BudBib* 3.*Esdr* 8/79, 3.*Esdr* 6/19, 8/67, *Iudith* 5/16, 1.*Mach* 1/47; *BudNT Apoc* 11/1; *CzechRozm* 165; *SkarJedn* 165; *ArtKanc* C9v; *LatHar* 695, 700; *WujNT Matth* 21/12, 26/61, 27/10, s. 233, 716.

»kościół Jehowy, Jehowin« = *templum a. domus Domini PolAnt* (2 : 1): rofkazał krol [...] odzwiernym wynieść zkościółá Iehowinego wżytkie naczynia poczynione Báhálowi *BudBib* 4.*Reg* 23/4, 2.*Par* 36/14, 1.*Esdr* 3/6.

»kościół jerozolimski (a. hierozolimski, a. jerszalimski), w Jeruzalem, który jest (a. był, a. miał być) w Jeruzalem« = *templum (quod wst a. erat) (in) Ierusalem Vulg; domus (Domini) a. templum (quae (a. quod) est (a. erat)in Ierusalem PolAnt* [szyk 38 : 1] (28 : 8 : 3): *OpecŻyw* 65; *WróbŻolt* 11 [2 r.]; *Leop* 1.*Esdr* 5/14, 15, 6/5 [2 r.], 3.*Esdr* 2/31, 6/19; Aby też naczynia święte [...] ktore był zábrał Nábuchodonor zkościółá Ierozolimfkiego/ á zánioł do Bábilonu/ áby zaś były wroczone do tegożkościółá Ierozolimfkiego *BibRadz* 3.*Esdr* 6/26, 3.*Esdr* 6/18, 19; *BielKron* 96v, 115v [2 r.], 116 [2 r.], 265v, 266; *BudBib* I 336c marg, 3.*Esdr* 6/18, 19, 28 [2 r.]; *LatHar* 250; *WujNT* 102 marg, 103, 318, 358, 430 (2); *PowodPr* 50, 75; *SkarKaz* 39b, 518b.

»kościół na gorze Syjon« (1): śpiewaycie nam pieśni/ z piołnek gory Syon. [...] (*koment*) Piołnek gory Syon [*Ps* 136/3], to iełt ktoreście śpiewali w kościele na gorze Syon. *WróbŻolt* 11v.

»kościół Nawyższego« = *templum Altissimi PolAnt* (1): [*Szymon syn Onijasza*] wychodząc z domu miał nád łobą zasłoneę. [...] Iáko słońce oświecáiąc kościoł nawyżłfego *BudBib Eccli* 50/7.

»oczyszczenie kościoła; oczyścić kościoł« = *purificatio templi Vulg, PolAnt* [szyk 2 : 1] (1 : 2): A tak żełmy mieli wczynić w piąty y dwudziefty dzień miełiącá Káleu/ oczyszczenie kościołá/ zdała fie nam rzecz być potrzebna/ ábyłmy wam to oznáymili ábyście y wy też obchodzili dzień poświęcenia kościołá *Leop* 2.*Mach* 1/18; *BibRadz* 2.*Par* 29 arg, 2.*Mach* 1/18.

»kościół Pański« = *templum a. aedes Domini, templum aedis Domini Vulg; domus Domini a. Dei; templum Domini PolAnt* (58): *RejPs* 174; *Leop* 4.*Reg* 11/4, 13, 15, 12 arg, 16/14 (20); Nie wfaycie łłowom kłamiwym mowiąc/ Tu iełt kościoł Páńłki/ kościoł Pańłki/ kościoł Páńłki. *BibRadz* *Ier* 7/4, 4.*Reg* 18/15, 16, 22/3, 4, 5 [2 r.] (27); TEdy Iudyth [...] zwlokłá wor łwoj tey godziny gdy pod wieczor w Ieruzálem w Kościele Páńłkim kádzono/ mowíłá wielkim głósem tymi łłowy. *BudBib* *Iudith* 9/1, 3.*Esdr* 6/20, 21, 23, 28; *SkarŻyw* 502; *NiemObr* 179 [2 r.]; *LatHar* 686; *WujNT* *Luc* 1/9.

»poświęcanie (a. poświęcanie, a. poświęcenie) kościoła; kościoł poświęcić (a. poświęcać)« = *święto lub rocznica poświęcenia świątyni Salomonowej; scenopegia, encaenia Vulg* [szyk 18 : 5] (20; 3): *OpecŻyw* 65; *PatKaz* II 63; *KłosAlg* D2; A tak teraz obchodźcie dni poświęcánia kościołá miełiącá Káleu. *Leop* 2.*Mach* 1/9, 2.*Par* 7 arg, 2.*Mach* 1 arg, 1/18, *A3v, ZZ3v, AAA2; *BibRadz* II 57b marg; *BielKron* 77 [3 r.]; *RejPos* 75v, 349; *LatHar* 215; To święto kościołá poświęcánia/ wftáwione było od Iudáłá Máchábeufzá: ktore oto Pan Chriřtus raczył wczćić y záchowác. *WujNT* 349, *przedm* 37, *Ioann* 10/22, Bbbbbb2; Y Sálomon kroleřtvo wżytko ná to święto zezwał/ y z rádością y pompą wielką kościoł poświęcił/ y P. Bogu oddawał. *SkarKaz* 454a, 454a.

»kościół ręką uczyniony, który jest rękami zbudowany« = *templum manufactum Vulg, PolAnt*, (3 : 1): *OpecŻyw* 113v; *BibRadz* *Mar* 14/58; *LatHar* 709; Ia rozwałę kościoł ten ręką wczyniony/ á zá trzy dni inny nie ręką wczyniony zbuduię. *WujNT* *Mar* 14/58 [zawsze przekład tego samego tekstu].

»kościół Salomonow (a. Salamonow)« = *templum Salomonis* Modrz [szyk 72 : 13] (85): *WróbŻołt* L6; *RejPs* 99; *KrowObr* 77, 87v, 90v, 91v [2 r.], 102v [2 r.], 213v, Ssv; *OrzList* c2; *BibRadzBaz ktv*; Gorá Moria/ ná ktorey był kościół Sálámonow y páłace krolewkie/ wyłzła była niżli miáfto *BielKron* 265, A6 [2 r.], A6v, 39, 77 marg, 83 marg (30); *LeovPrzep* [K2] [2 r.]; Przybytek był poľzrod kościółá w Sálámonowym kościele/ w którym łtawáli kápláni łpráwuiać tám ony ofiáry/ y łpráwy ine łwoie. *RejAp* 90, 90v, 131, 175; *RejPos* 10v, 35v, 38v, 40, 43v (15); *RejZwierc* 42v; *WujJud* B2v; *CzechRozm* 170v; *ModrzBaz* 128v; *SkarŻyw* 277; *NiemObr* 179; *WerGośc* 259; *LatHar* 215, 368, 477, 502, 515; *WujNT* 420, 425; *PowodPr* 81; *SkarKaz* 39b, 40b [2 r.], 455a, b; *KlonWor* 11.

»kościół święty« = *templum sanctum* *Vulg*, *PolAnt* (14); *LubPs* S2v, dd2v marg; onego ktory był drzwi v kościółá łwiętego [sacras ianuas] podpalił/ to ieft Káliftenesá [...] zdomem łpalili *Leop* 2.Mach 8/33, *Eccli* 49/14; *BibRadz Ion* 2/6, 8, 1.Mach 6/51; *BielKron* 118, 128v, 146, 147v; *BudBib* 2.Mach 9/16; *KochPs* 99; *LatHar* 425.

»kościół żydowski« (4): do kołcyoła żydowłkyego [apostołowie] z żydy wełpolek ná modlitwę chodźili *KromRozm II* v v; *KromRozm III* H5v; *WujJudConf* 206; *WujNT* 102.

Szeregi: »dom (boży wielki) to jest (a) kościół« = *domus Dei magna et templum* *Vulg*; *domus ipsa est templum* *PolAnt* (2); *Leop* 3.Esdr 6/9; zbudował to (łtegoż) domu pobocznicá/ áby (była) nałwiętłzá komorá. A (ołtátek to ieft) czterdziełci łokiet było domem/ to ieft kościółem przed (oná komorá). *BudBib* 3.Reg 6/17.

»kościół i ołtarz« = *templum a. domus et altare* *Vulg*, *PolAnt* (4); *Leop* 2.Mach 1/18; mieyłceć łwięte/ kościół y ołtarz ná nas łtoi *BibRadz Judith* 8/14[18], 2.Mach 1/18; *SkarKaz* 40a.

»kościół a przybytek boży« (1): W Syonie kościół łwięthy á wdzięczny przybytek Boży. *LubPs* dd2v marg.

b. O namiocie z Arká Przymierza; *domus* *Vulg*, *PolAnt*; *templum* *Vulg* (24) : rzekł Moizełz: Idźcie á pobierzcie bráciá łwoię s Kościółá/ á wyniełcie przed namioty. *BielKron* 38, 38v, 41v, 47, 74; *SkarŻyw* 481; *SkarKaz* 453a; A gdy Moyzełz one 70. mężow ná vrzędy łtánowił/ pierwey im do kościółá kazał/ gdzie duchá mądrołci bráli *SkarKazSej* 678b.

W połóczeniu z zaimkiem dzierzawczym odnoszćym się do Boga Jahwe (10): *LubPs* B4, G2v, G3v, Pv; *Leop Ps* 27/2, 64/5; ábych łię nápatrzył rołkołzy łehowy/ y náwiedzał bych dwor iego (marg) áłbo kościół iego. (-). *BudBib Ps* 26/4; Przedłię/ iáko bych był w kołściele twoim/ Ták twoy przybytek widzę okiem łwoim. *KochPs* 89, 40, 201.

W charakterystycznych połózeniach: kołciółá dokonać; do kołciółá oddać, wniłć (3), wnołć; z kołciółá wyłniłć; kołciół budować, náwiedzać (2), postawić; w kołściele być, kłaniać się; kołciółá budowanie; w kołściele modlitwa.

Wyrażenia: »kościół Pana Boga« (1): Náymu nierządneý niewiáłty/ áni kupná płiego nie wnoł do kołciółá Pána Bogá twego [in domum Domini Dei tui] zá iákimkolwiek łlubem *BibRadz Deut* 23/19[18].

»kościół z namiotow« (1): Moyzełz gdy dokonał onego kołciółá z namiotow/ P. Bogu go połwiácał *SkarKaz* 454a.

»kościół nositelny« (1): Befeelowi y Ooliábowi/ y innym rzemieśnikom ná budowanie namiotu Bożego ná pułczy/ y kościoła onego nośitelnego [...] Duchá Bożego było potrzebá *SkarKazSej* 660b.

»kościół Pański« (1): Pan Bog wżechmogący [...] Aaronowi/ y wżytkim Kápłanom [...] fłufnie był rofkazał/ áby nie pili winá [...] kiedy mieli wniść do Kościoła Páńkiego *WerGość* 258.

»święty kościół« = *templum sanctum Vulg* [szyk 3 : 2] (5): *LubPs* B4, G2v, Pv; *Leop Ps* 64/5; Iego ze wżech naświętsze imię wyznáwaycie/ Iemu w kościele świętym iego fye kłaniaycie. *KochPs* 40.

Szeregi: »kościół albo dom boży« (1): Ten też co Kozła wodził f pierze fzaty fwoie/ y vmye fie pirwey niż wnidzyc do kościoła álbo domu Bożego *BielKron* 38v.

»namiot (boży) abo (i) kościół« (2): ząwždy fię z Bogiem [*Mojżesz*] fwym fercem y myślą iednocząc/ ná modlitwie w namiecie ábo kościele przebył *SkarŻyw* 482; *SkarKaz* 660b.

»kościół albo stanek [= *namiot*] boży« (1): A gdy iuz oczýści dom Boży/ potym wyfzedfzy s kościoła álbo s ftanku Bożego/ przywiedzyc Kozła żywego [*Postquam emundaverit sanctuarium et tabernaculum et altare, tunc offerat hircum viventem Vulg Lev* 16/20] *BielKron* 38v.

3. *Świątynia mahometańska; meczet* (35) : *KrowObr* 72 [2 r.]; Po śmierci Máchumetowey [...] ząwiesili [!] go do tego kościoła ktory był zbudował potomkom Abrámowym w Arábiey w mieście Mechá. *BielKron* 165v; Gdy máią wnidz Turcy do kościoła ná dzień fwięthy/ vmye fie przed tym w lázni [...] á ktoby ináczey wczynił fpałá go/ przetho Gaurow nie dopnfczają [!] do kościoła. *BielKron* 261; A gdyfmy chcieli wnidz do Kościoła (Meſchitám oni zowá) gdzie Máchometh leży/ mnfielifmy mieć wodzá fnich co nas do kościoła (*marg*) Meſchitá. (–) w wodził zá ręce iáfwszy. *BielKron* 456v, 259v [3 r.], 260 [3 r.], 261 [3 r.], 263v, 264 [2 r.] (29); *OrzJan* 19.

W połączeniu z nazwą miasta [zawsze: w + L sb] (2): [*Turcy*] fie fchodzą niektorey nocy ráz w rok do kościoła w Meſe/ kthorey nocy mnimáią dáć kfięgi od Bogá Alkoran Sáráccenom. *BielKron* 260, 457.

W charakterystycznych połączeniach: do kościoła chodzić (2), *iść* (2), *powieść*, *schodzić się*, *wnić* (2), *wprowadzić*, *zejść się*; *u kościoła kłaść*; *z kościoła wychodzić*, *wyniść*; *kościół pokazać*; *w kościele mieszkać* (2), *modlić się*; *kościół znamienity*.

Wyrażenia: »kościół saraceński« (1): Potym Háolon s Krolem Ormiáńfkim pokazili Kościoły Sáráccńkie/ dobywfzy miáftá Alápy Dámálfzku *BielKron* 439.

4. *Świątynia pogańska; delubrum Mącz, Calep, PolAnt, Cn; aedes, oraculum, templum Mącz, Cn; tectum Mącz; templum idolorum Vulg, PolAnt; idolium Vulg; domus PolAnt; aedes sacra, fanum, penetralia, sessimonium deorum Cn* (323) : *BierEz* E4v, G3 [2 r.], H2; *BielŻyw* 16, 32, 55; [*Aleksander Macedoński do boga Tintisusa*] profzę cie miły pánie iefli mi dopuſciłz do Mácedoniey przyiechác zbuduię kościół ná chwałę imieniu twemu *HistAl* Mv, D2v, D4v, I8v, Lv, Mv, N2, N4; *GliczKsiqż* C7v, P8v; *KrowObr* 72, 102; *Leop* 2.Par 36/7, 3.Esdr 6/18 [2 r.], *Dan* 14/13 [2 r.], 14/18, 2.Mach 1/15, 16; POtym mu powiedziano/ iż w drugim kościele/ Tám v Merkuriufzá/ złotá frebrá wiele *RejZwierz* 36; (*nagł*) Phocion Atheniyfki. (–) TEEn gdy z bitwy przyiechał/ wýzli kfięza iego/ Aby dał do kościołow co s fkárbu fwoiego. *RejZwierz* 36v, 7v, 36; *BibRadz* 3.Esdr 6/18, *Iudith* 4/1; *OrzRozm* Ov; Ná tymże mieyfcu potym iey [*Circe*] ku chwale kościoł zbudowano/ y zwano tę gorę *Circeus mons* *BielKron* 25v; [*Salomon*] zbudował ná gorze trzy kościoły bálwánom pogańfkim/ ieden Aftáre álbo Iunonie bogini Sydońkiey/ drugi Chomos bálwánu Moábfkemu/ trzeci Molochowi

Amonitkkiemu/ ná gorze oliwney *BielKron* 78v; [*Romulus*] zbudował kościół pośpolity w ciemnym mieyfcu/ á práwá wítawił/ iż który złoczyńcá álbo nieprzyziaciel do niego vciecże á ofiárę vczyni/ będye wolen. *BielKron* 99v, 8v, 9, 23, 24v [4 r.], 25 [2 r.] (71); Bidental/ Kościół/ álbo mieyfce ná którym ofiárowano owce/ gdy gróm ná dóm vderzał. *Mącz* 24d; Oraculum aliquando pro templo accipitur, in quo responsa dantur, Miáfto kościołá w których lie pogánftwo fwych bogów rádziło. *Mącz* [267]c, 69b, 81a, 168a, 192a, 267d, 331b, 431b; *GórnDworz* li3v; *HistRzym* [2], [2]v [3 r.]; vczciwa Niewiáftá nie będye tego mówiłá przy Biésiedzie/ co óni [*pogani*] czynili w Kościeléch Bogóm swoim. *BiałKat* 13v; *RejZwierc* 49v, 168v [2 r.] 169 [2 r.], 202, 202v [3 r.]; *BielSpr* 44v; *BudBib* 3.*Esdr* 6/18, 1.*Mach* 5/43, 2.*Mach* 10/2, 14/33; *HistHel* Bv; *SkarŻyw* 20, 21, 274 [2 r.], 487; *StryjKron* 145 [2 r.]; *KochWz* 139 [2 r.]; wżák też Turcy y Pogáni czyniá/ w swoich kościołách wżyftko z poľnfnzeńftwá/ y ftátecznie świátości swoie spráwuia. *ReszPrz* 46; *GórnTroas* 53; *WujNT* 479; y owłzem przyftoyniey ták/ niżli sprófné Bogi Egipftkie/ woły/ pfy/ kotki/ węże zámykáć w złotym y mármurowym kościele. *KlonWor ded* **2v, 10, 11, 18; *SzarzRyt* D2v.

W połączeniu z imieniem bożka lub z przymiotnikiem od tego imienia [w tym: ai (45), G sb (43), indecl sb (10), u + G sb (1); kościół + określenie (92), określenie + kościół (7)] (99): *BierEz* G4, H; *HistAl* B6 [2 r.], Dv, D2v [2 r.], D4v [2 r.], Kv, N4; *GliczKsiąż* B6, C7v; A wziáwłfy (záś) Filiftinowie Archę Bożá/ wniefli iá do kościołá Bálwaná Dagon *Leop* 1.*Reg* 5/2, 1.*Reg* 31 arg, 4.*Reg* 11 arg, 11/18, *Dan* 14/9, 1.*Mach* 10/84, 11/4, 2.*Mach* 1/13; *BibRadz* 1.*Reg* 31/10, 4.*Reg* 10/21, *Act* 19/27, II 77a marg; *BielKron* 23v, 24, 24v [2 r.], 25 [4 r.], 50v (50); *Mącz* 106c, 141d, 189d, 208d, 291a, 309c, 370c, 471a; *GórnDworz* Y6; *BudBib* 1.*Reg* 31/10, 1.*Mach* 10/84, 11/4; *BudNT* *Act* 19/27; *SkarŻyw* 20, 21 [2 r.], 397 [2 r.], 552; Był ten kościół Dyány w Ephezie z siedmi dziwow świátá *WujNT* 479, *Act* 19/27, s. 479 [2 r.]; *KlonWor* 10.

W połączeniu z nazwą miasta lub przymiotnikiem od tej nazwy [w tym: w + L sb (11), ai (6), u + G sb (2), G sb (1); kościół + określenie (19), określenie + kościół (1)] (20): Potim iechał [*Likurgus*] do kościoła delphow *BielŻyw* 27, 123; naczynie [...] kthore był Nábuchodonozor zábrał z kościołá thego w Ieruzálem [...] wydał Cyrus Krol Perfki z kościołá Bábilońskiego *Leop* 1.*Esdr* 5/14, 1.*Esdr* 5/14; *BibRadz* I 136a marg, 3.*Esdr* 6/18; O Kościele Apolinowym v Delfu. *BielKron* 274, 133, 269v, 273; *Mącz* 37d, 163c, 276a; *GórnDworz* Z3v; *BudBib* 2.*Par* 36/7, 3.*Esdr* 1/40[41], 6/18; *WujNT* 479 [2 r.].

W połączeniu z zaimkiem dzierżawczym nawiązującym do nazwy boga pogańskiego (13): *Leop* *Dan* 14/21; Obálili też y słup Báálow y Kościół iego *BibRadz* 4.*Reg* 10/27; *BielKron* 24v, 25, 54 [2 r.], 56v, 288; *BudBib* *Bar* 5/30; *SkarŻyw* 70; niechay [...] móy [*Marsa*] kościół przyfzláchci łupy fkrwáwionémi/ Srogi Mars rychléy fię da vblágáć tákiémi. *KochFr* 46, 76; *WujNT* Yyyyy2.

W charakterystycznych połączeniach: kościoła bronić; do kościoła (od)dać [co] (3), iść (6), (przy)jechać (jeździć) (5), nakłáść [czego], obiecać się, pojsć, posłać [co] (2), przyść (6), rzucić się (2), (z)stąpić (2), sľubować, uciec (uciekać) (3), wchodzić, wejść (weście) (13), wezbrać się, wezwać [kogo], (przy)wieść (wiedziony) (3), wieźć [kogo], wnieść [co] (zanieść) (2); pośzrod kościoła stać; z kościoła brać [kogo a. co] (2), uciec, wychadzać, wyjść, wynieść [co] (3), wypaść, wyrzucić [co], wziąć [co] (3); kościół (z)budować [komu] (27), (z)burzyć (borzyć) (4), czynić, (z)łupić (wyłupić) (5), obalić (5),

otworzyć (2), pomazać [czym], popsować, przewrócić, przyszlachcić, skazić, spalić (2), sprawić (3), stawiać [komu] (postawić [czyj] ustawić, wystawić) (9), założyć, zamknąć (4), zapieczętować, zgwałcić, zmurować [komu]; w kościół wbieżyć, wnieść; przy kościele służyć; w kościele chwalić [kogo], kłaniać się [czemu], (s)kłaść [co] (3), ofiarować [komu a. co], piszczeć, pochować [co], położyć [co] (2), postawić [co a. kogo] (7), pytać [kogo], sprawować [co], sprzysiąc się, stawić się, zabić [kogo] (zabit) (2); kościołow nabudować [komu]; z kościołow wywołać [co]; kościoły plundrować, pokazać, popalić, potłuc; kościół niszczał, stał; kościół marmurowy, pospolity, spalony, stłuczony, zacny (2), zawołany, zdradliwy, złoty; kościoła biskup, bog, (z)budowanie (2), obalenie, zgwałcenie, złupienie.

Wyrażenia: »kościół bałwański, bałwanow« = *templum idolorum Vulg, PolAnt; idolium Vulg* [szyk 11 : 1] (10 : 2): *Leop* 1.Reg 31/9; *BibRadz* 1.Reg 31/9; *BielKron* 86v, 149, 266v, 281 [2 r.]; *Prot* B2; *HistRzym* 132v; *BudBib* 1.Reg 31/9; *Delubrum* – Kościół bałwansky. *Calep* 302b; iefliby kto wyźrzał tego który ma wiadomość/ á on w bałwochwálnicy (*marg*) w kościele bałwańskim. (–) pożywa *WujNT* 597 *marg*.

»kościół bałwochwalski« [szyk 3 : 1] (4): *Delubrum*, [...] Bálwan/ obras/ też kościół Bálwochwálski *Mącz* 81b; *SkarŻyw* 273, 455, 553.

»kościół błędliwy« (1): Władziław kazał ich [litewskie] kościoły błędliwe popalić/ láfy poliekác/ węże pobić/ ogień święty niezgálfzony zálać *BielKron* 382.

»kościół Pantheon, który zwali (a. zwano) Pantheon« = *świątynia ku czci wszystkich bóstw rzymskich* [szyk 2 : 1] (1 : 2): dał też [*Domicyjan*] zbudować kościół który zwáli Pantheon *BielKron* 148, 284v, L1112v.

»kościół pogański« [szyk 8 : 2] (10): *BibRadz* II 141b *marg*; *BielKron* 98v, 164v, 284v; *RejAp* 106; *CzechRozm* 67v; Ten [...] ieden bałwochwálki pogańki kościół/ miefzkánie dyabelńkie obálił y zburzył *SkarŻyw* 273, 87, 273 [2 r.].

»kościół (zachowania) (wiecznego) pokoja« (7): Kościół Ianuía [...] ten to zwano kościół pokoiá/ który vpadł gdy fie Pan Kryftus vrodził. *BielKron* 131v, 99v, 134v, 135 [2 r.], 147v, L111.

»sprosny kościół« (1): ná wieczne zápomnienie Chryftuía Bogá Chrześciańskiego/ tám gdzie on śmierć żywotem poráził [...] Íprofný kościół y brzydki bałwan Wenuía zbudowali *SkarŻyw* 397.

Zestawienie: »jakoby kościół« (1): octauyan czefarz trzydziyefnego y pyątego lata fwego panftwa wftąpył do głownego wrzymye yakoby kofzczyola y pytał bogow wftytkich kto by po nym kroloual *PatKaz* III 104.

W przeni (2) :

Zwrot: »przy kościelech mieszkać« = *zebrać* (2): ktorego [człowieka z pokolenia siedmi krolow] Alexander kfobie zawołał á iemu rzekł, czemu ty tak íam przy kościelech miefzkałz, á ítanem íwim gardziłz, przijmiz ojczya fwego doftoiensftwo, á krolem bądź *BielŻyw* 165, 165.

a. *Wizerunek świątyni pogańskiej, posązek; aedes PolAnt, Vulg* (3) : *BibRadz* Act 19/24; Abowiem niektory imieniem Demetrius złotnik/ który robił kościoły srebrne Dyánie: czynił niemáły pożytek robotnikom. *WujNT* Act 19/24, s. 479.

b. *Kananejski lub chaldejski święty okrąg na szczycie wzgórza* (4) : Oto náftáwiáá [bestyja] rozlicznych kościołow/ rozlicznych bałwánow po gorach fwych/ ktore Apoftól zowie gorámi

bluźnirfkiemi. *RejAp* 111, 105v; Wftąpił do domu y do Diwoná/ ná wyfzki [*in excelsa*] plákác (*marg*)
To ieft/ do kościoła fwego o rátunek profząc. (-) *BudBib Is* 15/2.

Szereg: »kościół i słupy boże« = *stele*; u ludów Starożytnego Wschodu słupy kamienne stawiane na cześć bóstw i panujących (1): Otho kościół y flupy boże [*templum et statuae dei*] s czyłtego złotá opowiadamy/ á dla tego wftęp ná gory á bogu Hamonowi ofiáruy *HistAl* L4.

5. bibl. Pałac; palatium *PolAnt* [*hebr. hejchal* oznacza zarówno pałac, jak i świątynię] (3) :

W porównaniu (1): Aby byli fynowie náfzy iáko fzczepy rodzáyne w młodości fwoiey/ á corki náfze iáko węgly wyciofáne ná kftakt Kościoła. *BibRadz Ps* 143/12.

Wyrażenia: »kościół krolewski« = *pałac Dawida* (1): W wyodá ye w kořcyoł krolewfki by mu cześć czyniły. *LubPs* M3.

»kościół święty« (1): Przewrociłes on teftáment flugi twego wiernego/ Zgwałciłes w wdzięczney ziemi fwey on iego kořciol fwięty *LubPs* T5v.

6. n-loc Miejsowości (9) : (*nagł*) Kořcieleccy. (-) CI niechcieli Striyimi być/ práwie ledá komu/ Woleli s Pánem Bogiem/ idź z iednego domu. Bo fie piłżá s Kořcielcá/ á ftárfzy s Kořciolá *RejZwierz* 52; *SarnStat* 991, 1083.

Zestawienia: »Czerwony Kościół« (3): Wzyall thefz [...] thenze Szyrpowfky cztherzy konye gořpodarfkye Skthorych yednego waláfchka dal Marciřfchewy zagrodnykovi fwoyemv fludze. Drugiego Nadarżiczkiemu plebanowy wczerwonym kořfczielye *LibMal* 1546/111v, 1546/122v; *BielKron* 354v.

»Pięć Kościołow« = *Pets* (3): Połowicę fkárbów kořcielnych ruřzyl/ nád kthoremi Władziřłáwá Biřkupá y Probořzczá pięć kořciołow vřtáwił *BielKron* 305v, 221v, 331v.

** Bez wystarczającego kontekstu (8) : iako gdy mowięm dořyc rozmów/ panów/ złych vczynków/ zawřze/ wřzak/ w kořciele rć. *MurzOrt* B3; *AEdes*, Kořciol. *Mqcz*. 3d; *E* templo, Z Kořciolá. *Mqcz* 98c; *Fanum*, Kořciol. *Mqcz* 117d; *Phanum*, Kořciol. *Mqcz* 297a; *Templum*, Kořciol. *Mqcz* 443c; *Presbiter* y *Sacerdos* (iedno to v niego [*tłumacza krakowskich Biblii i Nowych Testamentów*]) káplán/ *Ecclesia* y *Templum* (y to wedle niego iedno) kořciol *BudNT przedm* c3; A ták pořtáremu przekłádam [...] *templum*, tákże kořciol. *WujNT przedm* 22.

Synonimy: **I.1.** *zbior, zbor, zebranie, zgromadzenie*; **2.** *boźnica*, »lud boży«, *synagoga*; **II.1.** *cerkiew*, »dom boży«, »dom pański«, »miejsce święte«, *świątlnica, świątynia, zbor*; **a.** *boźnica, cerkiew*; **2.** »miejsce święte«, *przybytek*; **a.** »dom boży«, »dom pański, »dwor (*Jehowy*)«, *świątlnica, świątynia*; **b.** »dom boży«, »namiot boży«, *przybytek*, »stanek boży«, **3.** *meschita*; **4.** *bałwochwalnica*; **b.** »słupy boże«; **5.** *pałac*.